

EEN CLAER

bewys / van het recht ghebruyck des
Nachymaels Christi, en
de wat men van de
Misse houden
sal.

Doer Marten Mifroen.

Wederom nerstelick ouers-
sien/ doer den Aus-
theur.

i. Thess. 5.

Micronach.

Procuet al, ende behout
dat goet is.

K

Ghedruckt buyten Londen, by Collinus
Volckwinner. Anno.

1554.

Een Register der hoofdstukke die
in het eerste deel begrepen sijn.

Hoe aller menschen salicheyt alleen in
Christo Jesu ghelegen sy, ende hoe
die van den Duyuel bestreden
werdt Cap. i. fol. i.

Wat een Sacrament sy, en hoe dat men
dat eerstelick onderhouden moet.
Cap. ii. fol. 6.

In alle Sacramenten moetmen twee
dinghen aensien. Cap. iii. fol. 10.
Waerom de Sacramenten inghestelt
syn, ende van haerer beseghelinge.
Cap. iii. fol. 12.

Tot wien men de Sacramente wtdey
len sal. Cap. v. fol. 18.

Hoe veel Sacramenten datter syn.
Cap. vi. fol. 21.

Een register des anderen deels.
Wat het Nachtmael des Heeren sy.
Cap. i. fol. 23.

Waerom het Nachtmael sy inghestelt.
Cap. ii. fol. 25.

Wat de Transubstantiatie is.
Cap. iii. fol. 28.

De leere der Transubstantiatie is te=
ghende Scripture. Cap. iii. fol. 30

De leere der Transubstantiatie is onse
ker, ooc by de Pausche Leeraers.

A : Cap.

- Cap. v. fol. 34.
Hoc est Corpus meum, dit is myn lichaem,
hoe men het verstaen sal. Cap. vi.
- Fol. 38. Cap. xi. fol. 56.
Van het gheestelick eten ende drincken
des vleeschs ende bloets Christi.
- Cap. viij. fol. 44.
Van de almogenthelyt Gods, mirake-
len, ende dier ghelycke argumente,
daer mede de Transubstantiatie be-
schermt werdt. Cap. viij. fol. 45.
- Hoe de leere der Transubstantiatie si
incomen, ende hoe men daer af-
wachten moet. Cap. ix. fol. 48.
- Van de lichameliche tegenwoordicheit
des lichaems Christi in het Vlacht-
mael, sonder de Transubstantiatie.
- Cap. x. fol. 54. ende cap. xi. fol. 56.
Hoe dat men van vele costeliche dingē
doer de oeffeninghe des Vlacht-
maels vermaet wert. Ca. xij. fol. 60
- Een Register des derden deels.
Wat de rechte forme des Vlachtmaels
sy. Cap. i. fol. 64
- Hoe hem de Dienaer des wordts tot
den Vlach mael beryden moet.
- Cap. ii. fol. 65.
- Of men in het Vlachtmael de voeten
wasschen ende ander spyse hebben
moet. fol. 69
wan-

Wanneer, hoe dicmael, ende in wat
plaetse, men het Vlachtmael houde
sal. Cap.ii. fol.73.

Hoe hem een yeghelick tot dē Vlacht-
mael bereyden sal, en van de oor-
biechie. Cap.iii. fol.84.

Hoe hem de Dienaer des wortis in
het retrichtē des Vlachtmael s hebb-
en moet, ende vā het irdeylē des
Cops. Cap.v. fol.86.

Hoe hem een yeghelick in de oeffenih
ge des Vlachtmael s hebben sal.
Cap.vi. fol.88.

Hoc hem een yeghelick nae de oeffe-
ninge des Vlachtmael s draghen
moet. Cap.vii. fol.90.

Wat men niet het ouerblyssel des
broots en wyns doen sal. fol.91.

Hoe de rechte insettinge des Vlacht-
maels Christi in de Roomsche Ker-
ke gheschonden is, Cap.vii. fo.92.

De Missie is gheen verscoffer.
Cap. ix. fol.93.

Noch danckoffer, noch Sacrament.
Cap. x. fol.99.

Waerom men de Missie verwerpen
moet, al waerse een Sacrament.
Cap.xi. fol.103. en van t' Veghemier.

Van de Latynsche Kercke ende sprake
in der Ghemeinten. fol.108.

Hoc

Hoe de Missen incomē is. Ca. xij. fo. 110
Van het omdraghen des broots in de
processiē, paeschhoochtijt der papi-
sten, ende het draghen des Sacra-
mēts tot dē crancfen. Ca. xij. fo. 114
Oft den Christen toeghelaten sy, ter
Missen te gaene. Cap. xij. fol. 116.

Het eynde.

Der Duytscher Ghemeinten die
te Londen is, ende allen gheloouighen
ouer zee, ouer al verstroyt, sy genade
ende vrede van God onsen Vas-
der, ende onsen Heere Je-
su Christo.

Luce. 21.
2. Pet. 4.5

Apo. 2.21.

De Heylighē Scripture,
(mijn broeders) vermaent
ons, niet te vergeefs so ner-
stelick te waken ende biddē
Want so lāge als wy hier
leuen, syn wy in eenen swaren, ghedu-
rigen ende periculoesen stryi; aen den
welcken, gheen goet of gelt, maer onse
ewighe verdoemenisse ende salicheit
is hanghende. Want ist dat wy in den
seluen strijt de overhant hebben, wy
sullen vande tweetste doot niet ghe-
quetst werden, ende sullen eten vā het
verz-

verborghē hemels broot , en̄ ons sal ge
genē werdē eenē wittē steen , en̄ in dē
seluen ghescreuē eenen naem , die nie-
māt bekent is , dan die n̄ ontfanc̄t. En̄
God sal onse God wesen , en̄ wy syn
kinderē:maer wie tonder blyft , sal siel
en̄ lichaem verliesen inder ewicheyst.
Desen strijt is dē mensche niet alleen
om synder geduericheits wille waer ,
maer ooc om dat de vianden veel ende
sterck sijn , namelic̄ t'vleesch* (d'welck
ooc Paulus naēt de Wet der ghelēde-
ren) de werelt ende de duuel . Hier is
grootelick vā noode te mercken , dē aert
deser viāden , op dat hem eē yegelick te
beter daer teghē stelle . Het vleesch (seit
Paulus) lust teghē dē geest , so dat wy
niet alle dingē doen , * die wy wel wil-
den , de wet der gelederē , strijt tegē de
wet des verstante . De werelt is den
sinnen behagelick , * maer een viātscap
met God . De duuel bouen diē dat hy
boos , * ende tot schadighen nerstich is ,
so is hy oock schalck ende listich : Waer
om hy oock in de Scriftuere , * ghelekeē
werdt by den schalcken Serpente , en̄
weidt een drake genaenit , en̄ het oude
serpet . Paulus ooc de listē des duuels ,
* en̄ sijn gedachtenissen wel bekēnēde

Gala. 5.
Roma. viii.
Ioan. xv.
i.Ioan. iii.
Ephe. 6.
i.pet.v.

Gal. v.

Rom. viii.

Iaco. iiiii.
Iob. i.ii.
Luce. 22.
i.Pet. 5.
Gen. iii.

Apo. xiiii.

xvi. xx. scryft tot den Corinthen, icf vreeſe ſeit
ii. Cor. ii. hy) dat by auenturen, ghelyck het Ser-
ii. Cor. xi. pēt Euā verleydt heeft doer ſijn ſchalc
heyt, ſo verderue ure ſinnen vander
eenuoudicheit, die daer is in Christo
Jesu. Dese liſticheit des Duuels is in
veelderhāde ſtucken ghelegen. Voer al
ſoeckt hy den mēſche wijs te maekē, dat
ter gheē Duyuelē ſijn. En cā hi dit dē
menschē niet wijs maekē, ouermits dat
de getuygheniffen der Scrifture, daer
aſte claer syn: So wilt hy dē menschē
doen verstaen, dat bitter, ſoete, en het
ſoete bitter is, van ſonden maect hy
duecht, ende van duecht, ſonde: ofde
ſonden ende de dieyghementen Gods
daer teghen, maect hy cleyn in de her-
ten der menschen. Ende dit weet hy
alte bedryuen, doer een ſchyn der heyz-
licheit of wiſſheit.

2. Cor. 4.

Ephe. ii.

To. 14. 16.

ii. Co. iii.

Doer welcke liſten xverblint hy de
herten der kinderen des onghedoor-
ſaemheyts, ende werdt eē gheweldich
meester ouer alle ſortē van menſchen.
Waerom hi ooc in de ſcritture genaēt
werdt, een Prince des werclts, en een
God vā deser werelt. Want de meefeſte
menichtē der mēſchē dē wille Gods en
ſijnē raet verwerpēde, geeft dē Duuel
ghehoor, die alle ongherechticheyt in
geeſt

gheest, teghen God ende den naesten.
So dat Johānes wel ten rechte ghe-
sproken heeft, segghende, * dat de gan- Iohan. v.
sche werelt in het boose staet. Doer de-
se * listen heeft hy onsen eersten vader Gene. 3.4
ten valle ghebrocht, Cain totter moort
sins broeders beweecht, * Pharao in Exo. 7.14
syn tyrannie ende gheuecynsdicheyt ge-
sterct, * ende de Isracliten tot murmu-Exo. 16.32
rationen ende afgoderien ghebracht. ge.
Ende huydensdaechs is hy in alle ma-
nieren der sonden, stercker dan hy oyt
gheweest is: waer wt dat wy wel sien
moghen, dat wy inde laetste tyden le-
uen, vanden welcken Christus ghespro-
ken heeft, * dat de boosheit de ouerhant
sal nemen, ende de liefde van velen sal
verflauwen. Alle manieren van sondē,
en dreygemēten des gherichte Gods
daer teghen, werdē nu cleyn gheacht,
afgoderie werdt ghepresen, maer den
warachtighen Godsdienst verwor-
pen ende veracht. De werelt doer de
listen des duuels betouert synde wilt
in de Roōsche afgoderien blyuen stekē
ende van Christo den Heere en syn in-
settynghe niet hooren. Ja de meeste
menichete der Princen, heeren en Ma-
gistratē, storten onnoosel bloet, om de
selue Roomscche afgoderien te bescher-
men. Hoc menighe synder in Brabāt,

Vlaenderē, Benegowē en̄ ander plact
sen ghedoot, alleen om datse de Room-
sche Misse met harē afgod versacken:
O onwijse Princen en̄ Magistraten,
die d' onnoosel bloet so lichtuerdelick
sturte, ende ouer haer hooft het bloet
aller martelaren Gods, ende ooc Chi-
sti des Heeren benghen, wiens ledē-
kens sy doodē om synder leere. * Wilt
doch(bid ic v)ghy rechtiers, wys wese,
ende den listeghen Duyuel so. groot
gheen plaetsē gheuen. * Wacht v dat
ghy ure handen niet wasschet met
Pilato segghende, Het is t'placaet vā
den houc , wy doodenē niet. Hoort
lieuer den raet der huysrouwen Pi-
lati, laet den rechtuerdighen los gaen:
ende wacht v van de seninighe steme
der Phariseē, * laet ghy desen los gaē,
ghy sult des Keysers vrient niet we-
sen. Wat in het straffe gerichte Gods,
daer gheen appelleren syn sal, * een ye-
ghelick sal syn last, sonder wt nemē der
persoonen, draghen. Ende op dat nie-
mant hem doer ont wet enscap soude
moghen ontschuldighen, so heeft God
t' onsen tydē de waerheyt wederom ten
voorschyne ghebracht doer syn diena-
ren, op dat alle de ghene die doer sim-
pelheit dwalen , ten verstande comen
souden, ende haer met afgoderie ende

Mat. 23.

Psal. 111.

Mat. 27.

Mat. 27.

Ioh. xix.

Sal. vi.

tyrannie niet meer besinnete. Ende dit
is ooc alleen de oorsake, waerom dat ic
so oueruloedelick in dit boeck ghescre-
uen hebbe van d'Vlachimael des Hee-
ren, niet achterlatende dat tot de noot-
safeliche verclaringe der seluer materie
is dienende, so verre alst my moghelic
is gheweest. Ick ben versekert, dat ic
voer mijnen aerbeit, grooten ondancē
ende opsprake by de werelt behalen sal
Een yegelick sal het sijne seggē, maer
ic wil't lyden, om den name Christi,
wiens glorie ic hier alleen soecke, ghe-
lyc hy bekent, hem biddende dat hijt
haer wille vergeuen, ende doer sijnen
geest, haer de waerheit openbaren. Is-
ser yemant die't niet terstont begrypen
can dat ic hier leere, na dat hyt al ouer
lesen heest, so sal hy daerom terstont
niet qualick spreken, of my veroordeel-
len, maer ondersoeken de Scriptucre,
xghelyc die van Thessalonien deden,
ende met de selue ouerlegghen, niet al
leen wat ic schriue of spreke, maer ooc
alle menschen. Mij acingaende, ben be-
reyt altijt myns geloofs ende leere re-
den te geuen, nae Gods wordt, gelyck
ick ooc alle weken, redene aller my-
ner predicatien opēbaerlick voer de ga-
sche gemeente genē moet, na het christe-
lick gebruyc onser duytscher gemeintē.

Aet. xvii.

i. Pet. iii.

Dit heb ic int eorte willen verhalen,
mijn broeders, om dat ghi wet en sout,
wat my veroorsaect heeft van dē vjacht
mael in duytsche te scriue, namelick op
dat ic, nae myn cleyn vermoegē, doer de
genade gods, de listen des duuels soude
openbare, die hi gebruyct, om de afgodische
misſe te houdē staede: op dat se
een yegelic soude bekennen, en schouwen,
ende so tot de rechte insettinghe
Christi comen, en hem daer in ter groo-
ter vertroostinghe synder conſciētie oef-
fen.

Vlae dat wij dā(mijn broeders) in dit
leuen, so swaer eenen strijt tegē vlees,
de werelt, en dē duuel hebben, lach ons
doch biddē en wakē, en niet de menich
te volgē totten quaden. Sijt sterck doer
den Heere, ende doer de cracht sijns ge-
welts. Trect aen dat hernas gods, op
dat ghi staen moecht, teghen de listige
aēloopē des duuels. Staet omgegoet
v lenden met de waerheit, ende aenges-
togē met den panser der gerechticheit,
ende gheshoyet an ure voeten, op dat
ghi bereyt sijt tot den euāgelie des vre-
des. Bouen alle dingen grijpt aen den
schilt des gheloofs, met welke ghi moe-
cht vutleschen alle vierige pýlen des
boosen viants, ende neēt aen den helm
des

Exo. 23.

Ephe. vi.

des salicheyts, en t'sweert des geests
dme lcf is Gods wort. Aldus gewa-
pent sijnde, myn broeders, suldy lichte Johā. xv.
lic alle vianden doer Christū den Hee-
re (waer sonder wy nyet vermogen)
ouerwinnen, ende de croone des ewi-
gen leuens ontfangen. Als het vleesch
wilt stormē, merct op de leeringe Pauli Rom. viii.
hoe wy doer den gheest, de werckē des
vleeschs doodē moetē. Ende hoe si geē Gala.v.
deel in prijcke Gods sullen hebbē, die
de wercken des vleeschs doen. Want i. Cor. vi.
alle die Christi syn, hebbē haer vleesch
gecruyst, met syn lustē ende begeerten. Mat. xvi.
Ist dat v de werelt sinceklick wilt be-
driegē, hoort wat Christus spreect: wat
helper den mensche (seit hy) of hi schoō
de gansche werelt wōne, ende syn sicle
verliese? Item, de werelt passeert ende
haer begeerlicheyt, spreect Johannes. i. Ioan. ii.
Daerō cē yegelick sal niet Paulo spreke
Se werelt is my gecruyst, ende ic der Gale. vi.
werelt. En tegen de listige stormē des
diuels, staet op de wate, myn broeders
want hi slaeft nūmermeer, mer loopt
om als eenen briesschenden leeu, soec-
fende wien hi mochte niet eenige son-
den verslinden. Hi soect ooc alle geloo-
wige, als terwe graen te siften, als hy
verworpe is wt een plaetse, so comt hi
weder

Luce. 22.
Luce. xi.

wederom bestormen, met seuen boosfer
duuelen dan hi is. Is hi so nerstich in
het aenuechten, so moeten wy nyet slap
syn om hem te wederstaen. Maer hoe
sulle wy he overwinne? Niet, ist dat wi
cleyn temitaciē plaelse geuen: wat doer
het cleyn coemt hi tot het groote, gelyck
me in Cain: Juda, Dauid, ende Pieter
sien mach. Wy sullen hem dan overwin
nen, ist dat wy hem altyt niet de gelooz
ue in Christum Iesum wederstaen: wat
dit is onse victorie, daermede men de
werelt en de duuel overwint, ons ghe
looue. Dat is vast berouwe in Iesum

Mat. iii.
Ioan, xvi.

Christum, die voer ons den duuel over
wonnen heeft, en geest alle die in he be
trouwe, cracht de duuel te wederstaen,
en te overwinnen, hoe wel dat dit qua
lick geschien can van ons, om onser crā
cheyt wille, sonder wonde. Maer de sel
ue werdt van Christo, onsen medecyn
meester, ende opperste Capitain gene
sen, als wy se voer hem doer den ghe
looue openen. Aldus dan overwinnen

Mat. iii.,
Exo. xvii.

wy den Duyuel, ghelyck ons Christus
met syn exemplel geleert heeft, en Mo
ses by cender figure bewesen, als hy
was biddende, doen de kinderen van
Israel teghen de Amalekiten, vochten
ende ooc overwonnen: Dese wysheit
ende

ende stercke so te staÿden , teghen het
vleesch, de werelt ende dē Duyuel, wil
ons God, doer syn onsprekeliche goet-
heyt in Christo Jesu geuen, op dat wy
so de croone des leuens, na desen stryt,
bereydt wt ghenadē, ontfangen moghen.

Amen. De ghenade onses Heeren
Jesu Christi sij niet v myn broe-
ders, ende niet allen die niet
oprechtheit onsen Hee-
re Jesum Christum
beminnen.

Amen.

Te Londen. 1552. Ap.: .8

Vwer aller broeder, in den
Heere, Marten Mifroen.

4 OC 58

D'eerste deel des fol. i.

Boecks.

Waerin de salicheit aller menschen ghelegen sy, ende hoe die van den Duyuel bescruden werdt.

Cap. i.

Aer was nocht volck, in de werte so grof, dat niet bedwongen sy gheweest te be fennen, datter ee God sy, regeerde aller dingen:

die nae syne strē-

ghe ghrechtheit alle boose mensche straf, ende eert de goede. De welcke

kennisse Gods, hoe wel dat se totter salicheit grootelick van node sij, so is se nochtans niet ghenoechsam (want de

Duyuelē * oock dat geloouen, ende be

uen, † die nochtans tot den oordeel des grooten dachs, met de ewighe bandē onder de duysternisse bewaert werde)

Mer bouen alle dinck ist nootsakelick te weten, wat den rechten middel sy,

Hoe dat
tereē recht
uerdich
Godt sy,
aller din-
gen regeer
der.

* Jacob. ii.
† ij. Pet. ii.
Ind. i.

B ome

om ons met God te versoenen. Want
welcke kennisse de menschen beroost
synde, houden niet op vanden begin-
ne des werelts aen tot nu toe, in groo-
te sware ende vreinde dwalinghen te
vallen. * Niemant can in het strenghe-
gerichte Gods oprecht ende onnoosel
beuonden werden, † maer allen men-
schen werdt den mont ghestopt, ende
de gheweche werelt werdt Gode de straf-
se weerdich gheuonden. * Want daer
is nyet so veel als een rechtweerdich,
maer hebben alle ghesondicht, ghelyck
ons de Schriftuere en onse eyghē cō-
scientie ghetuycht, * ende daerom oock
den vloeck sijn vnderworpen, ghelyck
daer gheschreue staet. Veruloeckt is al
le man, die nyet in alien blijft, dat in de
ſe boeck des Wets ghescreue staet, om
dat te doene. * Wat God die heilich en
de een verteerende vier is, ontfagt nie-
mant tot de ghemeynschap sijs rijc,
* dan die reyn van allen sonden, ende
heylich sij, als hi. Hier hebbē dan de
menschen, die van natueren soeckē ee-
relyck salych te wesen, grootelick ghe-
arbeyt, om tot dese volmaeckte heylic-
heit, ende so tot de vergiffenisſe der so-
den te gheraken: maer ouermidts dat
haer den rechten middel onbekent was
syn

ſijn sy tot alle afgoderie ende vremde fol. 2.
versierde Gods dienſten ghevallen, waer wt
x wandelende na de ghedachteniſſe en afgoderie
de goetduncken haers herten: GOD gesproten
daer in vergrammende, waer mede sy sy.
Hem me indente verſoenen.

Eſa.3. 65.

Dene blintheit des verſtants, is Psal.106.
niet alleen by den Heydenen ende Jo Leu.xviii.
den gheweest (die tot de verſoeninghe xx.
haerer ſonden, oock haer kinderē doer iii. Regu.
t' vier gheoffert hebbent, na t'ghetuy= xvii. xxi.
gen der Scriftueren) maer is oock by xx. iii.
den ghenen, die CHRISTELIJK ghenaemt willen wesen, dwelc wt de Ier. xxxii.
groote menichte der clooſteren in de 2. paral. 7.
Roomſche Kercke, ende wt de ſielmiſſen, 28. 33.
wijwater, bedevaerdē, s Paus af-
laet brieuen, onderscheit der tyden, ſpy-
ſen, cleederen, ende der ghelyckē dingē
meer, claer blyckelick iſ: die van de mē-
ſchen verſiert ende onderhouden syn,
alleen om datſe dencken daer doer ver-
ghiffeniffe der ſonden te vererogen.

De Coninghen, Princen, ende alle ma-
gistraten, gheleerde ende onghelerde,
mannen ende vrouwen, ſouden
huyden des daechs ſo hartneekelick
de voerſeide dinghen te viere ende
te ſweerde niet beschermen, ten wa-
re ooc dat sy meynden eenighe hulpe

B 2 ter

tot den ewighen leuen daer doer te
vercryghen. Waer in sy met alle Hey-
denen ende valsche Joden grootelick
verdoelt syn. Want God, * die niet lie-
gen mach, roept wt, * Te vergeefs die
nense mij niet menschen leeringhe en-
de ghebeden. * Christus die leert dat
het eenen gruwel voer God sy, dat
voer de menschen groot gheacht wert.
Want dat wt dē ghelooue(* dwelck op
Gods wordt alleen staet) niet is, * dat
is sonde.

Den rech-
ten middel
onser ver-
soeninghe
is alleen
Christus.

Willen wy dan niet de meeste nie-
nichte der menschen niet dwalen, mer
den sekeren middel onser versoeninge
met God hebben ende verstaen: so mo-
ghen wy niet volghen ons eyghen, of
ander menschen goerduncken, maer
alleen de heiliche Scrituere onder-
soeken, haer gehoor gheuen ende ghe-
loouen: * die eē feerse is tot onse voete,
ende een ghetrouwe getuygenisse des
Heere: * die ons volcomelick van de sa-
licheit der menschen onderwoest. Ist
dat wy dan dese niet een dorstich ende
oetmoedich herte ondersoeken, wy sul-
len beuinden datter noit meer, dan ee-
nen oprechten middel der versoening
ghe aller menschen niet God geweest
sy: namelick C H R I S T U S
Jesus

* Titu.i.

† Esa. 29

Mat. xv.

* Lu.xvi

Rom. x.

xiii.

Psal. cxix

xix.

*ij. Ti. ij.

Jesus, die doer de eenighe offerhande fol. 3.
syns lichaems, de sonden des werelts
afgewassen heeft, * wt doede r' hant= Coloss. 1.
schrift dat ons teghen was doer de in
settinghen. Aet. x.
ghetuygenisse, dat se verghiffenis der
sonden ontfanghen, alle die in hem ge
looue. * Ioan. 1. Hi is dat la Gods, dat de son
den des werelts wechneemt. So moe
ten wy dan (willen wy ewelick salich
wesen) alle Heydensche, Zoetsche, en
Pausche supersticie verwerpē, daer in
men te vergheefs eenighe hulpe ende
vergiffenis der sondē ghesocht heeft:
ende by onsen Heere Christo Jesu, * on 1. Joan. 2.
sen ghetrouwien voerspreker blyuen,
* die volcomelick salich maken can alle Heb. vij.
die doer hem tot God comen: altijt le= 1. Pet. 1.
uende om haer te verbidden.

Dese cracht ende cere der versoe= Esa. lxij.
ninghe met God, salmen gheenen din
gen buyten Christo toeschryuen. * Wāt + Gene. iiij.
hy heeft alleen de perse ghetredē, ende
ons niet met verganckelick siluer ofte
gout, * mer met synen dierbaren bloe= 1. Pet. 1.
de verlost. + Daer was mer ee saet des + Gen. xxij.
wyfs van God beloest, dat het hooft
des serpēts, te wetē des Duyuels, bie
ken soude, * ende daer in alle gheslach= Gen. xxij.
ten gheseghent souden werden. Mer

dit saet is Christus, * als Paulus sest.
Gala. iii. Van den welcken de heiliche Petrus
*** Act. iii.** * getuycht met dese worden: Daer is
in niemant anders salicheyt: Want
daer is gheenen anderen naem onder
den Hemel by de menschen ghegeue,
in den welcken roij salich moeten wer-
de: dwelck oock de gansche Scriptuere
is leerende: ghelyct men in de nacuol-
ghende plaetsen ende meer andere be-
vinden sal. Bene. iij. Esai. liij. lii. liij.
Zach. ix. Joan. iij. vi. Rom. iij. v. ii. Col.
v. Gal. iij. Ephe. i. ii. Coloss. i. ii. i. Pet.
i. ii. i. Joan. i. ii. Heb. i. ii.

ii. Pet. ii. Dese godsalighe leere van de wer-
i. Tim. ii. dicheit * der verdiensten Christi, heeft
Godt (die niet wilt, dat yemandt ver-
loren gae, maer dat alle menschen sa-
lich werde, en tot de kennisse des waer-
heits cōmen) dē menschen, doer d' wel-
behaghen syns willen, van den begin-
ne des werelts gheopēbaert ende ver-
claert, op dat daer aen niemandt als
aen eē nieuwe ende onsekerle leere troy-
felen soude. Want ten eersten heeft hy
Adam ende Euam mit dese belofte-
nisze ghetroost, dat het saet des wys-
t'hoost des serpents breken soude. De
welcke beloftenisse van God dickmael
daer na vernieut is gheweest, en claer-
der

Gen. iii.

der wtgeleit, tot Abrahā, Isaac, Jacob, fol. 4.

Moses, Dauid, ende de Propheten.

Ende op dat dese leere tegen alle listē

des Duynels in de herten der men- wat den
schen, vaster blyuē soude, heest hyse ver oorsprōck
sterckt met sekere wtwendighe oeffe- der Sacra
ningē (diemen Sacramētē naemt) menten sy.

ende menigherley Sacrificien, die dē
geloouigen de verdienstē Christi voer
ooghen stelden: ghelyck Paulus in dē
brief tot den Hebrewen wt leit. Te laet-
sten is Jesus Christus selue in de we-
relt ghecomen, om doer de Heiliche
offerhande syns lichaems dē menschē
met God te versoenen, ende heest oock
selue niet worden ende menigherley
werckē gheleert, dat doer de verdieſtē
syns doots alleene verghiffenisſe der
ſonden ende dat ewich leuen ghege-
uen werdt. Dwelck ooc nae ſijn opclim-
minghe inden Hemel d'Apostelē ner-
ſtelick niet worden ende Schrifte ouer
al gheleert ende ooc niet haren bloede
betuycht hebben.

En de Heere Christus Jesus, heest
ooc doer syne onwitsprekliche goetheit
ende wyshheit syne Ghemeinte achter-
ghelaten ſeker Sacramenten, om daer
doer, als doer een ſichtbaer wordt, de
voerſeide leeringhe van syner verdieſ-

ste, tegen alle schalckheit des Guyuels te beseghelen: op dat niemant daer af twyfelen, ende also eenighe hulpe der salicheit te vergheefs buyten hem soeken soude.

Hoe de Sa
cramanten
gheschon-
den syn ge
worden.

1 Cor. xi.

Mer(ey lasen) de doodelicke Viant des menschen salicheits de Guyuel, heft niet alle listē gesocht, dese warach tige leeringe ende Sacramanten ganschelick wech te nemen, oft te minsten te schenden: wel wetende dat syn rijke vallen moet, waer d'wort Gods ende de Sacramanten nerstelick ende ghetrouwelick ghehouden ende geoeffent werden. Hoe crachtich dat hy in dese syne listen geweest sy, in de Patriarke sche, Prophetische, ende Apostolische Kercke, is in de Schriften des ouden ende nieuwen Testaments claeरlick be wesen. Het Vlachtmael des Heeren beghonst hy noch ten tyden Pauli, by den Corintheren te schenden.

Mer wat sullen wy segghen van onse iammerlicke ende laetsie tyden? Ey lasen, de warachtighe leeringe van onse versoeninge met God doer Christum: ende oock d'oprecht ghebruyck der Sacramanten is in de Roomscche Kercke seer iammerlick onder de vocien ghetredē. Gods wort wordt verban-

Hanne: wt den stoel werdet verualscht fol. 5.
met menschen leeringhe. Den volcke Deut. vi.
werdt verboden Gods wordt te lesen, Psal. i.

singhen, oft spreken, teghen t'clae ghe
bot ende wille des Heeren. Sij werde
van de Priesteren gheleert, dat het een
fetterijc sy, te leerē dat wij alleen doer
Christum wt ghenade, sonder onse ver-
diensten salich werde: waerom si den
volcke ghebieden hulpe der salicheit te
soeken buyten Christum, in aenroepin
ghe der Heylighē, bedeuarden, aflaet
brieuen, Mis hooren, en dierghelycke
menschelike versieringhen. De Sac-
ramēten werde oock meer in gughel-
scher wyse dan Christelick ghehadelt.
Haer recht ghebruyck is so verghetē,
datter seer weynich sijn die verstaen,
hoe datse seghelen der goetheit Gods
tonswaert sijn, doer de eenighe verdie-
sten des doots Christi: iae mē acht dit
voer ec fetterie. Maer de Missee(waer
doer nochtans groote afgoderic opge-
richt werdt, ende de Bodsalighe leere
van de verghiffenis der sonden doer
de verdiensten Christi alleene, verdōc-
kert, iammierlick gheschoert, ende te
niet ghedaē wert) is voer het alderhei-
lichste werck ghehoude. Daerom wil-
len si oock niet liden, datmen daer te-

Van de
Missee.

B 5 ghen

ghen so vele als een wortefken hupsen sal. Als men yet teghen de cloosters ren, aflaet brieuen, wywater, beelden, bedeuaderden , ende derghelycke dinge ghē spreeckt, het is haer wel swaer om hooren : maer eens deels lydelick , so verre als men de Missie ende t' Sacra ment des Outders (so sijt nochē) niet aenroert: mer willen dat ter stont met den viere straffen, iae sy verbiedē scherpelick , dat men hier of niet eens, nae Gods wordt rypelick ondersoecken sal, maer alleen gheloouen . Maer in sy wijselick doen ten voerdeele haers buyckx ende eere . Want hier doer het volck eenē gruwel hebbēde in het herte vā ons en onse schriften , gheensins wat teghen de Missie ende den Mis god willende hooren sprcken, blyuen so in dwalinghe ende afgoderie. * Maer God wilt dat wy dese ydelye vreese water herten werpen sullen, ende alle dinghen×procuen ; ende houden dat goet is. * De waerheit schaemt haer niet, en comt te voorschyne. Ten ware dan dat de Pausche Priesters haer selue in de sake schuldich bekenden , sy souden so scherp niet verbiedē de Missie t' onder soeken . De welcke als se met Gods wordt nerstelick overleyt is , so werdt se

Esa. xxix

†i. Thes. v
Ioan. ix.

se niet alle haer stukken beuonden niet **fol. 6.**
anders dan eenen grouwel voer God
te wesen. Welyck wy in dit schrift,
doer de ghenaede Gods , bewyzen
sullen.

Ende op dat een yeghelick t'mis-
bruyc des Nachtmels Christi in de
Roomscbe Kercke verstaet , sullen wy
oock syn recht ghebruyc wilegghen ,
op dat men niet alleen t'quaet ver-
werpe,mer oock aen neime dat goet is.
Waer in vele menschē huydē saechs
sondighen : Die haer lacten duncken ,
goede Christenē te syn, alleē om dat se
t'misbruyck der Roomscber Kercken
verstaen . Want wy moeten des Co-
ninchē Dauids vermaninghe volghē ,
als hy spreekt. * Reert af van den qua-
de, ende doet dat goet is. **Psa. xxxvii**

Waer eer dat wy tot de handelin-
ghe des Nachtmels des **H E E -**
R E L comen, is grootelick vā noode ,
dat wy van de Sacramente int gene-
rael wat scryuen, waer sonder het niet
moghelick is , grondelick te verstaen ,
dat men van den Nachtmel des Bee-
ren handelen sal. Daerom begheere
ick van den Christelicken leser , dat
hy dit eerste deel van de Sacramen-
ten , nerstelick ouerlegghen , op dat hy
haer

haer recht ghebruyck , dat grootelick verdonckert is ghewe est , te beter he grype .

Vvat een Sācramēt

sy/ende hoe dat men dat nerstelick onderhouden moet.

Capitel. ij.

Wat een
Sacramēt
sy.

TWerschil in den hādel der Sacramenten, is voer een groot deel by de menighe daer wt ghesproten , dat sij niet verstanden , wat het wordt Sacrament, eyghēlick beduyde . Waerom sijn beduydinghe wy voer alle dinghen verclaren moeten . Wanneer wy dan vā de Sacramente der Kercken sprekē , so verstaen wy bij den name des Sacraments , een Heiliche oeffeninghe der Ghemeinte , vā God ingestelt : die ghelegē is in sekere wwendige Ceremonien , en inwendige gheesteliche verborgentheden , om den gheloouighen voer ooghen te stellen , ende te beseghelen de goetwillicheit Gods t' haerwarts , doer Jesum Christum den Heere .

Dese

Dese beschriuinghe des Sacra- fol. 7.
ments, moeten wy nu by stucken ordē- T'sacra-
lick examineren, om gheheel den han- ment is
del der Sacramenten claeerder te ma- een oeffe-
fen. Voer alle dinghen sullen wij dan ninghe.

Hier mercken, dat het Sacrament ghe-
naemt werdt te wesen een oeffeninge
ende werckinghe. Waer dan gheē oef-
feninghe is, daer can oock gheen Sa-
crament wesen. De wtwendighe Ele-
menten der Sacramenten sijn dan ey-
ghentlick dat Sacramēt niet, hoe wel
dat sonder haer t'Sacrament niet we-
sen can. Also de voerhuyt die in d'oude
Kercke afghesneden wardt, was den
seghel der gherechticheit des gheloofs
niet, noch oock het mes:maer be besui-
denisse ende afhouwinghe des voer- Exod. xii
huyts. Ende alle onbesmette Lammekens
waren den doerlijt des Heeren
niet, maer alleen het slachtē ende eten
van sommighe onbeuleckte Lammekens
ten sekeren tyde des iaers, nae d'beuel
des Wets ghebruyct. Also het water
is eyghētlick t'Sacramēt des Doops Ephes. 5
niet, hoe wel den Doop daer sonder
niet gheschien can, maer t'besprenghe
des waters nae d'insettinghe Christi.
T'selue moeten wy van t'broot en wijnt
des Nachtmels oordeelē. Maer hier
moet-

Gen. xvii

Exod. xii

Ephes. 5

T' sacrament is een oeffeninge der Ghemeynen.

t. Sa. xviii

moetmen wel mercken, dat niet alle oeffeninghen Sacramenten Gods syn, hoe wel sy eenighe ghelyckenisse met de Sacramenten hebben. Want sy moeten heyligh syn, ende inde Christelike Ghemeente, nae Gods wordt, volbracht werden. Also ist gheuen op rechten Doop, als yemant op een stellage, of in een stoue, gherwassche wert. Noch was ooc gheen Sacrament der besnydenissen, als Dauid der Philistinen voerhuyt assneet, ghelyck oock de Besnydenisse der Jode ende Turcken huyden sdaechs gheen Sacramēt is. Also ooc de hoecknissen der Papisten, ende het daghelyckx nutten des broots, ende wyns teghen honger ende dorst, sal men voer t' Sacramēt des Nachtmaelis Christi niet houden. Want de Heyligh oeffeninghe des Sacramēts, heeft ee sonderlick ghebot Gods, eyghen beloosten, ende een aenghebon den conditie der salicheit: So dat de verachters des selfs, wtghesloten werden vanden ewighen leuen: d'welcke van de voerschreuen offeminghen niet gheseit mach werden. Daer bouen so heeft t' Sacramēt noch een ander aenghebonden conditie, namelicke dat het een Heyligh oeffeninghe der Ghemeyne

meinte sij : dat is , die van de gansche fol. 8.
ghemeinte gheschiede, ende sy in harē
dienst ende macht ghestelt. Aldus wer-
den van t' ghetal der Sacramente wt-
ghesloten: Ten eerste de Capelinissen,
Huyssmissen, en hoeckmissen, de welke
alleen van eenen ghehuerden Prie-
ster gheschieden. Ten anderend, de Hei-
liche werckinghen Gods , de welke
hoe wel sy ons synder goetheit in Chri-
sto vermanen, so sijn sy nochtans in de
macht der Ghemeinte niet ghestelt,
maer alleen in de syne. Als den Reghe Gen. ix.
boghe in de locht te late verschynē, dat Exo. xvi.
Hemels broot den Israelite in de woe-
syne te reghe was: die in t' ghetal der
Sacramenten daerom niet besloten
mogen wesen.

Hier toe so moet t' Sacramēt ee werck
syn vā God inghestelt. So wat dan in
de Ghemeinte ghehoude werdt dwelck
God niet heeft inghestelt , mach gheē
sins een Sacramēt ghenoēt werden ,
hoe lāgheet dat het ooc in t' ghebrūick
soude moghe hebbē gherweest. En wi
dese nauolghen cōditiē, salmē bekennē
of een Sacramēt vā God sy inghestelt.
Vamelick, so het in de scriftuere bescre-
uen hebbe syn wtwendicheit Ceremonie,
sijn inwendicheit verbo:ghēheit, en se-
fer

Het Sa-
cramēt
moet van
God inge-
stelt wesen

Ker eynden. Waeraf wy in de twee na-
uolghende Capitelen breeder sprekken
willen. Waer af men dan in de Scrif-
tuere gheen Ceremonie bewijzen can,
noch mysterie, noch einde, dat heeft
gheen godlicke insettinghe, en mach
daerom gheen Sacrament gherelent
wesen: als de besnydenisse der Turc-
ken, het vermsel der kinderen, onder de
Romanisten, ende dier ghelycke.

De wer-
dicheit
der Sacra-
menten.

Math. xi.

2. Thes. 2.

Hier in syn wy oock vermaent van
de groote verdicheit der Sacramen-
ten, de welcke alleen God voer een in-
setter hebben, ghemerckt dat alle dina-
ghen van weghe haers insetters ghe-
acht werden. Ende hoe wel datse van
den menschen wtghedeylt werden, so
syn sy daerom niet der menschē, maer
Gods Sacramenten gheheten, dien
sy tot eenen setter hebben. Also den
doop Joānis werdt ghenaemt wt den
Hemel te syn. Desghelycx het wordt,
al ist dat het doer de menschen vercon-
dicht werdt, daer om ist niet der men-
schen, maer alleen Gods wordt ghe-
heten. Sij sondighen dan grootelick,
so vele als daer in de oprechte wtdee-
linghe der Sacramente, die onverdic-
heit der menschen meer aensien, dan
God, de welcke haerder setter ende

dorspronck is.

fol. 9.

Daer bouen werdt hier ghestraft
die ongodlickheit der ghener die de
Ghemeynte Christi, van alle ghebruyck
der Sacramenten willen beroouen,
als of God, die bonē al goet ende w̄js
is, yet tot synder Ghemeinten scha-
delick oft wat te vergheefs lichtuerde-
lick inghestelt hadde. Dese blinde men-
schen verstaen niet, dat de Sacramen-
ten van den beginne des werelts aen
tot nu toe van God wt een sonderlin-
ghe gonste tot den menschen, inghe-
stelt sijn. De welcke menschē, hoe wel
sy God vreesende syn, nochtans syn sy-
menschen: dat is met menschelicker
crancheit behanghen, so dat se de God-
licke weldaden haest vergheten, ende
totter wanhope oft betrouwē der me-
schelicker gerechticheit, lichtelick val-
len. Om welcker ghebruekē wille, heeft
God met synē worde ons niet alleene
willen te hulpe comen, maer oock met
wtwendighe heylighē oeffeninghen,
namelick der Sacramenten: de welcke
ons crachtelic vermanen, der goetwil-
licheit Gods t'onswaert in Christo, op
dat wy niet wāhopē, oft tot ons eygē,
of ander creaturē verdienstē (maer toe
wy doer de verdoruē nature grootelick

C ghe.

gheneghen sijn)loopen soudē. Alle de
ghene dan ; die de onderhoudinge det
Sacramenten in de Ghemeynte ver-
achten, die bekennē haer crācheit niet,
noch Gods goetheit in syn insettinge.
So verblint ende ondankbaer syn sy:
Hier mach ooc niemand hem des vol-
maectheits syns gheloofs vermeten,
het welck so lange groyt, als wy leuen.
Bouen diē, so ist dē rechtē aert des ge-
loofs Gode gehoorsaem te wesen , en
niet met hem te stryden. Dit bewysen

Rom. iiiij.
Gen. xvii
Act. 8,16.

i.Cor. xi.

ons die exemplelen der heyligen. Wan-
neer is Abrahā besnedē en Kunuchus
met den kercker Meester gedoopt? Ist
niet, als sy geloost hebben? Oock heeft
Paulus dē gelooingen van Corinthen
dat Vlachinael geordineert , en heeft
vermaent, dat hem een yeghelick te vo-
ren soude ondersoecken, eer hy van dē
broode eten ende van den cop drinckē
soude: Maer dat ondersoecken can son-
der ghelooue niet wesen. So werdt dā
het ghelooue totten rechten ghebruyck
des Vlachtmaels vā Paulo gheleyscht:
so darmen onder het decksel des ghe-
gheloofs, het ghebruyck des Vlacht-
maels niet verworpen can . Hier wt
ist dan claer blyckelick, dat sy gheen ge-
looue (dwelck Gode gehoorsaem is)
hebben

hebben, so vele alset onder het decksel fol. 19,
eens versierts gelaoss, alle oprecht ge
bruyck der Sacramenten ongoddelick
verwerpen.

Dat in alle Sacramenten twee
dinghen te aemmeren
ken syn.
Cap. 3.

Alle Sacramenten Gods
so wel der Prophetischer
als der Apostolischer Kere-
ke, staen alder meest in twee
stucken. Dat een is inwen-
dich, onsielicke en gheestelick: d'welc de
verborgenheit der Sacramenten, het
mysterie, ende het betekende dinck ge-
naemt werdt. Dat ander is woren-
dich, sienlick ende lichamelick: d'welc
een teeken, Ceremonie, ende met dyer
ghelycke nainen ghenoemt wert.

Het mysterie der Sacramenten, is
een vaste toesegginghe Gods van de
vergiffenis der sonden, ende des ee-
wighen leuens, doer de gemeinschap
der verdienste des lichaems ende des
bloets Christi. Ende werdt daerom in

wat de ver-
borgenheit
der Sacra-
menten sy.

Colo. ii.

wendich, onsienlick ende gheestelick
ghenaemt, dat tet alleenlick merten ge-
toone, ende niet met eenighe wtwend-
dighe sinnen begrepen mach werde.
Also in de Joetsche besnydenisse de ver-
borghenthheit was, dat **W** **O** **D** wilde
haer God, beschermher, hulper, ende
Vader wesen: ende dat om Christus
wille, die de voerhuyt onser verdoeme-
nisse afhouwen sonde.

what bettee-
ken in de
Sacramen-
ten sy.

Het wtwendich dinck in de Sacra-
menten, is een wtwendich werck, dat
voer der menschen ooghen ghestelt is,
ende gheschiet nae de forme van God
doet syn wordt inghestelt. Also isser
een teekē in de Besnydenisse, namelic
de afhourwinghe des voerhuyts op 'dē
achsten dach. In den Doop, dat bes-
prenghen des waters: In het Vlacht
mael de nuttinghe des broots, ende
des wyns, nae de insettinghe Chri-
sti.

Wat forme
der Sacra-
menten me
houde sal.

Dit wtwendich tecken des Sacra-
ments, is ghestelt niet in de bloote ele-
menten, maer in de oeffeninge en t'ge
bruyck der seluer, en heeft in de Scrif-
tuere een voergheschreuen forme, die
men nerstelick houden ende volghen
moet: die wyle se God ingestelt heeft,
ende alle menschen verboden, de selue
nae

maer haer goedduncken te veranderen, fol. ii.
ende vermetelick te meerderen, oft te
minderen. Daerom sondighen sy, die
huyden s' dacchs yet tot de Ceremonie
des Doops toe doe, als olic, sout, speec
sel end dier ghelycke. Dese stouticheit
der menschen in de insettinge Gods,
is ontwyfelick een onlydelicke lasterin
ghe, des straffens verdich, Gemerct
dat gheen prince (hoe slecht hy ooc sy)
toelaet, dat syne insettinghen van syne
ondersaten verandert werden: maer
hy strapt ter stont de sulcke als verras-
ders.

Voorder so moeten de godsvruchti
ghe menschen acht hebben, op de wt-
wendighe ceremonien der Sacramen-
ten van God inghestelt: Quermidts De profite
dat sy met haer brenghen een seer be- licheit der
haechliche vrucht, ons doer een gelijc- tekenen in
formicheit leydende tot het geestelick de Sacra-
ment der Sacramenten. Godt wilt menten .
niet dat de syne staen sullen in wtwendighe
ceremonien: maer meer dat se van
de selue, als de bekeste dingē, geleydt
sullen werde tot geesteliche die minst
bekēt syn. Wat gelyck als het water vā
synder natueren sruert, en blust: Also
oock het besprengē des waters in den
Doop, druct ons seer schoon wt syn

*4. Ioan. i.
Heb. i.
8. Pet. i.*

verborgetheit, namelick dat het bloet
Christi ons sruert van alle sonden, ende
de blischt vut den onstekē toore God's
teghen ons, ende neemt wech de be-
gherlicheyt aller tydelicker dinghen.
Desgelycx was't ooc in de besnide-
nis. Wat ghelyc als de voerhuyt met
den messe whardt afghesneden, also
moeste Christus doer t' vergieten syns
bloets onse verdoemenisse ende son-
de, die van Adam in alle menschen is
voortghegaen, wech nemen ende af-
houwen. In sulcker manieren mogen
de Ceremonien aller Sacramente wt-
geleit werden.

Rom. 5.

Hier wt blijcket ooc, hoe grootelic
dat sy dwalen, die daer segghen alle ce
remonien der Sacramenten onp;ofite
lick te sijn, de wyle sy ons, die van na-
turen traech sijn, tot sulcke een verbor-
ghentheit leiden. Ende op dat dese wt
wendighe Ceremonien ons te meer
roeren ende te lichtelicker leiden sou-
den tot de verborgenheiten der Sa-
cramenten, heeft God doer syn godlic
ke wijsheit, haer de namen der gheestec
licker dinghen ghegeuen, die daer be-
duyt syn: niet op dat hy een in des an-
ders natuere veranderen soude, maer
om dat hier doer het sonderlick ghe-
bruyce

Huyck der teekenen beter verstaen fol. 12,
mocht werden. So werdt den Doop
genaet het bat der wederghheboerten,
om dattet de wederghheboerte die doer
Ch:istum gheschiet, widzucht. Ende
de besnydenisse dē bont, om dat se des
bonts teekē was, daer doer God wil-
de Abrahams ende syn saets God sijn.
Ende sulcx moetmen oordeelen van al
le andere teekenen der Sacramen-
ten.

*Tit. iii.
Gene. xvij*

So ist nu dan blyckelick, datter twee
dinghen van noode sijn, om een vol-
comen Sacrament te maken: namelicke
een verwendighe Ceremonie, ende
een inwendich mysterie oft verborgēts
heit. Hadde dit van alle men-
schen eerstelick gemerckt
gheweest, wy sou-
den min twyst
vanden Sas-
cramen-
ten
hebben.

C 4 Van

G Van het ghebruyc ende eindē
der Sacramenten.
Cap. 4.

VEle hebben diuerschelick
ghedwaelt in't wtlegghen
des ghebruycx der Sacra-
menten , de wyle de somi-
ghe meer, de ander min da
het recht is, den seluen toegegheuen
hebben. Maer God wilt dat dese syn
insettinghen staen sullen binnen haer
werdighe einden van hem inghestelt:
ende strafse alle, so wel die ter rechter
als die ter slincker handt awycken.

ii.Sam.vi Dauid heeft ghesondicht met de syne,
wederbrengende de Arcke des Hee-
ren anders dan het betaemde. Om het
misbruyck der Arcke, sijn niet alleen de
i.Sa.v.vi. Philistinen van God ghestrafst : maer
oock Ose ghedodet. Also wilt God dat
men de Sacramente noch onder noch
houen haer werdicheit houden sal: Un-
ders wēden sware straffen van hem
der Kercken opgeleit. Op dat wy dan
den tooren Gods niet verwecken, sul-
len wy den Sacramenten dat haer eyz
ghen is, toegeuen: namelic ten eersten
dat se de goetheit Gods tonswaert
in

in Christo verseghele[n], en voer ooghē fol. 13.
stellen. Ten anderē, datse ons in een De einde
geestelick lichaem vereenighen, ons der aſacr
van alle afgodische vergaderinghe af- menen.
ſcheidende. Ten laetsten, is de gansche
Gheneiute haers dienſt ſo wel tot
God als tot haren naesten, daer doer
vermaent. Van alle deſe cyndē der Sa-
cramēten, willen wy hier byſonder
niet handelē, maer allecne van het ſon-
derlickſte, nāelic, hoe dat daer doer,
de goetheit Gods totte menschen ver-
ſeghelt werdt om Christus wille.

Waer in men alder eerſt merckē moet,
datter gheen ſwaerder verſoeckinghe
des Duyuels teghen de gheloouighe
ſijn mach, dan als hyſe beſtrijt niet
wanhope vā de barmherticheit Gods,
om haerer ſonden wille. Teghen welc
ke verſoeckinghe wy ſtellen moetē, al
le beloſten der genaden Gods r'ons-
waert, doer de verdienſten des Heere
Christi Jesu, doer den welckē onſe ſon-
den vergeuen ſijn, ende dat eerwīch le-
uen ghesconcken, hoe wel wy, van ons
ſeluen, niet dan verdoemeniſſe verdi-
nen. Ende om dat ons ghelooue hier
ſeer cranc̄ pleech te wesen, heeft God
wettwendighe ceremonien der Sacra-
menten den beloſten toeghedaen, die

ons als segeleit, de goetheit en berms-
herticheit Gods t'onswaert in Chisto,
doer de cracht des Heilighen Gheest
versegelen, de welcke versegelinge is
de opperste eerlicheit der Sacramētē.
Dē gront deser leeringe h̄cbbē w̄y wt
Paulo, die t'voernecniste ghebruyck
der Besnydenisse, naemt eenen seghel
der ghorechticheit des geloofs. Waer
wt(ouermits dat de cracht en natuere
aller Sacramenten een is)claerlick be-
kendt werdt, dat het sonderlicste ghe-
bruyck der Sacramenten sij, te versegel-
len de belosten vā der ghenade Gods,
tot ons doer de verdiensten Christi.

*Het ghe-
bruyck der
Sacramē-
ten is als
het ghe-
bruyck der
seghelen.*

*Ephe. i. .
Math. 25
Timo. ii.*

En om hier afbreder verstat te heb-
ben, moetmē hier nerstelick aenmerke
wat het officie der segelē sy in weeric-
ke sake:namelick dat'se den brieue wer-
den aenghehāghen, niet op dat'se ghe-
uen souden dat in de brieuen wtghe-
drückt werdt(want wy dit te voren wt
mildicheit des gheuers hebben)maer
op dat'se de gheschierde gisten versete-
ren,ende alle quaet bedroch ende twy-
felinghe wtsluyten souden. Also gaet
het toe inden hādel onser salicheit, die
ons in Chisto den Heere inder ewic-
heit voer des werelts gront ghegheue
is, en werdt ons wighedrückt inden

bpi e f

brief der Heiligher Scriptueren, der fol. 14
Propheten ende Apostelen. Ende op
dat dese onse salicheit doer gheen be=
droch des Duyuels of des werelts vā
ons ghenomen soude werden, so is se
van God versegheelt met Sacramētē,
niet dat eenighe onghestadicheit syn=
der beloftē sij:maer alleē om der cranc
heit ons gheloofs wille, waer doer wy
haest tot wāhope vallen. Men derfoot
van God in sijn beloftenissen gheen
valsch bedroch vreesen, maer vā Sa=
than en sijn dienaers, die dese beloefte
der ghenaden in de verdiensten Chri=
sti, soecken wech te nemen, of te min=
sten, doer het toedoen der menschelic=
ker verdiensten, te verdonckeren. So
is dan het sonderlickste einde der Sa=
cramenten, de beloftenissen der ghena=
den in Christo te beseghelen, doer den
heilighen Gheest die daer Christum
in alle sijne instellinghen ewelick is
vereerende. Van de verseghelinghe
des Heilighen Gheests machmen
Paulini lesen tot den Ephes. ende Co=
rintheren.

Ephe. 1.4.
ii. Corin. v.

Vut het voerseyde ist claeer, datter
seer vele grootelick dwalen, niet recht
vā dē bruyck der Sacramētē ordeelen.

Waer

*De Sacra
menten
gheuen
gheen ge-
nade.*

Wacr wt naemals groote sware dwinghen volghen. De sommighe makē de Sacramenten alleen teckenē des menschelicken gheselscaps. De ander willense t'onderbringhen ende te niet maken. Wederom synder ander die de Sacramenten bouen de voerghelleerde verseghelinghe toeghenē , dat se doer de cracht haers ghebruyck's ghenaide gheuen , dat is vergiffenisse der sonden, ende de erue des ewighen leuens. De welcke leeringshe hoe schade lijk dat se der Ghemeinte Christi sy machmen sien in de Roomische Kerkē. Want hier doer heeft men de kinderen der Ghemeinte Christi , die voer den Doop ghestoruen syn, verdoenit . Sij hebbē op den Doop ghestaen, als de verdoelde Zodē op de besnydenisse. Hier wt is ghesproten ooc dat coopen ende vercoopen der Missen, ende dier ghelycke vele . Bouē dien so is dese leeringshe niet ouer een comende. Want de heilige Paulus ouer al leert, dat de mensche gherechtuerdicht werdt wt ghenaide sonder de werken des Wets. Maer nu werden van den seluen Paulo, de Sacramenten in het ghetal der werken ghetelt, Daer toe ghetuycht

de

*Roma. iii.
Epbe.ii.
Gala.iii.*

De Scriptuere , dat de Sacramenten fol. 15.
alleene toebehooren den ghenen, die te
voren in de ghenade Gods onfanghe
sijn. Abraham is niet besneden ghewor= Gen.xvii.
den, voer dat God sijn God was. Wy Rom. iii.
lesen ooc in de wercken der Apostelen,
dat niemand voliarich synde, ghedoopt
sij gheweest, voer dat hy in Christum
ghelooft, ende hem met den monde
beleden hadde, maer doer het ghelooie Ephe. iii.
woent Christus in onse herten. De kin
deren der Hebrewen souden in voerty= i.Cor.7.
den niet besneden hebben gheweest,
noch der Christenen kinderkens sou= den huyden s'daechs niet ghedoopt
werden, ware sy nae de beloofte Gods,
niet heilich gehouden.

Voorder so ist oock hier wt open=
baer, dat in de ceremonien der Sacra
menten gheen ghenade gheleghen is,
of doer haerder cracht ghegeue wert,
om datter daer veel der teekenen ende
ceremonien deelachtich sijn, die daer
en tusschen der Godlicker ghenaeeden
niet deelachtich sijn. So sijn die van Gen.34.
Sichem besneden gheworden. Synt³ Act.viii. !
Magnus ghedoopt synde, heeft gheen
deel metten Apostelen ghehad. Van
den Isracliten ghetuycht Paulus, dat
hoe wel sij doer de Zee, ende de wolcke
ghe-

ghedoopt waren, ende alle een gheesteliche spijse ghenuit ende eenen gheestelicken dranck ghedronckē hadde, God gheen behaghē aan vele van haer hadde, maer dat sy in de woestyne verlaeghen syn gherweest.

Hier werpe si teghen, ter versterkeinghe haerder opinie, de Sacramentische formen van sprekken. By den welcken het schijnt, dat den ceremonien der Sacramenten werdt toeghegheuen, als of sy ghenade gauen. Also werdt het Paulo gheseyt vā Ananias, Staet op, ende wascht mye sonden af. Ende de Besnydenisse werdt ghenact, den hondt des Heeren. Maer wy bebben bouen ghe seit, dat de Sacramenten in twee stukken gheleghen sijn: namelicke in de wtwendighe Ceremonien, ende gheesteliche verborghentheden.

Ende men mach hier niet dencken, dat de Heiliche Gheest sodanighe maniere van sprekken ghebruyckt, om dat de inwendighe ende wtwendighe dincghen natuerlick t'same gheuoecht werden, als of het een met den anderen lichaemelick ghebondē ware, oft dat het teeken in hem besloten het ghene datter beteekent is, maer om de nauolghende oorsaken. Die eerste is de insertinghe Gods

Gods, want als hy eenighe teekenen
tot een bysonder ghebruyck instelt, so
gheeft hy haer eenen nieuen name, na
melick der beteekender dinghen, op
dat die meyninghe der godlicker inset-
tinghe te beter verstaen mach wer-
den. Also het Paeschlam, om datter tot
een nieu ghebruyck inghestelt was, so
heeft het van de beteekende dinghen,
eenen nieuen naem van God vercre-
ghen, ende is ghenaemt den doerlyt
des Heeren. Naec deser wyse het be-
sprenghen des waters inden Doop,
ende het ontfanghen des broots ende
wijnis in het Nachmael, om dat sy van
Christo inghestelt syn, om te beteek-
nen gheesteliche dinghen: so hebben sy
van weghen der insettinghe Christi,
nieuwe name ontfanghen. Want den
Doop is ghenaemt het badt der re-
dergheboerten, ende het nutten des
broots ende reyns in het Nachmael,
het lichaem Christi ghebroken, ende
bloet vergoten. Ten ander en, het uit-
wendich ende inwendich dinck der
Sacramenten, werden gheseit t'same
ghebonden te wesen, om het aenschou-
wen des gheloofs in haer recht ghe-
bruyck. Want een geloouich herte siet
in de oeffeninghe der Sacramēte, niet
alleen

fol. 16.
waerom
de wijsen
dighe tee-
kenen der
Sacramē-
ten ontfae-
den naem
der instan-
digher
dinghen.
Exo. xii.

Tim. iii.

alleen op de vntvoerdinghe teekenien,
maer veel meer op de inwendighe ver-
borghetheden. Bouen dien hebben de
teekenien den naem der beteekeder din-
ghen, om die ghelyckenisse die tusschen
de wtwendighe ende inwendige din-
gen is. Also hebben water, broot, ende
wijn met den bloede ende lichame Cri-
sti eenige ghelyckenisse. Ten laetsten,
om de voerhoudinghe der gheestelij-
ker dinghen. Also wert de Besnyde-
nisce eenen bondt ghenacmt, Om dat
het des bondts teeken is. Het Paesch-
lam den doerlijst, C H R I S T O S
den steen, &c. **Q**welck ghebruyck
van sprcken, te weten, dat het teeken
om sijn beduydinghe ontfanckt den
naem des dincks, datter beteeket wert
is inder Schriftueren, ende ooc onder
demenschen seer ghemein. Die Roo-
de Koe, wert de sonde ghenacmt, het
bloet daer mit Moses het volck be-
springde, het bloet des Testaments.
Christus den wyngaert, ende der ghe-
lücke. De velecke maniere van spreken
inde Schriftueren, ooc Augustinus be-
kendt. Ende onder de menschen eenen
trouinck, wert om synder beteekenin-
ghe wille, de trouwe ghenacmt. Also
de beelden der Coninghen, ontfangen
nieuxre

Gen. xvii.
Exo. xiii.
1. Cor. x.

Nu. xix.
Exo. 24.

Ioan. xv.

Epi. 23. &
102. & tra-
ta. super
Ioan. 63.

Nieuwe namen van haer beduydinge. fol. 124
Ende eenen rekenpenitentie ontfancft
den name der sommen, die hy in de Re
feninge beteekent.

Hier wt ist licht te oordelen, in
wat meinighe gheset werdt tot Pau
lo, Wascht af vwo sondē. De Besnyde
nisse is eenen bondt, ec. Want het sijn
figuerlicke spueken, allen Sacramen
ten ghemein. In de welcke het wt wen
dich teeken ontfaneft, niet de natuere
des beduytden dincks, maer alleen dē
naē, en dat doer de instellinge Gods,
doer het aenschouwen des gheloofs,
doer de ghelyckenisse ende beduydes
nisse. So wie dat nerstelick aenmerce
ken wilt, sal lichtelick veel sware que
stien inden handel der Sacramenten
neder legghen.

Hier en tusschen bekennen wy wel
dat het ghelooue toe neemt, ende op
groyt in het oprecht ghebruyck der Sa
cramienten. Mer dat is doer de cracht
des heyligen Gheests, die niet toelaet
dat de insettinghen Gods, in de ghe
looighen ydel blyuen. De welcke
Godlike cracht niet in de wittendige
oeffeninghe, mer in de herten der ghe
looighen werkt. Ende werdt niet
eerst in de herten gheuoelt, als wy de
Het galo
ue groys
in r'ghe
bruyck der
Sacramen
ten.

Sacra

Sacramenten ghebruycken: mser ooc
revoeren ende nae also het den heilige
Gheest belieft, sijn gauen nae sijn goet
willicheit wt te deelen.

So is da dit het eerste ende het voer
neemste ghebruyck der Sacramenten,
namelicke de ghenade Gods , niet te
gheuen,maer te versegheLEN, in de ge-
dachtenisse bringen ende als voer oo-
ghen te stellen, op dat voort aen gheen
twyfel in ons sy van de geetwillicheit
Gods tonswaert in Cristo Jesu: In't
corte, dit is het ghebruyck der Sacra-
menten in den handel der menschelica-
ker salicheit , dat der seghelen is in de
hanteringhe der wereltscher dinghen:
die in der waerheit niet gheuen,maer
bevestighen alleene de ghiste, ende be-
seghelen se. Ende dat sy somtijts ghe-
heeten verde, wat te gheue is niet ey-
ghentlick ghesproken, maer alleen om
dat sy de ghiste versegelen. Also mach
men oock heeten de Sacramenten te
gheuen genade, om dat sy de selue ver-
segheLEN. Ende dit sal gendoech ghesceit
sijn van het ghebruyck der Sacra-
menten.

toe comen.

Cap. 5.

Tot meerder verclaringhe der Sacramenten , dient grootelick te ondersoeken, wien sy toe coemten . Hier leert ons de schriftuere, dat se de gansche Ghemeynete, en eenen ye ghelycken van haren lidtmaten toe behooren : ten sy dat het openbaer ende wtghedruct Wordt Wods, oft eenige anderen noot dat verbiede . Daer is gheen twyfel aen, of de segelen behooren hem toe , wien de ghiste ende der ghisten brieuen toe comen.. So ghetuycht Paulus, dat Christus syn Ghemeinte gherwasschen heeft, metten bad des waters, doer d'woerd. Alle ongheloouighe dan, dien de gauen des ewighen leuens niet toe behooren, salmen van de ghemeinschap der Sacramenten wtsluyte. Gheen Coninck of Prince soude de versmaders syner gauen synen seghel willen gheuen: maer geest dien alleē, die syne gauē niet verworpen. Also G O O handelēde met ons menschelicker wyse ende nae syn-

De Sacra-
menten be-
hooren al-
le kinderen
Gods soe.

Eph. vi.

Der bermherticheit ende vriedelicheit,
met ons stamelende, geest alleen syn
kinderen, te weten allen gheloouigen,
den segel synder bermherticheit, name
lick de Sacramenten: waer van hy de
ongheloouighe is weerede, die ghe
deel synder goetheit hebben.

Maer hier spruyt een ander twyse
linghe wt, wie men voer gheloouighe
houden sal, diemien de seghelen der ge
rechticheit des gheloofs, namelick de
Sacramenten, gheuen sal. Maer ist
dat woy hier aensien het fondamēt des
rechten gheloofs, te weten, de belofte=
nisse der gheschenckter salicheit om
Christus wille, * in den welcke alle be
lostten syn Iae ende amen: so fullē woy
beuinden, dat sy Christenē en Gheloo=
uighē gehouden werden, in het oor=
deel Gods ende der Gemeinte, so veel
als daer kinderen Gods syn, welcken
de belostenisse der genaden toebehoo=
ren, sy syn ionghe kinderkens oft vol=
wassen, man of wīf. Want een geloo=
uich mensche, is so veel, als ec die Chri=
sto toebehoort, die doer hem vergiffes=
nisse der sondē heeft, ende also is doer
Christum een kint Gods. Want dat
het ghelooune so hoghe in der Schrif=
tieren ghepresen werdt, is alleen om

wie daer
geloolige
syn, die de
Sacramen
ten toe co=
men.
ii.Cor.ii.

Gal.3.

dgt

Bat het in Christo ghegrondeert is, fol. 15c
doer wiens verdiensten wy sijn kindes-
ren Gods, nieuwe Creaturen, herborē,
Abrahams kinderen ende gheloouige,
sonder eenich onderscheit der wtwen-
digher dinghen. Als wt de schriften
Pauli ouer al verstaen mach wesen.
Dese leeringe sal claeſter bljcken, ist
dat wy verstaē, datter tweederley Chri Tweder-
stenen ende gheloouighen in der Ghe ley Chri-
meynte Christi sijn, die eene metter stenen,
daet, de ander doer toeschryuinghe, en
de toerekeninghe. Met der daet heetē
sy gheloouich te sijn, die in het volco-
men ouderdom, het ghebruyck des ver-
stante hebbende, die weldaet Christi
doer het gheloouie, in het herte, bekens-
nen, ende dat met den monde belyden.
Dese alleene onder de volwassenen, en
met verstande begaest, salmen de Sac-
ramentē mede deelen, om dat men se
wt haer belydenisse houdt op Christū
te staen, ende doer sijn verdiensten saa-
lich te wesen. Die andere, die voliaes-
rich synde ende verstant hebbende, de
weldaeet Christi, doer t'gheloouie niet
bekennen, noch mettē monde belyde,
moeten wy achten voer ongheloouich
ende verachters der goetheyt Gods.
Maer die werden doer toeschryuinge

D 3 ghec

Gal. iii.

gheloouich ghenacnt, den welcken
haer sonden (hoe wel sy niet der daet
niet ghehouen noch belyden connen)
niet toegherekent werden, maer wer-
den lidtmaten der Ghemeinten gehou-
den om den wille des bons Gods in
Christo niet haer, wt louter genaden:
die wylle by haer gheen verachtinghe
Gods is, ouermids sy metter daet
niet ghehouen noch belyden connen,
doer t'gebreck des ouderdoms oft ver-
stante. Als ionghe kinderen, doouen,
ende sotte inde Gemeinte Christi syn.
Men moet wel mercke; wat Christus
spreect, Die niet (seit hy) ghelooene sal
sal verdoemt werden. Maer die ionge
kinderkens, doone ende sotten, de wylle
sy metter daet niet ghehouen connen,
is van noode dat sy doer toeschryuen
gheloouich gherekent werden, ten sy
dat wylle verdoemē willen: dat van eeē
Christē herte verre syn moet: dat wel be-
kēdt, dat dit ghebreck daer doer sy niet
ter daet niet geloouen conne, haer niet
toegereket wert, om Christus wille, die
nae het getuygē Esaie, alle onse crāche-
den op heē genomen heeft. En wan hy
de selue op hem niet genomen hadde,
so moestē wy niet alle kindere, dwassen
en doouen ewelick verdoemt wesen.

Maer

Mar. xvi

Esa. liii.

Maer om dat vanden kinderen een fol. 20.
groote twyfelinghe mochte opgheresē. Vā de sa
hebben, so heeft de Scripture daer af licheit en-
claer ghetuyghenis ghegheuen; dat de Doop
sy in haer cranchheit Gode behaghēn,
ende daerom gheloouich doer Christus
ende der kinderen.

stum gehouden werden. Want God Gen.xvii
heeft een eeuwigh verbont ghemaecke
met Abraham alter gheloouighed vā-
der, ende met synen sade, dat hy syn en
de syns saets God syn wilde. O welck
verbont Christus doet syn doot niet ge-
broke, maar veel meer versterkt heeft,
Want hy heeft de kindertens omghe-
helst, sprekende, dat het rijke Gods
sulcken toebehoort. Iae, heeft die selue
kindertens voer gheloouige gehoude,
niet doer de daet, naer doer toeschry-
vinghe: ghemerkt dat de kindertens Mar.x.
merter daet niet gheloouen connē. ^{lyc. 115} Mar.18.
Want sy de beloftenissen Gods niet
verstaen noch begrype connē. * Maer Rom.x.
sonder het ghelooue met der daet, niet
syn mach. Also werden ooe van Paulo,
der Christenen kinderen, ghele-
ghenaemt, niet met der daet; mer
leen doer toeschryninghe. ^{lyc. 115} 1 Cor.vii.
¶ We de sendinghe der Apostolen
van Christo beuolen, dat sy in de gan-
sche werelt dat Euangeliū allen crea-
Mar.28.
Mar.xvi.

tueren spreken souden, ist claer, dat
Lxxix. Christus, die ghecomen was om te
soeken ende salich te maken, dat ver-
loren was, vergiffenis verworuen
heest, niet alleen den volwassenen, ver-
standt hebbende(s) ten sy dat se die ver-
werpen)mer allen creatueren, die der
sonde te voeren onderworpen waren:
Alsde kinderē; doone, en dwasen syn,
den welcken(nae het beuel C. B. R. 3.
S. T. 3.) hoe wel sy de crancheyt
der natueren onderworpen syn, so
dat sy metter daet niet gheloouen con-
nen, dat E. D. B. G. E. 2. 3. V. M., dat
is, vergiffenis der sonden ende dat
etwiche leuen, toebehoort, niet min da-
den volwassenen. met verstande be-
gaest: Ende als daerom den Doop, ee-

Lxxxi. segel der voerseider weldaden Gods,
Maxxii. ontfanghen moetē. Vander bruylost
des ewighen leuens, werden alleen
de verachtēts ende hypocryten wtge-
slotē. Mer de wylle de kinderkens, dō-
ve ende sotter der Gemeinte C. B. R. 3.
S. T. 3, verre van verachtinghe ende
ghueinstheyt verscheiden syn; son-
der troyfel sinēt sy in de bruylost met
alle andere gheloouigen. Dese les-
singhe werde bevesticht doer Paus
lum ende Sylam, die gheurachte syn-
de van

De van der gheuanghenissen Bewaer= fol. 21.
der , wat hy doen moeste, seyden: Ghe
looft in Jesum Christum, ende ghy sult Ad. vi.
salich wesen; ende v gansche huysghe=
sin. Aldus sprack Christus, Zacheus
huys inghegaen synde: Huyden is des
sen huise salicheit gheschiet. So is dan
het gansche huys der Christenē salich,
heylich, en gheloouich : Alleen de ver=
achters, ende gheueinsde hypocryten
wighessloten. Want der andere, name=
lick der kinderen, doouen, ende sotten
cranchheit, neēt Christus op heisi wech,
dien dat Euangeliūm toebehoort, ende
als daerom sy oock de seghelen des E=
uangelij̄s , namelick de Sacramenten
ontfanghen moeten. Ten sy datter een
wtghedrukt ghebot Gods sy, oft een
andere openbaere nootsakelicheit, dat
verbiedende. Als vander Besnydenisse
waren de dochterkens doer het ghe=
bot Gods ghereweert , ende de kinder=
kens aten dat Paeschlam niet, en huy=
den ſdaechs, mitten sy het Vlachtmael
des Heeren niet, om haerder natuere=
licker cranchheits wille : Maer vande
Doop behooren sy gheensins wtghe=
sloten te wesen, de wyle noch de cranc=
heit der natuerē, noch het wondt Gods
dat verbiet, maer daer bouen leert, dat

¶ 5 Christus

Epbe. 5.

Christus sijn Ghemeinte gherwaschen
heest met den bade des waters in het
wordt. Nu syn de kinderkens de ledes-
kens der Ghemeinte, iae de alderhey-
lichste, ende dat doer Christum. Maer
die by eenich gheual inder ionckheyt
niet ghedoopt sijn, die salme niet doo-
pen, voer dat se ghelooue in Christum
en haer gheloouie belyde, nae het exem-
pel der Heylighen Apostelen. Maer
de gront van deser Christeliche ende
Apostolische leeringhe huyde sdaechs
wel bekent, min twist ende tweedracht
souden wy in der Kercken CHRIST
Thebben. Maer dit sijn de oude li-
sten des Duyuels, questien in te bren-
ghen van de wortwendighe teekene der
Sacramenten, om also het rechte ghe-
briyck der seluer te verdonckeren
of wech te neniē. Also men spues-
ren mach in de ghene, die
der kinderen Doop
van der Ghemeint
te Christi ver-
weipen.

Van het ghetal der Sacra-
menten. Cap vi.

Vlae

Nae de eyghentliche wt- fol. 22.
legginghe der Sacramen-
tē bouen verclaert, bekent
de Gemeinte Christi twee
Sacramenten, ende niet
meer: den Doop, ende het Nachtmæl
des Heeren. Welck ghetal Tertullia-
nus, Augustinus en Rabanus Neu-
rus, die int ier ons Heeren 830, leef-
de met ons bekennen. Watmen vande
ander vijs Sacramenten der Room-
scher Kercken houden moet, willē wy
int corte verclareن. Ende ten eersten,
houden wy voer heylighe insettinghen
Gods, de Ordinancie der Dienaren
der Kercke, de Penitentie oft leedtscap
ende het Huywelick, als sy van den de-
sem her Phariseen ghesuuert werden.
Maer voer Sacramentē Christi, nach-
mēse niet houden: wat de ordene heeft
gheen belofte der ghenaden: de peni-
tēcie heeft gheen Ceremonie van God
inghestelt: ende den huywelicken staet
heeft gheen van beyden. Dat Paus-
selick vermsel is inde plaetsē des Ca-
tēchisimi oft der kinder leere inghe-
bracht. Maer nae dat wy in onser Ge-
meinte ten grooten oerboere van on-
ser ionckheit weder ghebrocht heb-
ben den CATECHISMVN,

Tertul.li.
1. & 4. cō
tra Mar.
& lib. de
Coro.mil.
August.
li. de doct.
Christ.3.
ca.9.Epi.
n8.
Raba. de
inst.cle. li.
1.Ca. 24.1

Jac. v.
Mar. vi

so achten woy het Pauschelick vermis sel
niet, want het van menschen versiert
is. Ende of God gauue, dat in alle Kerc
heit Christi in dc plactse des versierde
vermisen, de Kinder leere wederom
inghebracht ende nerstelick onderhou
de ware. Het ghebruyck der olie, daer
af dat Jacobus mielt, werdt onder de
gauē der ghesontmakinghe gherelent
ende is niet den anderē mirakelen ver
gaē. So dat de Ghemeinte Christi nu
gheen olysel meer bekendt: ghemerckt
dat niemant daer doer meer ghesont
ghemaect wert: als t in het Pausdom
claer blyckelick is. Want me sieter niet
een van hondert becomē die niet haer
olie ghesmeert syn. Sy werden ooc
niet ghesmeert vanden Papisten, om
dat sy becomen soudē, maer om dat sy
steruende salicheit ende verghiffenis se
der sonden daer doer verworuen
souden, de welcke in Christo
Jesu alleene gheleghen
is.

Dat

Dat ander deel des fol. 23

Boecks/van het Nacht-
mael Christi.

Wat het Nachtmael des
Heeren sij. Cap. 1.

Op dat wy de mysterien en
de orboerlichkeit des Nach-
tmaels des Heeren te bes-
ter verstaen, ende lichtelica-
ker totter soeticheit die daer
in verborghen is, comen moghen, sul-
len wij in deser ordene, de sake des
Nachtmael des Heeren handelen.
Ten eersten, wat dat het Nachtmael
des Heeren sij. Ten anderē, waer om
dat het inghestelt is. Ten laetstē, welc-
ke die rechte forme sij, t'selue te ghe-
bruycken. So is dan het Nachtmael
des Heeren, een openbare ende Hei-
liche oeffeninghe der Ghemeinte, in-
ghestelt van Christo den Heere, in de
welcke hy by het nutten des broots en
de des wyns, den gheloouighen be-
tuycht, voerhoudt ende versegheilt, de
ghemeinschap syns lichaēs en bloets.
In de welcke beschrijvinge des Nach-
tmaels wy voer al mercken sullen, dat
het

wat bei
Nacht
mael Chi
stij.

het ec openbare heylighē oeffeninghē ghenaemt is. Want hier hy wēdōten eersten alle ghēmeyne maeltyden, die om den hongher te stillen geschien, vā de wēdicheyt des Nachtmels des Heeren uitghesloten; ende oock tē anderē alle daghelicksche missen, die in capellen ende hoecken ghēschien, verworpē: die nyet openbare der gässcher Bheymenten, maer alleen heymelickē oeffeninghen sijn.

Mat. xxvi. schyninghe des Nachtmels, dat syn
Mar. 14. autheur of insetter sy, gheē Prophete
Luc. xxii. of Apostel, veel min een Pausselick bisscop, Maer Christus de Heere, onse ee
reighe Coninck, Priester en P:ophete.
Van den welcken het daerom oock sy
nen naem ontsanghē heeft, ende wert
dat Nachtmel des Heere ghenaemt;
die oock beuolen heeft, datmen't in de
Christelickē Ghēnieinte tot dē eynde
des werelts, namelick tot sijnder toe
comste, onderhouden sal. O'welck mij
oock met alder nersticheit gheboden
sijn te doene. Want dat Christus
spreckt, Also dickmael als ghi het doet
ge. gheft hy met dese worden (also dicks
mael) gheen vryheit, als wy willē; dat
te verwerpē; maer neemt alleen wech
het

het wettelick gebode, daer met het Pac fol. 14.
schlam(in wiens stede het Nachtmael
gecomē is)maer eens des iaers op ec-
nen seferen tijt ghenut mochte werde.

So ist oock niet ghenoech, tot de
volcomēheit van den Sacramēte des
Nachtmels Christi, de substancie des
broots ende wyns te hebben, maer mē
moet oock het selue nutten. Daerom so
langhe, als het broot nyet ghebrooken,
vutghedeilt ende ghenut werdt, en̄ de
wyn ghedroncken, so ist gheen Nacht-
mael des Heere. Sy syn dan groote-
lick bedroghen, die het broot achtē een
Sacrament te werden met vys wordē
die sy nōemēn(der Consecracie) diemē
daer ouer spieckt, sonder eenich bieken
ende nutten des selfs, nae het exempel
ende beuel Ch:isti. En̄ sy droalen oock,
die het b:oot voer een Sacramēt ad-
ten, alsmen het opheft, of in het huystē
stelt, of omme draecht.

Bouen dien so ist oock opebaer vut Hē nacht
dese beschriuinghe des Nachtmels mael is in
des HEEREN, dat het selue, als alle tree stuc-
andere Sacramenten in tree stukken ken ghele-
gheleghen sy: Dat een is intwendich, gher.
ende dat ander is vutwendich. Dat
vutwendich is, het eten des ghebrooken
broots, ende het drinckē des wyns nae
de

*Van de ele-
menten des
Nacht-
maels.*

de insettinghe des Heerē. Dat inwend
wat de ge dich , is de ghemeinschap des lichaēs
meinscap ende bloets Christi. Maer hier moet
des lichaēs men verstaē, dat de ghemeinschap des
ende bloets lichaēs Christi sy tweederley : die eene
Christi sy is vleeschelick , te weten daer met hy
in de deelachticheit des vleesches, en
des bloets der kinderen ghecomen, en
also een warachtich mensche, syn broe
deren in alle dinghen ghelyck (wtghe=
nomen de sonde)gheworden is. Maer
in de verborghenthheit sijnder mensch=
werdinghe (die Paulus totten Hebreë
en beschrift) begrepen is. Ende moet
herstelick van desen Argumente des
Vlachtmael verscheyden wesen : Die
ander ghemeinschap des lichaems en
bloets Christi , is gheestelick, daer toe
hy ons roept , op dat wy die van hem
ontfanghen souden, ghelyck hy d'eerste
van ons ontfanghē heeft. Ende is een
ghemeinschap aller syner weldaden ,
die hy ons in sijn vleesche doer sijn
doot verworuen heeft . Maer as hy
spreeckt tot den Capernaitē. Dese ghe=
meynschap sijns lichaems versegheelt
ons Christus in het Vlachtmael, als in
alle ander Sacramenten des ouden
ende nieuwren Testaments: Te weten,
dat doer de verdienstē syns doots, ons
ghes

Heb. 2. 4.

Ioan. vi.

gheschcken sy verghiffenis der son= fol. 25.
den, ende dat ewich leuen. D'welck
mysterij vut de nauolghende dingen
claerder verstaen sal werden.

Wat de einden des Nacht=
maels des Heeren syn.
Cap. ij.

Het ghebruyck des Nacht=
maels, ghelyck als der ande
re Sacramentē alle, is twee
derley: dat eerste ende voer
neemste is, om de Godlicke
ghenaede t'onswaert in Christo te ver=
seghelen: dat ander, om ons van onsen
dienst tot God ende den menschen te
vermanen. Vanden welcken (so het
God gheliest) sullen wy hier, so veel
alst van noode is oordentlick sprekken.
Het voerneemste ghebruyck dan des
Nachtmuels des Heeren is, ons voer
te houden, ende te verseghelen de ghe=
meinschap des lichaems ende bloets
Christi, dat wy aller weldaden sijs
doots deelachtich sijn. Wy werden al=
le kinderen des tooren ende der ee=
wigher verdoemenisse ghebozen.
Mer Christus ons vleesch (in d'welck

E ghe=

t'Nacht=
mael is ee
segel der
ghemein=
schap des
lichaems
ende bloets
Christi.
Ephe. 2.
Rom. viij.

Gal. ij.

ghesondicht was sonder sonde noch
rans aennemede, heeft ons doer de
verdiensten sijns doots, in het selue
vleesch gheschiet, van de selue verdoe-
menisse verlost, ende de cruce des ewi-
ghen leuens verworuen. Hy heeft, dat
wij waren, op hem ghēnomē, nāmelic
onse sondē ende vloect, op dat hij doer
de verdienstē sijns doots, dat sijn was
in ons storten soude: te weten sijn vol-
maectheit, ghērechticheit, onnoosel-
heyt, ende de cruce des ewighen le-
uens. Ende op dat wy dese groote wel-
daet Christi nimmermeer souden ver-
geten, heeft ons de selue in het Nacht-
mael willen voerhouden ende versege-
len. Waer om oock het Paulus naemt,
de ghemeinschap des lichaems Christi,
dat is een teeken ende seghel dat
Christus ons niet ghedeilt sy, niet alle
syne weldaden, die hy ons doer de ver-
diensten sijns doots vercregen heeft.

Daer sijn in de rechte oeffeninghe
des Nachtmels Christi veelderhan-
de dinghen, die ons vā deser ghemein-
schap der weldaden Christi vermanē,
als t'same comē in eender plaetse, t'sa-
men sitten, de natuere ende conditie
des broots ende des wijns, ende het
vercondighen des doots Christi. Waer
af wy

af wy nu in het conve ter stichtinge der fol. 25.
gheloouigen; ordēnlicke wat wille voort
brenghen.

Ende ten eersten die t'samencomin T'same ca
ghe der Ghemeinte in een plactse, stelt men in de
ons voer ooghē hoe dat alle ghelooui- Gemeinte.
ghē, een lichacim onder t'hoofst Christo Ephe.v.
sijn van den welcke allecne sij leue, en
de salicheyt onfanghē, ende ooc daer-
om alleē t'synen wille staen moeten, ē
de alle vriende gods dienstē (der welc-
ker Sathan t'hoofst is) schouwen.

Het sittē der Ghemeynte in der oef-
feninghe des Nachtmael, nae het ex-
empel Christi, ende der ouder Kerckē, Hei sittē in
vermaent ons van de ruste, ende se-
kerheyt die wij hebbē doer de verdiē-
stē ende weldact Christi des Heere, in het Nacht-
mael des Heeren.
sijn doot, teghē Sathā, sonde, doot en
helle. Wie Christum heeft, die is so te Ioan.vi.
vredē, dat hi bouē dien gheē salicheyt
soect, versekert sijnde dat hi ons Pha-
raonis, dat is, Sathans cracht ghe-
brokē heeft, ende het ewich leue ver-
cregē. De Israeliten hebben haer Pa Exo.xiii.
eschlam ghenut, met opghescorte ledē
nen, in haer handen eenen staf, ende
haer schoenē aan haer voetē hebbēde,
daer met bewissede, dat sij dē warach-
tigen Salichmaker sochten, de tot hē

Broot en
de wijn in
het Nacht
mael.

Ioan.vi.
i.Ioan.i.

Hb.ii.

haesten:maer wij ter contrariē gheue
te kennen met ons t'samen sittē in het
Vlachimael des Heerē,dat die Salich
maker ghecomen sy, ende dat hy volle
salicheit ghegheue,ende van alle qua-
de verlost heeft,ende dat wy met hem
te vreden synde,gheen ander soeckē of
verwachten. Also veel dan alser noch
tot den Beylyghcn, aflatcn, verdicsten
der Missen,ende der ghelycke insettin
ghē loopē,met Christo nyet te vreden,
synde en̄ vreesē noch wāhopelick dē
Sathā,die nochtās doer de doot Chri-
sti vernield is,die sitten niet den geloo-
uighen aen de tafel Christi nyet,maer
staen noch niet den Israeliten tot den
loop ende vlucht ghereet. Dese troost
is den gheloouighen in de Roomsc̄he
Kercke doer het knielen benomen .

Bouen dien so vermaēt ons van de
se ghemeinschap der weldadē Christi,
de natuere ende ghebruyck des broots
en̄ des wyns in sijn Vlachimael. Wāt
ghelyck als het lichaē niet den broode
ghenoet ende versterct,ende den dorst
niet den weyne verslaghen werdt: Also
doer de verdiensten des doots Christi
werden de hongherighe conscientien
versaet , die cranc̄ken versterkt , den
dorst der sielē ghebluyft,ende de men-
sche

sche vā alle sondē ghesuert Hier toe fol. 27.
dient grootelic de leeringhe Christi
vā het eten ende drinckē syns vleeschs
en̄ bloets in Johanne verhaelt. Voor-
der het breken des selue broots in het
Vlachtmael Christi van hem ende syne Ioan. vi.
Apostelen ghebruyct, vercondicht dat
Christus voer ons ghebroken sy, ende
ghedoort, op dat wij nyet ghebrokē en̄
de verdomt souden werden. Het nuttē
des ghebrokē broots ende het drinckē
des wyns, leert, dat ons Christus, met
alle syne weldaden, toebehoort, onse sie-
len tot dē ewighen leue spysende. Sij
breke inder waerheit dit broot niet, die
haer vermerē volmaect te wesen, ende
den Hemel doer haer verdiēsten doer
breken willen. Noch sij eten het ghe-
broken broot des Vlachtmaels niet, die
het leuen der sielen buytē Christū, den
hertoghe des leuens, soecken: als in aē
roepinghe der Heylighen, en̄ alderley
menschen insettinghe.

Paulus sprekende vā het broot des
Vlachtmaels, seyt, dat het een sij, Een
broot een lichaem sijn wij veel, seyt hij.
De welcke eenicheyt des broots ons
vermaent, dat de salicheit aller Heyli-
ghen, sij den eenighē Christus Jesus,
het lam Gods, d'welck wech neemt de

A&. iii.
i. Cor. x.
Ioan. ii.

Ioh.14. 10
ende 15.

sondē des wrelts. H̄ij is de waerheyt
het leuen, de dore , ende dē warachti-
ghen wijngacit, ende gheen rancē dā
die in hem leuedich sijn, werdē behou-
dē. S̄ij brekē dēse eenicheit des broots
alle die buyten Christum eenighe salic-
heyt soecken . Also de Mis papen da-
ghelijc niet worden: ende wercken
doen. Die oock een bysonder wijsē des
broots en des wijsns voer haer houdē,
als of Christus haer meer, dan dē volc-
ke toebehoorde. Want den volcke genē
s̄ij een cleē ureltin , en behondē voer
haer een groot den felck dien s̄ij drinc-
ken, noemē s̄ij het bloet Christi, maer dē
volcke gheuen s̄ij somtijts den felck al-
leen om dē mont te spoelē. Aldus spot-
ten s̄ij met Christo, ende de Christelicks
Ghemeynte, ende ontfanghē nochrās
daer voer groot los ende loon ; van de
dwase menschē. Maer in de warachii
ghe Ghemeynte Christi sal eenderley
boot ende dranck wese, want haerder
allen een salicheyt, nāielick Christus,
gheleert ende bekent is .

Act. iiiii.

De predi-
catie des
doots Chri-
sti.

Ten laestē, deset ghemēschap der
weldaden Christi vermaent ons oock
de vercondinghe des doots Christus
Maer in de historie en de cracht des
doots Christi leuedich verhaelt werdt.

Maer

Waer sonder het breke en nutten des fol. 28.
broots, ende des wijns, meer ee guyc=
helspel ghelyck is, dan de verdighe in
settinghe Christi: also wij claeरlick in
de Roomische Kercke sien moghen.

Alle dese dinghe sullen de Godsali=
ghe inde oeffeninghe des Nachtmals
nerstelick aenmercken ende ouerleg=
ghē, op dat haer herte in de verghiffe=
nisse der sonden doer de verdiensten
Christi versegheilt ende ghesterckt, en
also tot geesteliche blijschap ende dae=
baerheit beweecht moghen werden.

Maer öder alle die dese versegelin=
ghe des ghemicinschaps des lichaems
Christi in het Nachtmal met ons be=
kennē, synder sommige die meynē dat
dese ghemeynscap des lichaems Christi
sonder de lichameliche teghenwordic=
heyt des lichaems Christi, niet syn can.
Hier vut spruyten nu tweederhāde lee=
ringhe: want sommighe willē, dat het
wesē des broots ende wijns verādert
werde in het warachtich lichaem ende
bloet Christi. Sander, verwerpēde dese
se plompe en groue leeringhe, segghē,
dat niet het wesē des broots ede wijnis
dwarachtich en natuerlick lichaem Christi
gegeue en genut werdt. En de wij
le de Ghemeite Christi niet dese opinie

swaerlick beroert werdt, eer dat wy de
ander eynden des Nachtmaels Christi
verclaren, sullen wy niet alder nerstic-
heit, doer de hulpe gods voort bringhe
ende verclaren, wat men hier in, nae de
Schriftuerē genoelē sal:den Christelic
ken leeser biddende, dat hy onse wordē
niet haestelick wille verdoemen, maer
te voren in een oetmoedich herte met
Gods wordt ouerleggen: alſt recht en
de billick is, inde handelinge des ghe
loofs te doen: ende so twyfel ic̄ niet,
of hy sal ten rechten verstande comen.
Ende op dat de gansche sake te beter
verstaen mach wesen, so sullen wy al-
der eerſt van de veranderinghe des
broots (die daer Transubstantiacie ge-
naemt is) spreken: ende daer na van de
teghenwordicheit des lichaems Chri-
sti, die met de elementen des broots en
de wijns ghestelt werdt.

Van de Veranderinghe des we-
sens, die daer Transubstantia-
cie ghenaemt is.

Cap. 3.

Dit

Dit is het gheuoelen in de Roomische Kercke van de lichameliche teghenwoerdicheit Christi in d' Nachtmael, ende in haer Missie, dat als de worden der consecratie ouer het broot ende wijn wtghesproken syn de selue terstont verandert werden in het warachtich lichaē ende bloet Christi: so datmē die voer Christum aenbidden moet. Welcke leere werdt van de Paussche Priesteren so beschermt, dat sy lieuer alle andere dinghen, dan dese leeringhe verliesen souden: Het welck gheen wonder is, want gheheel haer beestelick Rijck op desen steen ghetimmerd is. Ende ouermidts dat sy dese haer leeringhe suspect hebben, wille sy niet, datmense ondersoeken sal. Die de boosheit werkt (seit Christus) die comt ten lichte niet. Maer om datter groot perykel der sielen in dese leerin- ghe ghelegen is, so moetmense ondersoeken. Want is het broot Christus, so moetmen dat aenbidden, Is het oock Christus niet, so ist een openbaere af- goderye, het broot voer God te aenbid den. Maer nu ghetuycht Paulus, dat de afgoden dienaers het rjcke Gods niet beeuuen sullen. So wie dese pery-

Ioan. 3.

Luc.vi.

Felen by hem overleit, ende nochtans
dese Paussche leeringhe vander Tran-
substantiacie niet wilt ondersoeken,
maer hartneckelick wilt volghen: die
dunckt my seer weynich, of niet, op sijn
salicheit te achten: noch oock te aensic̄t,
dat die den blinden leydsman volcht,
met hem inden gracht valt. Laet ons
dan dese leeringhe aentasten ende on-
dersoeken, teghen het schalc ende li-
stich verbodt der Pauscher Priesterē.
Sij niet alder nersticheit doende, sul-
len wy beuinden, dat dese Trāsubstan-
tiacie gheenē gront in de Schrifturen
heeft, ende als daerom, van allen ghe-
loouighen verworpen moet wesen,
willen sy gheen Afgoden dienaers
sijn. Ende op dat een ieghelick, hoe-
slecht dat hy oock sy, de valscheyt van
deser Transubstantiacie bekenne so sul-
len wy ten eersten tegen dese leeringe,
redenen voortbrengen, ende daer nae
haer tegenwoordinghen nederleggen.

**Aedenen wt der Schrifueren
teghen de leere der Tran-
substanciacie.**

Cap. 4.

Wij

VWij werden bedwongen fol. 30.

doer de prophetische ende
Apostolische leeringhe , te
belyden, datter twee natue-

ren in CHRISTO sijn,

namelicke de Godlike ende mensche-
like. Maer in den teghewordigē han-
del des Nachtmals is gheen questie vā
de Goddelike natuere in Christo, mer
alleen van de conditie synder mensche-
licker natuere des lichaems. De welc-
ke wy met Paulo leere ouer al ghelyck
met de onse te wesen, wtghenomen de

Christus
in sijn me-
scheit is
ons gelyck

sonde. Maer onse lichaem sijn in haer
scher plaeften besloten , so dat sy maer
in een plaeft sijn connen: waer wt het

claer blyckelick is, dat het lichaem Chri-
sti niet in alle oft veel plaeften des we-
relts, maer in een, syn mach, namelicke
inden hemel. Anders sal men Christo

syn meschelike natuere des lichaems

benemen , als die Manicheen ende

Marcioniten ghedaen hebben. En-

de dat CHRISTVS nae sijn-

der menschelicker natueren niet ouer

alsy , is wt synen worden claer , daer

hy spreekt , dat hy niet was , daer

Lazarus ghestoruen was . So en

isser dan gheen Transubstancie , doer

de welche het lichaem CHRISTI

Heb. 2. 4:

Ioan-xi.

in

in onsprekelike veel plaetsen ghedeilt
soude moeten werden.

Hier werpen sy teghen de glorificatie oft eerlichmakinge des lichaems Christi nae synder verryenis, als oft het daer doer de cracht vercregen hadde, in veel plaetsen te wesen. Maer dit heeft hier gheen plaetse, de wyle het Nachtmael voer de doot gehouden sy:

Ende dat onse lichamen nae de verryenis den eerlickē lichame Christi gelijckformich sullen wesen: so soudē als dan oock onse lichamen in veel plaetsen sijn moeten. Dat niemant, eenich

Cor. xv.
*Ad darda
mū, Corpo
ri glorifi-
cato im-
mortalia
cem dedit.
naturā nō
abstulit. se
cundū hāc
formā non
est arbitrā
dus ubiq;
diffusus.*

verstant in de Schriftueren hebbende belyden sal. Want de verryenis neēt alleē de sterffelickheit ende verderf felicheyt wech, ende niet het wesen des lichaems, dat oock Augustinus niet de se worden bekent heeft. Den eerlichen lichame (seyt hy) heeft hy de onsterf felicheit ghegheuen, mer niet de nature re gheweert. Maer dese gedaente moet men niet meinen, hem ouer al verbreit te wesen. Ende Christus selue heeft bekendt, dat hy nae synder verryenis vleesch ende beenderen hadde, datmen tasten mochte. Ende die Enghel heeft bekent, dat hy nae den lichame (dat de godlickē vrouwen sochten) in het graf niet

niet was. So beslyuten wy dan van- fol. 31.
den lichaeme Christi met Augustino, Mare.16.
nae het ouer een comen der Schriftue Corpus in
ren, dat het lichaem daer Christus in quo resur-
verresen is, in een plactse moet wesen. rexit,in
Aldus valt da nu de leeringe der Trā- no loco es-
substancie, nae dat het lichaem Christi, se oportet.
in een plactse alleene syn mach.

Voorder dese leere der Transubstan- Vandort
tiacie wederstaet dē sekeren ende troo- meluaers
stelickē artikel onses gheloofs, van der Christi.

Opuaert Christi indē Hemel. D'welck wy volcomelicke verstaen sullen, ist dat tey nerstelick t'samen voeghen, dat wy in de schriftuere vā der Opuaert Christi lesen. Want de heylighc Gheest ter grooter vertroostinghe der kinderen Gods, leert ons in de Schriftuere dry stukken, by den welckē wy vā der Opuaert Christi versekert sullen wesen.

Ten eersten, van waer dat Christus op geclommen sy: namelick wt deser werelt, Joan.xij. Van dē Apostelē, Act.i. Luc.xxiij. Ten anderen, waer henen dat hy vander werelt vertrocken sy: te weten tot den vader, Joan xx. houen de wolcke: want een wolcke heeft hem ontfangē. Act.i. inden Hemel. Luc.24. Maer den Hemel bestreckt hē niet in alle plactsen, mer wert in der Schrif- tuere

Luc.24.

tuere een plaatse genaet. Ick gaesseyt
Ioan.xviii Christus) v een plaatse bereiden. Ten
derden beschryft ons de heilige Geest
in de Schriftuere, hoe langhe dat Chri-
stus inden Hemel blyuen sal, voer dat
hy in de werelt come: Te weten tot den
dach des oordeels; ghelyck als de heylighe
Petrus leert, sprekende van Christo,
Den welcken (seit hy) de Hemel
ontfanghen moet, tot de tyden der we-
dersettinghe aller dinghen die God
ghesproken heeft, doer den mont aller
syner heylighen Propheten vander eeu-
wicheyt. Also sprekt oock Paulus, dat
wy den Salichmaker, den Heere Je-
susum Christum, tot de Hemelen syn ver-
wachtende. Wiens coemste sal wesen
sielicke, ghelyck syn opclimminge was,
Phil.iii. op dat wy hier niet versieren, als of
Ad.i. Christus onsienclick in de werelt, in de
substancie syns lichaems quame. Des-
se leeringe van der Hemeluaert Chri-
sti, bekennen alle Christenen, te minste
met den monde. Wat onder alle ande-
re artikelen onses Christelick geloofs,
belyden wy segghende: Hy is opghe-
uaren ten Hemel, Siet ter rechter
handt Gods syns Vaders, van waer
Donec se-
culi sumia
sursum hy comen sal, om te oordeelen de leuen
de ende de dooden. Dese leere heeft
oock

doek Augustinus bekendt segghende, fol. 32.
Die Heere is bouen, tot dat de werelt ^{est Domine},
een eynde nemē. ^{nus.}

Hese twee redenen, van de natuere des lichaems Christi, ende synder Hemeluaert, grondelick aeghemerckt ende verstaen, nemen den droom der Transubstantiacie ganschelick wech. Want nae dat Christus synen broeden in allen dingen (wtgenomē de sonde) nae synder menschelicker natuere gelück is: so can hy maer een lichaem, en dat in eender plaetse hebben, dwelc de Schriftuere stelt bouē inden hemel ende dat, tot dē wterste oordeele. Sul len dan de MisPriesters mit eenige worden Christum nederbrengen in vele plaetsen, ende also de Schriftuere ontbinden? Dat sy verre van haer. Heb. 2. 4.

Daer bouen, is de Transubstantia- De Tr.m-
cie teghen de natuere aller Sacramen ^{substantia} ten. Want ten eersten, een yegelick Sa ^{cie is tegē}
crament, heeft sommighe wtwendige ^{de natuere} Elementen, die de natuere des bete- der Sacra-
kenden dincks in de Sacramenten wt menten.
drucken. Maer de Transubstantiacie neemt dat element des Nachtmuels,
te weten het broot ende wijn, ganschelick wech, ende maect so, dat het Nachtmael Christi gheen Sacrament sy.

Maer

Maer wat seit Augustinus? Laet het
Wort seyt hy tot dē Elementē comen,
en̄ werdt een Sacramēt: Hy seyt niet:
laet het Wordt d'element wech nemē,
en̄ sal werdē een Sacramēt. Ten ande
rē het broot en̄ wijn sijn selue gheē tee
kenē des gemeinscaps des Lichaēs en̄
bloets Christi: maer de ceremonie en̄
de verwendighe oeffeninghe van God
inghestelt te weten de wtdeelinghe en̄
de nuttinge des broots ende wyns in̄
het Auontmael. Noch de substantie oft
het wesen des lichaems ende bloets
Christi is de verborgentheyt deser cere
monien niet: maer de ghemeynschap
des lichaems ende bloets Christi die
ons d'Auontmael des Heeren voer-
houdt ende in onse herten in't gheloo-
ue verseghelt. Veel min can het broot
inder substantie des lichaems Christi,
verandert of eenichsins d'ē acn̄ d'an-
der ghebonden werden. En̄ aengesien
dat het Auontmael des Heere ontwy
selick inghestelt is ter ghedachtenisse
des lichaēs Christi voer ons gebroken
so can het lichaē Christi niet tegēwors-
dich syn, in het teekē des Auontmaels
dat ter ghedachtenisse daer af inghe-
stelt is, en̄ veel min in het broot: waer
om ons oock Paulus vermaent, dat
wy

wij de doot des Heeren in het Nacht fol. 33.
mael vercodighē, tot dat hij come, niet
clare worden te kennen gheuende, dat
Christus na den lichame in het Nacht-
mael niet is, de wyle wi hem verwach-
ten moeten, onherhoudēde het Nacht-
mael, tot dat hy come: Of willē wy seg-
ghen, dat hy daer is, ende so ghecomē
sy, so moet het Nachtmael ophouden.

Van veel
Hemel-
uaerdē en-
de nederdæ
lingē Chri

Hier toe so vermaent ons oock die
Scripture, alleen van eender Hemel-
uaert Christi inden Hemel, ende eens
wedercomens tot den oordeele. Maer
doer de Transubstantiacie, werden on
talliche veel Hemeluaerden inden He
mel, ende afcomsten Christi inder erdē
ghestelt. Want het lichaem Christi ca
doer de cracht der Transubstantiacie
inder erden niet wesen, ten sy dat het
nederdale: want het te voren daer niet
was: ende so sullender veel nedercom
minghen Christi sijn. Maer als nu het
lichaem Christi nedercomen is, in de
handen des Mispriesters (also sy seg-
ghen) wat gheschiet doch ten laetsten
niet desen lichame: Te mach niet ghe-
broken, noch verteert, noch verdoruen
werden: Want daer ghescreuen staet:
Ghy sult niet toelaten, dat ure Heilige
ghe de verderfenisse sie. Ten wert ooc

Psal.xv;
A&.ii,

G niet

nyet verandert in de substacie des lichaems, of der sielen der mensche: wie soude dat duruen segghen: Maer eyndet dan dit lichaem: Hier quellē sij haer grootelick, de Pausse leeraers, nyet wetende, wat sij segghē moetē: Maer in eē gloze op des Paus rechtē, werdt

De consecratione. De sake niet dese nauolghende worden bessloten. Het is seker, dat also haest de dist. 2. tris ghehaenten des broots niet den tandē bus, gradibus certū ghebroken werdet, so haestelick werdt est, quod het lichaem Christi in dē hemel opghe species quā nomē. Siet hier eē nieuwe ende daghe cito dentis licksche opuaert Christi in den hemel. Maer waer toe dient dit, dattet inden bus terunc hemel ghenomē werdt, ghemerct dat tur, tam ci het te voren daer was: Hier moghen zo in cœlū wij oock claeerlick sien, dat dese leere rapitur corporis der Transubstantiacie gans onnut is, Christi. die wijle, nae haer segghen, het lichaem Christi niet ghenut wert, maer vliecht wech, so haest de ghehaenten niet den tanden ghebrokē werdet: Hoe wel dat ter somighe Papistische leeraers sijn, die willē dat dese ghehaentē neder dallen totter kelen: d'ander tot in de mage eer het lichaem indē hemel wech vliecht Aldus heeft se God in eenē verdraydē sin ghegeuen.

Glosa super canone. Non iste panis.
De conf. dist. 2.

Wat

Wat groote peryfelen der afgos
derie in de Transubstantiacie
sijn, ende hoe onseker de lee-
ringhe der seluer sij.
Cap. v.

fol. 34

Hier mochtē noch veel meer
redenen teghen de Transub-
stantiacie voort ghebracht
werden, als datmen noch in
broot, noch in wyn, eenighe
veranderinghe beuinden can: Ja sijn
ken ende voeden als te vozen, doer de
welcke oock de Paus Victor, ende den Int jaer
1085.
Reyser Henricus vergheuen syn ghe-
weest, ende dier ghelycken. Maer ick 1313.
wil alleen verhalen de swaerste peryke
der afgoderie, die wt dese leere der
Transubstantiacie spruyten, waer doer
oock de onsekerheit deser leeringhe be-
wesen is: op dat oock de slechte ende
onwetende menschen verstaen moghe
de ydelheit ende boosheit deser leere.
De peryfelen werde beuonden in drie
dinghen. In de worden der cōsecratie
(so sy die heeten) In dē priester, Ende
ten laetsten in de elemēten des broots
ende des wyns. Waer af wy ordenlick
spreken willen, ende ten eersten van de
worden der consecratie.

f 2 De

De leeraers der Transubstantia-
De wordē cie, meynen haer sake ghemoulien te
der Conſe hebben, als ſy roepen, dat de verande-
ratie ſyn ringhe des broots in het lichaem Chri-
onſeker.

hi, niet doer de cracht der menschen
gheschiet, maer doer Gods wordt, het
welcke Almachtich is. Waer doer sy
den simpelen ouerwinnē, ende valsche
lick bedrieghen. Want sy ſelfſ niet we-
ten, met wat woſden de Conſecratie:
dat is nae haer leeringhe, de Verande-
ringhe des broots, gherwacht werdt.
Haer is een Paus (die nae haer leer in-
ghe niet dwalen can) te weten Inno-
centius de derde, ende noch een groot
Doctoer by haer vermaert, Joannes
Li.3. de of
Scotus, de welcke ſchrijue, dat ſy niet
ficio Miſ-
weten, met wat worden, dat Christus
ſæ. p.3.c.6 eyghentlick de Conſecratie oft verande-
G.24. ringhe des broots, ghedaen heeft: ende
meynen, dat de Conſecratie Christi, in
dat wordeken Benedixit (dat is te ſeg-
ghen, hy heeft gheseghent) begrepen sy.
Maer nae dat de Euangelisten nyet
ſchrijuen, met wat worden dat Chri-
ſtus het broot gheseghēt heeft, hoe ſul-
len sy die worden der conſecratie con-
nen weten? Iſt dat sy die niet weten,
hoe ſullen sy dan moghen doer ſeker
worden Christi, het broot in het lichaem
vers-

veranderen oft willen sy ander wordē fol. 35.
hebben, dan Christus ghehadt heeft:
Petrus Commestor, oock een leerar onder
haer, is in deser sake seer twifelachtich
Maer die de glosen op des Paus re-
chten ghescreuen heeft, brengt eenen
anderen sin van de worden der Conse-
cratie, als of dit de worden der Conse-
cratie waren, diemien in Latijne in den
Canon der Missen leest, Iube hec perferri.
cc. O welck gheuoclen schynt oock te
volghen de Meester der sentēcien. Is
dese sentētie waer, hoe comt dat sy het
broot opheffen om te anbidden, eer de
se worden vanden Priester ghesproken
werden? Ende noch veel min weten
sy, waer de worden der Cōsecratie des
Corps beghinnen oft voleinden, of si
schoon de worden der consecratie des
broots wisten.

Maer dese Doctoren der Room-
scher Toouerie, siende dat doer de me-
nichuuldicheit der opinie, van de wor-
den der Consecratie, haer nieuwe leerin
ghe der Transubstantiacie soude sus-
pect hebben moghen wesen by dē volc-
ke, hebben onder haer desen raet beuō-
den ende besloten, dat de worden der
Cōsecratie des broots, dese naeuolghē-
de syn souden, *Hoc est enim Corpus meum*

B 3 dat

De Confe
dist. 2. C.
Vtrum sub
figura Iu-
be perferri
. i. transub-
stantiari.

Li. 4. dist
13.

*Vide glo-
sam de cō
secratioē.
dist. 2. C.
eum omne
crimen.*

dat is te seggen: Want dit is myn Lichaem. Ende des wyns, Hic est Sanguis. &c. Leerēde, dat doer de cracht der voerscreuen worden, het broot en wyn verandert werden, in het warachtich Lichaem ende bloet Christi, so haest dat de leste syllabe wtghesproken werdt.

De welcke opinie sy noch huydē s' daechs dr̄ijuen, als de beste. Maer by de ghenade des Heeren, sullen wy bewysen, dat se niet veel weert is, ende niet der waerheit niet can blyuen staende. Want alsmen aldus spreekt: (Want dit is myn Lichaem) so moet het voer het wtspreeken deser worden, het lichaem syn. Want men gheest gheen reden vā eenich dinck dattet sy, is't te voren niet gherweest. Dat wordēken dan (Want d'welck sy wt de wordē des cops hier in ghebrocht hebben: bewijst, dat het Lichaem (om so te spreken) te voren sy gherweest, eer dese worden ouer het broot ghgesproken waren. Maer wan-ner, oft met wat worden is dit gheschiet? Ende ouermidts dat se dit niet connen bewysen, so ist onseker, wat de worden der Consecratie des broots en oock des cops syn, ooc nae haerder eyghen leere.

Maer laet het nochtans so syn, als

sy

Mat. 26.

Hversieren, te weten, dat dese wordē, fol. 36.
Want dit is my lichaem, syn de wor-
den der Consecratie: Maer is nu de
Goddeliche beloftenisse, dat doer het
witspreken deser worden van eenen
MisPriester, so seltsaem een verande-
ringhe gheschien moet: Want sonder
clare beloftenisse Gods, syn wordt so
te misbruycken, is sonder twijfel een o-
penbaer toouerie.

Maer of sy schoon eenighe belofte
nisse hadden (die sy nochtans niet heb-
ben) noch is haer sake vol perykelē der
afgoderien. Wāt sy in haer Mis boec-
ken leeren, dat dese worden Hoc est enim
Corpus meum, volcomelick van den Prie-
ster wtghesprokē moeten wesen, oft an-
ders gheschiet daer gheē Transubstā-
tiacie, so sy segghē. Maer wye sal ons
van het volcomien witspreken der wor-
den moghen versekeren: Daerse heymeli-
ck wtgeaessent werden. Ende al
waert dat die Mis Priesters dese wor-
den niet alder cracht ende luyder stem
me wtriepen int midden des volcx.

Hoc est enim Corpus meum, So mach dat
noch het volck niet versekeren. Want
also sy selue leeren, heeft de Priester de
meyninghe niet om consacreren, oft te
veranderē, So maect hy niet, en richt

§ 4 niet

Gab. biel.
Lect. 6.
G 51. O.R

*Van het
voernemē
des prie-
sters om te
consacrere*

Ioan.i.

nyet vut. So dat sij de cracht der Trā-
substantiacie stellen in de vijf worden
ende het voernemē des Priesters. Al-
dus lesen wij in haer boeckē, So veel
ghi voerneēpt, so veel doet ghi. Maer
wie sal ons versekerē, wat de Misarie
ster i sijn herte heeft? God weet wat sij
dictmael in haer Missen dencken. O
God hoe sijt ghi vertooren teghen de
menschen, dat ghy se in dese verblint-
heit hebt laten vallen, daer in sy noch
willen blijuen. Doer uwe bermhettic-
heit, necmit dese tasteliche duysternissen
wech, doer het licht des werelts, uwē
sone Christum Jesum. Maer om ten
propoeste te comē, soude doer de cracht
der voerscreuen wordē, en het voerne-
mē des Priesters, broot en wyn in he-
warachtich lichaem ende bloet Christi
verādert wordē: so bekennē sy haer too-
neraers te wesen, en gheen backer oft
wyn tapper sal wetē, wat hy vercoopt
weder broot ende wyn, of het lichaem
en het bloet Christi: gemerckt datmē o-
uer al vele dwase Priestere vint, die de
se macht misbruycē mochtē. Daerom
moeten haer de backers en wyn tap-
pers, van des Paus ghescoerne Prie-
steren wachte op datse niet vleesch en
bloet, voer broot ende wyn vercoopen.

Daer

Saer syn oock veel dinghen in de fol. 37.

Priesteren, die (so sy leeren) de Consecratie beletten, ende also occasie der afzonderlyke souden gheue, al waert schoôd de Mis al goet dat sy van haer vijf wordē clap priesteren. Wat die niet te rechte gewijst sijn, moet om Ketters, verwate, en die niet Simo- nie besmet sijn dat is die de geesteliche ren.

goedē coopen oft vercoope, connē niet consaceren, so de Meester der sentēti en leert. Maer can hij niet consacerē Li. 4. dist. 13. Vide etiam glo. die van menschen verwaten is, sal hij wat vermoghē die van God verwate is: Vermach de mēsche meer dā God, endē dat in Godlike saken: Can gheē Priester niet Simonie besmet consacre ren, so maken sy de menschen, oock na Quid sit sanguis.

haer leeringhe, afgoden. Want de meesten deel der Priesterē niet Bisschoppen ende Pausen, is niet desen Ghelyckē coop besmet. Dit hebben die Bisschoppen, ende Doctoren wel ghemerkt: daerom hebben sy teghen haren Meester der Sententien toeghe laten, dat sulcke cooplieden oock consaceren moghen.

Aengaende de elementē des broots ende des wijns, daer sijn oock, nae haer leeringhe, veel dingen nootsakelick om de Transubstantiacie te maken. Het

Van de perikelen in de clementen.

B 5 moet

De conf.
dist. 2. si= cut in jan
dijs, & in
Sacramen
to.

moet wesen ongedeest mit broot (so sy seggen) met gheen ander vochticheyt, dan met water gemenghet: ende veel andere dinghen meer, also men in een glose op des Paus rechten lesen mach. Hier waer het goet den backer der v= welkens te vraghen, oft hy'se met wa= ter ghetempert heeft. Want anders souden sy den Priesteren de cracht der consecratie benemen: ghelyck de Pau= sche selue leeren.

Het aēbid
den des Sa
craments
is met een
conditie.
Gab. Biel
kct. 56. R.

Vecl wt des Paus leeraers, als sy aenghesien hebben, dese groote peryke len der afgoderijen , in de nieurwe lee= ringhe der Transubstantiacie, hebben gheleert, datmen dat opgeheuen broot inder Missen , niet aenbidden soude , dan met dese of gelycke conditie, ende ondersprekinghe: Ick aenbidde v, ist al ghedaen datter ghedaen moeste we= sen. Maer sy hebben den volcke van dese ondersprekinghe niet vermaent, op dat sy die Leeringhe der Transub= stantiacie niet souden ondersoeken, en de ten eynde ganschelick daer af soudē twyselen. Waer doer terstont haer r̄e ke vallen soude, d'welck op dese Tran= substantiacie , als op eenen vasten py= laer, is rustende. Daerō willen sy oock dese leeringe niet alder macht bescher= men

men , hoe wel sy gheenen gront inder fol . 38.
Schriftueren heeft : Maer is teghen
de natuere des lichaems Christi, tegen
de Hemeluaert ende wedercoēste Chri-
sti, tegē de natuere aller Sacramentē,
ende ganschelick onseker, vol perykelen
der afgoderien. Daerom sullen ooc al
le Christenē haer van de selue leeringe
wachten. Maer laet ons nu niet alder
nersticheit ondersoecken de sonderlic-
ke redenen die sy tot bescherminghe
haerder leeringe dagelick voorbrēge.

De eerste teghenwerpinge,

Hoc est Corpus meum, Dit is
myn Lychaem.

Cap. 6.

Dat de leeraers der Trans-
substantiacie dese worden
syn misbruycende , is wtē
voergaende capitel clae.
Maer om beter verstandt
van de selue wōrden te hebben, sullen
wy die alder eerst trouwelick nae de
meyninghe der Schriftuere wt leg-
gē, ende daer nae bewyzen, dat de let-
terlike wtlegginghe der Papisten gēē
sins can blyuen staende . Wy loochē-
gen niet dese worden Christi waer
te sijn

te sijn, (so men ons valscherick opleyft) maer den twist is alleen vande rechte wtlegginghe ende verstandt der seluer worden. Willen wy hier in, ende in andere donckere plactsen der Schrifftueren niet dwalen, laet ons niet hart neckelick, op het ghene dat ons goedunckt blyuen, maer aensien wat het voer een Argument sy, dat daer gehandelt werdt, wat daer voer gaet ende na volcht: Aensien oock andere plactsen der Schrifftueren, die het selue oft ghelyck argument inhouden: ende boven al sal de wtlegginghe niet alle anderē Schrifftueren ouer een comē. Iſt dat wy dan dese warden, Hoc est Corpus meum, nae de voerſeide regelen (alſt recht ende billich is) wtlegghen, so sul len wy gheensins dwalen.

Mat. 26.

De waractighe wtlegginghe deser warden,
Dit is mijn li chaem.
Significa ta & significantia

Niemant can loochenen of Christus heeft in het Nachtmael een Sacramēt inghestelt, so moetmen dan dese warden nae de natuere aller Sacramēten wtlegghen. Maer dese is de natuere der Sacramēten, so wel der ouder als der nieuwere Kercken, dat de wtwendighe oeffeninghen verciert werden, met den name der dinghen die sy beduyden, ghelyck als Cyprianus sprekt, De dingen (seyt hy) die beteekēt werden

werden, ende de teekenen, werde met fol. 39.
eenen naem ghenaeint. Also is het iisdem no
nutten des Paeschlamis, eenen doerlyt
des Heere genaemt: de Besnijdenisse
eenen bondt, dat besprengē des bloets,
het bloet des nieuwren Testaments,
Christus den steen, ende den Doop,
een badt der wederghheboerten. De
welcke maniere van spreken de heilige
Gheest niet sonder groote oorsake so
volstandelick ghehouden heest: maer
op dat de verborghentheit der Sacra-
menten, soude beter bekent wesen, ende
vaster in ghedachtenisse blyuen: oock
op dat wy op de wtwendighe dingen
niet souden staen, maer meer met den
gheloouue aensien de verborgenthede:
ghelyck als wy te voren breeder ver-
claert hebben. Also segghen wy dan,
volghende de wtlegginghe des heylis-
ghen Gheests in alle Sacramenten,
datmen dese worden, *Hoc est Corpus me-*
um, verstaen sal, niet plat so de worden
luyden, maer op een Sacramentische
oft figuerliche wyse: so dat het nutten
des broots, genaemt sy, onse ghemein-
schap in het ghegheuen oft ghebroken
lichaem Christi, om dat het is een tee-
ken, ghedachtenisse, ende voerhoudin-
ge des lichaems Christi, voer onse son-
den

Matt.26.
Mar.xiii.
Luc.xxii
1.Cor.xii.

1.Ioan.15.

den geb:oken . Dese vutlegginghe
hebben oock de Euangelist Lucas ende
de Apostel Paulus bekent, in de wor-
den des cops. Wāt dese wordē Christi
by Mat.en Mar.dit is mijn bloet, heb
bē sij aldus vutgeleyt, Desen cop is het
nieuwe Testament in mijn bloet. De
welcke worden men nae de letter niet
verstaen mach. Want den cop can het
nieu Testamēt Christi, dat is, de toeseg-
ginghe der vergiffenisse der sondē wt
genaden niet wesen: maer dat drinckē
des cops nae de instellinghe Christi,
wert alleē so genaemt, om dat het een
betuyghen ende wtwendige besegelin-
ge sy des nieuwē Testamēts, dat is der
vergiffenisse der sondē doer de cracht
des bloets Christi, waer doer wy van
onse sonden sijn afgewassen. So moet
men oock de worden , Dit is myn Lī-
chaem, dat voer v gebroken is, nae de
leeringhe Luce ende Pauli, vutleggen:
Dit is het nieuwe Testament in myn
lichaē, dat voer v gebroken is: Dat is,
het nutien des broots nae de instellin-
ge Christi des Heeren, is een teekē, oft
wtwendige besegelinge des nieuwē Te-
staments, doer het lichaē Christi gebro-
kē, dat is doer de verdiēsten des doots
Christi, die in sijn lichaem geschiet is,
waer

waer doer wy vergiffenisse der sondē fol. 40.
hebben. Dese wotlegginge ouermidts
datse ouer een cōt niet de gāsche Scrif
tuere, met den tegenwoordigen handel,
ende is grootelick dienēde ter vertroo
stinghe der gheloouighen, in het rech-
te ghebruyck des Nachtmels Christi:
so sullen wy niet dwalen, ist dat wy by
de selue vastelick blyuen. Wāt dese ma-
niere van spreken was den Joden seer
gmeeyn, en den Apostolen wel bekent.
Anders souden sy Jesum gheuraecht
hebben, gelyck als sy dictmael in min-
der saken deden, hoe dat hy ter tafel sic-
tende, sijn lichaem eenen yeghelicken
geuen soude: maer sy verftonden wel
dat hy eē Sacramēt instelde, en sprack
na de maniere van alle Sacramenten.

So dat Christus een Sacramēt instel-
lende, niet anders spreken mochte, so
verre als hy de ghemeine maniere van
spreke inde handel der Sacramenten
volgē wilde. Want die daer vrachten,
waerō heeft Christus so donckerlick ge-
sproken, ende niet lieuer sonder eenige
figuere, om dat daer geenen twist sou-
de witspruytē bewyzen wel, dat sy niet
verstaen het gemein gebruyc van spre-
ken in den handel der Sacramenten.

Hoe datmen dan dese woide Chri-
sti

sti, *Dit is myn Lichaem dat voer v
ghebroken is , verstaen sal, is mi den
Christelicken leser , (also ick hope) be-
kendt. Ende op datter min twyfelinge
sy,sullen wy dese worden noch orden-
lick in het corte wtleggen.* Ende ten
eersten,dit Latijnsche wordcken (*Hoc*)
*In Duytsche (dit) wylt niet op het we-
sen des broots ende wyns alleene,mer
op het breken , gheuen , ontfanghen
ende nutten des broots ende wyns:
nae het beuel ende ordinancie Christi,*
*Dat is op de gansche oeffeninge des
Nachtmels, Aldus sprecket Paulus:
Het broot dat wy breken, ist niet de ge-
meinschap des lichaems Christi Ten
anderen,dat wordcken (*Est*) In duyt-
sche (*Ig*) moet ghenomen werden, ge-
lyckt in alle Sacramenten ghenomen
werdt,voer beduyden ende besegelen,
ghelyck als wy hier bouē bewesen heb-
ben. Ende oock Tertullianus , Hieronimus,
Chrisostomus, Ambrosius , ende Augustinus,
in haer boecken wtgheleyt hebben.*

*Oock in een gloose, op des Paus rech-
ten lesen wy aldus (*Dit is*)dat is, het
beteekent . Ten derden , dese worden
(Corpus Meum) In Duytsche, (*Myn Li-
chaem*)syn alleen te verstaen , van de
ghemeinschap der weldadē ende ver-
diens*

*De conse-
cratione.
dist.2.ca.
Hoc est
quod di-*

diensten, die ons in het natuerlick liche
haem Christi verworuen syn ende wt
het selue lichaem in ons syn vloyende : fol. 41.
ghelyck oock doer de nauolghende wor
den ons Christus te kennen gheest, seg
ghende: Dit is myn lichaem dat voer
v ghebroen ende gheleuert werdt :
Welcke wordē nerstelick ghimerct, een
groote claerheit inde sake bringhen,
Ende daerom moetē sy altyt voortghe
brocht werden, op dat wy volcomelick
verstaen, dat ons ghelooune in de oeffe
ninghe des Nachtmelaers mercken sal,
niet op het wesen des lichaems Chri
sti, maer op de verdiēsten syns doots,
die in sijn lichaem (voer onse sonden
gheleuert ende ghebrokē) gheschiet is.

* Nac dat wy de rechte wtleggghin
ghe der worden Christi ghegheuen, en
met Scriptuuren bevesticht hebben, so
willen wy nu bewyzen, dat de Papisti
sche wtleggghinge deser wordē nae de
letter, niet lydelick sy. Te eersten, is se
teghen de natuere ende aert aller Sa
cramenten. Item teghen de natuere
des lichaems Christi, ende besluyt oock
in haer nootsakelick, veel ongheschichte
dinggen die niet de Scriptuere niet o
uer een comen: waerof wy alleen twee
verhalen willen. Ten eersten dat Chri

de valsche
wtleggin
ge der wor
den.

Hoc est.

B fua

stus lichaem noch daghelick sal wesen
gheleuert ende ghebroken, ende sijn
bloet vergoten. Want by den Euange-
listen staet aldus. Dit is myn lichaem,
dat voer v gheb: ofē werdt. Dit is het
bloet dat voer veel vergote werdt. En
so soude Christus noch daghelick ster-
uen:ende. de Priesters bloet vergiecters
syn. Ten anderē doer dese Papistische
verlegginge, soude het bloet Christi, vā
synen lichaem verscheidē wesen, ouer-
midts dat d'elementen des Nacht-
maels namelick d'broot ende de wyn
in verscheyden plætsen sijn. Daerom
oock in een glose op des Paus rechten
staet so ghescreuen. Dese propositie is
niet toe te laten. De wyn werdt in het
lichaem Christi verandert: Bloch dese:
Het broot werdt verändert in het bloet:
maer liener dese: Het broot werdt al-
leene in het vleesch verandert, ende de
wyn alleen in het bloet. Daerom segs
ghen sij ooc, dat het bloet dat wt de
ghestekken hostikens vloyt, gheen Sa-
cramētisch bloet sy, (d'welck alleen in
dē Cop is) maer een my:aculoes bloet,
dat is niet een nieu mirakel daer ghe-
scapen. Aldus stryden sij teghen haer
seluen dese nieuwe leerars.

Angaende de verlegginghe deser
woer

De conf.
dist. 2.
Comparis-
mus.

worden, so ghebruycken sy veel figueren, die in de Scriftuere gheenē grout.
hebben, ons daer en tusschen verdoemende, die een figuere ghebruyckē die
de gansche Scriftuere doer bekent en fol. 44^b
ghebruyckt is. Vide Cas. Ten eerstē weten sy niet Biels-
wat by dit wordēken(Hoc) dat is te seg- mo. 48.
gen(Dit) bewesen is: het broot, of het Glosa.
lichaem Christi. dist. 2. ca. Vliet het broot segghē
sy: Wāt dat is het lichaem Christi niet: Timorem
noch oock het lichaem, want (segghen
sy) die Transubstanciatie, gheschiedt docet.
niet dan in de laetste syllabe der vys
worden. Ende ten laetsten segghen sy
dat dit wordēken(Hoc)niet, bewijst, en
de staet daer voer een cyfer: Vliet, is dat
niet haer, het lichaem Christi. Weder-
om die daer segghē, dat doer(Hoc)het
broot bewesen is, maken een nieuwe si- Materia-
guere in dat wordēken(Est)dat is(Ig) lita.
voer Fit, Transubstantiar, dat is, d'wert,
of het werdt verandert in het lichaem
Christi, om dat men van gheen dingen
segghen can, dat het sy, dat niet te vo-
ren sy, cermen seyt, dat het is. Naer
dese worden Christi syn gheen worden
der scheppinge, maer meer der vercla-
ringhe. Anders soude hy ghesceit heb-
ben. Dit werde myn lichaem, ende is
het lichaem gherorden, ghelyck als de

Gene. i.

Heere gheseyt heeft. Het werde licht,
ende het is licht gherworden. Item dat
wordeken (Enim) dat is te segghen,
(Want) is een toerwerpelinck, waer
doer sy oock haer Transubstantiacie te
niet brenghen, alst bouen gheselit is.
Ende dat wordeken (Corpus) nemen sy
voer het wesen des lichaems Christi,
teghen de nature aller Sacramenten.
Ten laetsten, (Quod pro vobis frangitur,
traditur) dat is gheselit (Dat voer v ghe-
broken ende gheleuerdt werdt) leg-
ghen sy wt, dat voer v ghebroken ende
gheleuert is gherweest. Vnu mach een
Christelick leser wel verstaen, dat sy niet
der waerheit niet omghaen, als sy seg-
ghen, dat se de worden verstaen also se
ligghen, ende ons ketters schelden, on
een nootsafeliche figuere. Maer laet
ons by de rechte wtlegginghe blyue.

Van het eten des vleeschs/ enz
de drincken des bloets Christi
wt den. vi. Cap. Joan.
Cap. vii,

AIdus spreken de leerars fol. 43.
der Transubstāciatie, Chri-
stus beloeft broot te gheue,
dat syn vleesch syn sonde :

Maer van gheen ander
broot sp̄eect hij dat syn lichaem sy, dā
vā het broot des Nachtmæls, so is dā
t' selue, het lichaem Christi.

Maer ist dat wij de gheheele predi-
catie Christi tot den Capernaiten ner-
stelick aensien, so sullen wy ten laetsten
beuinden, dat gheen plaetsse stercker sy,
om de Trāsubstāciacie wech te nemē,
dan dese. De gheheele redene Christi
vandē broode, wijn, vleesch, bloet, eten
drincken, hongher, ende dorst, is figue
relick ghesproken: dat is, op een ander
ineyninghe dan de worden luyden, die
eracht syns doots daer doer leerende.
Want hij plach de slechte menschen
doer ghelyckenesse der lichamelicker
dinghen, tot gheesteliche dinghen te
trecken. Also heeft hy met desen Caper-
naiten ghedaen, haer doer de eyghent
schappen des broots en des wyns, tot
de kennisse der verdienste syns doots
leydende. Want hy van gheē lichaeme
licke, maer alleen vā de sp̄use der sielē,
namelicke van hem seluen is sprekende:
die doer de verdiensten syns doots, tot

de ewighe salicheit, onse sielen voerde
en vermaect, ghelyck broot en wyn het
lichaem: daerom dwalen sy die meinē,
dat Christus van gemein broot gespro-
ken heeft, dat hy naemaelc niet seker
wordē in sijn lichaem veranderen sou-
de: Daer hy niet den name des broots
ende wyns, de cracht ande macht syns
doorts verstaen heeft. Wat het gansch
begryp deser predicatie is, dat aller
mēschē salicheit aen de verdienstē des
doorts Christi ghebonden is. En om
dat hij de cracht syns doorts, ons te be-
ter soude wotspreke, so neemt hy een ge-
lyckenisse, van spijse, broot en wyn, ver-
gelyckende syn vleesch den broode, en
syn bloet den wyne, op dat we weten
souden, dat syn doot, onser sielē is, dat
het broot ende wyn is den lichame.

Hoe broot
ende wyn
den vlee-
sche ende
bloede
Christi ge-
lycken.

Want ghelyck als spyse en dranck son-
der hongher ende dorst den menschen
niet profitelick syn: also sal de doot Chri-
sti ons niet profitelick wesen: ten sy dat
wy den gheestelicken hongher, names-
lick leedtschap onser sonden hebben,
ende onse salicheit niet dorstighe her-
ten soeken. Voorder, ghelyck als hon-
gher ende dorst den lichame schadelick
syn, sonder goede spijse ende drank: so
is leedtschap der sondē, sonder de was-
rache.

rachtighe spyse der sielen grootelick fol. 46.
schadich. Want daer sonder veerdinē
tot wanhope ghedreuen. Maer in de-
sen gheestelicken hōger, moetmen wel
toesien, datmen gheen senijn voer goe-
de spyse in neme. Senijn der sielen is,
al dat wy tot de vergiffenisse der son-
den, blyten de verdienste Christi aen-
nemen of gheloouen. Waer of de Apo-
teke der Roomischer Kercken vol is: en
werdt den blinden volcke van de ghe-
smeerde en gheschoren Apotekers om
ghelyt vercocht. Maer de warachtrige
spijse der seile, is alleen het vleesch en
de bloet Christi: dat is, de verdiensten
sijs doots, in de welcke hij sijn lichaē
tot een versoenoffer voer onse sonden Heb. x.
gheoffert heeft.

Voorder, ghelyck als tot de onder-
houdinghe des menschelicken lichaēs
niet ghenoech is te sijn hongherich en
dorstich, ende goede spijse ende dranck
voer hem hebben staende: maer men
moet de selue sōder eenich senijn inne-
men ende verteeren: also oock die doer
de verdiensten des doots Christi, in de
siele wilt wesen behouden, moet de sel-
ue, sonder eenighe minghelinghe der
menschelicker verdienste oft insettin-
ghen eten ende drincken: dat is, op de

selue ganschelick betrouwven, dat syn
sonden alleen daer doer verghenē syn,
ende hem dat ewich leuen gheschone
ken. Want de worden, eten ende drinc
ken, syn gheestelick te verstaen, als in
veel andere plactsen der Scrifstueren
meer, waer doer de nature des oprech
ten gheloofs claeck werdt wtghe
druct. So dat sy het vleesch Christi
eten, en syn bloet drincke, alle die met
ter herten gheloouē, dat ons Christus
doer syn doot vā de sonden verlost, en
de het ewich leuen vercreghen heeft.

Ten laetsten, ghelyck als de men
sche, met goeden appetyt, bequame spy
se ende dranck nuttende, verblyt, ver
sterckt ende cloecker werdt om eenich
werck te doene: also die met eenen wa
rachtighē gheestelickē höger doer het
gheloouē Christus vleesch eet, ende syn
bloet drinckt, geuoelt alder eerst inwē
dighe blyschap indē Heilighē Gheest,
ende leuen: ende bringt daer nae voort
warachtige vruchte des Gheests, die
van dat inwendich leuen ghetuyghen.
Daerom so wie de doodeliche wercken
desvleeschs, die Paulus verhaelt, noch
volcht, die heeft het vleesch ende bloet
Christi noch niet ghenut, ende is inwē
dichlick nac de siele niet leuendich,
maer

Gala. v.

maer doot, Wāt alle die het vleesch en fol. 45.
de bloet Christi nutten , hebben Christum in haer bliuende: die een leuende
broot ghenaēt is, om dat hij ons in het
oordel Gods, ende in een heylige wan-
delinge , leuendich is makende . Dit
oprecht ende Godsalich eten des
vleeschs C H R I S T I, ende drinc-
ken syns bloets, is aen dat Nachtmael
nyet ghebonden, maer in de gheloo-
uighen altijt gheduerich, ende werdt
doer het Nachtmael gheoeffent, ende
achteruelcht . Van dese troosteliche
leeringhe werden wij beroost doer de
leere der Transubstantiacie, die Christus in dese predicatie oock daerom
sterckelick verworpen heeft, want te-
ghen dat vleeschelick eten der Capernaiten,
die dese worden, eten, drincken
vleesch, bloet, högher, ende dorst na de
letter verstanden, stelt hy syn Hemel
uaert, segghende, Hoe dan, of ghi den
Sone des menschen saccht opnaren.
daer hy te vooren was: als wilde hy
segghen, dat myn worden niet vlee-
schelick te verstaen sijn , sal doer myn
Hemeluaert bekendt wesen. Want
vleesch ende bloet moghen niet ghe-
put werde, ten sy dat se tegenwördich
sijn. Maer als ict met den vleesche en-

de bloede niet op der aerden,maer in
den Hemel syn sal , so sal nochtans eē
yeghelick, die salich wilt wesen , myn
vleesch ende bloet moetē eten en drinc
ken : So syn dan myn worden niet
vleeschelick , maer gheestelick te ver
staen. Hier toe dienen ooc dese wordē
Christi, de Geest is, die leuedichmaect,
Het vleesch is niet nut:de worden,die
ick sprecke, syn gheest ende leuen . Als
woude hy segghen, Ick segghe dat ee
wich leuen toe , den ghenen die myn
vleesch eten:maer het is des geests, en
niet der substantie des vleeschs eygen,
leuedich te maken:Want vleesch,vlee
schelick ghenut,is onnut. Daer om ver
staet myn worden gheestelick , ende so
sult ghi dat leuen , inde leeringshe der
verdiensten mijns doots , ghenoelen.
Hier wt sien wy claerlick,dat de Tran
substantiacie,doer dese leere Christi ga
schelick te niet gebracht werdt. Want
Christus is hem seluen niet contrarie
rende,dat hy in een plaatse, dat letter
lick eten syns vleesch soude verwerpe,
ende in een ander beuelen. Ende Jo
hannes heeft daer om van het Nacht
mael niet gescreueē, dat het he genoech
was eens claerlick wt te leggen , het
recht etē en drincken,des vleesch ende
bloets

bloets Christi. God gheue, dat wy in-
den honger ende dorst der sielen, geen
ander spyse innemen, dan de verdien-
ste des doots Christi, in sijn vleesch en
de bloet:ende so sullen wy leuen. Wat
hebbent wy den gheestelicken honger
niet, of nemen w̄ eenige spyse in buy-
ten Christum, so sullen wy steruen.

fol. 14
Andere tegenworpingshen van de
almachticheit Gods, mirake-
len ende diergelycke.
Cap.vij.

De redene die sy meer
voortbrengen, ouermidts
dat sy seer cranc̄ syn, wil-
len wy niet corte worden
ouerloopen. Ten eersten,
spreken sy veel van de moghentheit
GODS, doer de welcke de creaturen
moghen verandert werden, ghe-
lyck als sy te voren mochten ghescha-
pen werden. Wy willen de almo-
gentheit Gods niet minderen, maer
die alleen niet synen worde meten, en-
de met Abraham gheloouen, dat God
machtich is te doen, al dat hy toege-
seyt heeft. Willen sy dan dat wy ghe-
loouen, dat doer de Almachticheyt
Gods

*Van de al-
machtic-
heit Gods.
Rom. iii.*

Gods eenige veränderinge des broots
in het vleesch Christi geschiede, dat se
erst beloostenissen wt dē worde Gods
bewyzen, dat doer het wetspreken der
vijs woorde, het broot in het lichaē Chri-
sti soude verkeeren. En ouermidts dat
hier gheē beloostenisse is, so salmē niet
de almogentheit Gods de logheden
niet bevestigē noch verciertē. Wāt dat
sy veel callen van dese worden. Hoc
est corpus meum, dient ten propoeste niet,
ghelyck wy te voeren bewesen heb-
ben. Daer sijn oock veel dinghen, die
niet doer eenighe crancheit Gods (die
gheen is) maer alleen wt haer eyghen
natuere omnoghelick sijn: als dat niet
gheschic, dat gheschickt is: dat acht, sul-
len thien wesen: ende een natuerlick li-
cham, in menigherley plaatzen wesen
soude.

Vande nu
mirakelen.

Daer nae soeken sy haer niet mira-
kelen te behelpen, maer te vergheefs:
Iac bewyzen daer mede, datse vanden
geslachte des Antichristssyn, die na het
getuygē der Christiēre, in cracht der
teekenen ende mirakelen comen moet.

Mat. 24.

2.Thess.2.

Wy moeten hier, voer al, de natuere
der mirakelen Gods aenmerckē, so sul-
len wy lichtelick de valscheyt der mira-
kelen inde Transubstantiacie bewindē.

Ten

Ten eerste, de mirakelē Gods geschie fol. 47
den seldē, namelicke als de glorie Gods
ende de stichtinge der Hemelinte, dat
is eyshende. Maer de Transubstātia-
cie gheschiet tot allen tyden sonder ee-
nighē noot, ten ghebode van een yege-
lick Mis pape, also sy meinen. Ten an-
deren, alle myrakelen Gods werdē o-
penbaerlick alle menschen bekendt, ooc Mat. xi.
den ongeloouigen: de blinde sagen: de Ioan. iij.
crepele gingen: het water inden wyn Exod. viij.
verādert, hadde dē smaect des wijn: Biel. 6
Ende men sach claeck dat Moses
roede, een warachtich serpent was.
Maer dit Mis broot, blijft hem sel-
uen gelijck inder gedaente, inder groot-
te, in het gherwichte, smaect ende voe-
den: eisde noch donien sy dat een mi-
rakel noemien: Ten derden, so gheschie-
den de warachtighe mirakelen Gods,
doer sijn beuel, niet doer de cracht van
seker wtghesproken worden ende sylla-
beur: want dit behoort den tooveraers Vide Ga.
toe, den welcken sy met hare Transub- Biel. 6
stantiacie, gelyck syn, ende niet Gode.
Ten laetsten, de myrakelen Gods, ley-
den ons vande creatuerē tot hem, en-
de voorderen den warachtighen ghe-
stelicken Gods dienst: maer doer de
Transubstantiacie, werden de godsf-
vrych-

vruchtighe, van God tot de creatueren,
ende wtwendige supersticien afgeleit,
gelyck de dagelicksche experiencie is
leerende. Ende als dc Christeliche pri-
ce Edwardus de sexte, Coninck van Enge-
landt, syn kercke, na het gebot Gods,
suuerde van de Roomscbe afgoderie,
is gheschiet, dat een man van des Cos-
minex Commissarisen begeerde, datmen
doch wt de kercke sijnder prochie alle
beelden niet werpen soude, mer laten
daer een beelt Mariæ, estc minsten ee
Crucifix, daer voer hy syn gebet gewoē
was te doen. De man gheuracht syn
de, wat hy doen soude, oft so quame,
datmen dese voerscye beelden wech-
name:seyde, dan soude ict myn gebet
voer het Sacrament storten. Hier sey-
den sy, of oock dat wech ghenomen wa-
re, wat soudt ghy dan doen: Ick soude
(antworde hij) dan moeten God inde
Hemel met der herten aenroepe: clae-
lick belydende, dat hy, ghelyck alle an-
dere menschen, doer de Transubstan-
tiacie, van God afgheleydt was. Hier
sietmen wat vrucht dat ons dese ver-
sierde mirakelen voortbrenghen.

Ende waert, dat wy de myrakelen
die sy so sterckelick dryue, nerstelick wil-
den aensien, wy souden bewinden, dat
dc

De leere der Transubstantiacie, oock fol. 48.
daer doer te niete gedaen werdt. Wat ^{Vide hor-}
sy seggen, dat het lichaem Ch:risti daer ^{reda in}
sy, so het was op het cruyce: maer hoc ^{G.a.Biel.}
can dit ouer een comen, niet dat sy seg- ^{led. 51.}
ghen, dat hy verschynt in de gedaente
eens kindts oft eens vingers? Te Loe
uen in Brabant, werdt een miraculoes
vleesachtich stück des Sacramēts (so
sy seggen) omgedragen: mer dat eenen
ouden schoelap ghelycker is, dan den
eerlickēn lichame Ch:risti. Daerom dor-
uen sy't ooc niet aenbidden, maer stel-
len daer by een ander hostyke. Het Sa-
cramēnt van mirakelen te Brusel, is
(weet ick wel) den lichame Ch:risti dat
aenden cruyce ghehanghen heeft, niet
ghelyck. Daerom besluytent sy ooc van
den volcke: Gelyck alſt heylīch bloet (so
sy't namen) te Brugge heymelick inde
mouwe (so men seyt) gedraghen wert.
Also bedeckt de Duyuel syn valscheit,
ende derf in het licht niet comen. En-
de Thomas Aquinas een Vader der Pa- ^{Part. 3.}
pistischer leraers bekendt, dat in sulcke ^{76. art. 6.}
mirakelen alleen schemeringe der oo-
ghen syn. Wat is dat anders dan too-
uerie? Hat sy oock van mirakele spe-
ken in desen handel, is buyten pro-
poede, ouermidts dat in gheē Sacra-
menten

mienten des ouden ende nieuwelen ~~Tē~~
staments, sodanighe mirakelen als sy
versieren, mirakelen gheuonden wer-
den.

Ioan. xx.

Mat. xiiiij

Dat sy seggen, Christus heeft doer
besloten doeren ghegaen, ende op het
water gewandelt, heeft niet te beduy-
den. Want daer is niet gheschreuen,
dat hy doer besloten do'en quam, maer
werdt alleen den tyt aengheteekent, in
den welcken Christus tot synen ionge-
ren ghegaen is. Petrus heeft oock op
Mat. xiiiij de Zee gherewandelt. Want den gheloo-
uighen (alst noot is) moeten alle ele-
menten dienen.

Van de autoriteit der Vaderen in-
den handel der Transubstantiacie, en-
de hoe de Transubstantiatie in-
comen is, ende hoe datmen
hem daer af wach-
ten sal. Cap. 9.

Onse wedersprekers ende
vianden, doer de waerheit
ouerwonnen synde, loopen
tot de autoriteit der vaderē.
waer mede sy ons ouerual-
len willen: by den naem der Vaderen,
niet

nyet de Apostelen of Apostolische māzen verstaende, maer sommighe Paus folicke doctoren, die eenen cleynen tijt voer ons gheleest hebbē. Want de vaders die den tijden der Apostelen alder naest waren, ende sommighe hon dert iäeren daernae, hebben van dese leeringhe der Transubstantiacie nyet eens ghedromt, d'welck men vut veel dinghen mercken mach. Ten eersten vinden wij by haer niet van de wordē der Consecratie, welck die waren, of waer sij beghonsten, of waer sij eyndē. Men leest nyet, dat sij Christum op erden in d'broot ende wijn des Nachtmels aenghebeden hebben:maer alleen inden Hemel. Waerom sij oock den volcke niet alsulcke worden daer toe vermaenden, *Sursum corda*, dat is, *Hest op uwē herten.* Maer nu durue sij aen haer Sacrament huystens schilderē, Aenbidt hier GOD. Daer bouen, de Vaders hebbē het broot oock den kinderen, ende vrouwen in haer handen ghegheue, als de historie ghetuyghen, ende ghebruyckten houten of glasen coppen, in het Nachtmel des HEREN. Maer de Pausche Priesteren, om dat si dencken, dat daer het warachtich lichaē ende bloet Christi

De oude
Vaders
hebben de
Transuba-
stantiacie
niet ghe-
weten.

Hic Deum
adora.
Euse. lib.
7.c.34.
D acons.
diff. 2.
Per hunc
ad nos.
rest.

Dacon.
diss. i. Vas-
sa in qui-
bus.

sti sij, vertrouwen dat alleen den ghesmeerden handen, ende vaste coppen van siluer of dier ghelycke. Want de glasen breken haest, segghen sy. Ende de houten, drincken het bloet in. Voorder de Vaders hebben dat ouerblüssel des broots niet bewaert om te anbiden, iae dat meer is inde grootē strydt reghe den Arrianē van de godlickē na- tuere Christi, hebben de vaders noyt voortghebrocht, dat Christus vanden Apostelen tydē af, inde broode aenghe beden is gheweest. So ist dā claer dat dese papistische leere der Transubstātiacie, den heilighē Vaderē onbekent sy gheweest, en dat sy Christū op der erdē in d'broot ende wijn des Auontmaels niet aenghebeden hebbē. Datmen wt Augustino voortbrengt: Niemandt eedt dat vleesch Christi, ten sy dat hy't te voo ren aenbidde: dient niet tot deser sake. Want hy spreeckt van de vereeninghe der Godlicker en menschelicker naturen, in Christo den Heere, leerēde dat men gheē profyt ontfauct wt de menscheit Christi, ten sy datmen oock ghe- looue, datse met de godheit vereenicht sij. Anders waert by aldien datter een Transubstātiacie ware, veel soudē het vleesch Christi eten, diet niet aenbidde:

alo

Augustis
nus.

als Joden, wormen, en mysen.

Fol. 50.

Hoe dat
de Tran-
substantia
cie inco-
men is.

Maer dat nu claer is, dat de leere der Transubstantiacie, noch Christi, noch sijner Apostelen, noch oock der Vaderē sq̄, moeten wy nu histori wyse in het corte wtlegghen, hoe datse ghesproē, ghemeerdert, ende versterct sy. Voer also moetmen weten, dat Sathan veel iaren ghearbeydt heeft, eer hy de sake so verre heeft connen bringhen, datmē Christū hier op der aerde, onder broot ende wyn aenbidde soude, met so groote afgodische superstition.

De vaders op dat sq̄ het volck te better souden brenghe tot den ghebruyck der Sacramenten, hebben de wtwendighe teekenen der Sacramēten, met de namen der beteekender dinghe verciert, haer seluen, op ander plaatzen wot legghende, op dat daer wot gheen dwa lingē comē soude: d'welck onderscheit, de Doctoren die daer nae gecomē syn, niet merckēde, doer het prysē der wtwendigher teekenen bedrogen synde, hebben beghost van de teghenwordicheit des vleeschs Christi in het Nachtmael te disputeren: ende in sonderheit sommighe Italianē die in Vranckryck gecomen waren, omtrēt den iare ons Heere 800. Tegen de welcke leeraers

800.

S 2 haer

haer ghestelt hebben in Vranckryck,
Ioannes Scorus, ende Bertramus, die daer
een boeckken tot Carolum de Groote
schreef, dat noch huyden s'dachs in de
handen der ghēleerden is.

In desen twist der leeringe, de Bis
scopē ende Pniesters, siende dat de lee
ringhe der vleesschelicker teghewor
dicheyt, grotelick diende totter ver
meerderinge haerder eere, sijn tot dese
niewe leeringhe gheuallen. Ende tot
meerder versterkinghe hebbē sij daer
na te Roopen in een Concilio, dat men
Vercellense noemt, onder den Paus Leo
den neghensten, de selue beuesticht, te
ghen Berengarium, die vut vreesen des
Paus, de warachtige leere te Roopen
nyet heeft dorue bescherine. Maer hij
ghekeert synde in Vranckrycke, heeft
de nieuwe leere des Paus van de vlees
cheliche teghenwordicheyt wederom
bestreden. Waerom de Paus Nicolaus
de tweede, heeft een ander Conciliū, vut
den Italiaensche moniken en Priesters
vergadert, ende in het selue Berenga
rium tot wederroep bedwonghen. En

De conf.
dist.2.Ego
Berengari
us.

de syn wederroepinghe heeft de Paus,
tot versterkinghe synder leere, in alle
steden van Duytslandt, Vranckryck, en
Italiē ghesondē: Maer in dese weder
roep-

roppinge, werdt noch gheen ghemach fol. 51.
ghemact der Transubstantiacie, iae is
der selue gansch cōtrarie. Want in de
wederroepinge Berengarij, lesen wij
dat het broot ende wijn nae de conse-
cratie, sijn het warachtich lichaem en-
de bloet Christi, dat i der waerheit niet
des priesters handen gheuoelick ghe-
handelt, ghebroken, en niet den tandē *Vide glo.*
der gheloouighen ghebryselt werdt, *super Cā.*
welck niet de leere der Transubstantia *Ego Be-*
cie niet ouer een comit, als oock de Pa- *rengq.*
pisten bekennen. Corts nae dit Conciliū, *1079.*
is ghecomē Hiltebrandus ghenaemt Gre-
gorius de seuenste, ende heeft Berengarium
met syn eerste rechte leere wederom in
egen Concilium, wt syn priesters ende mo-
niken vergadert, verdoemt, ende dese
niewe profyteliche leere der lichame-
licker teghenwoordicheit bevesticht.

Waer doer de Priesterē, ende Missen
vermeerderdert syn, iaerlicsche renten toe
ghecomen, ende den leghen Misspapē
daghelickx broot. ghegheuen.

Dese leeringe der lichamelicker te
ghenwordicheit des lichaems Christi
in het Vlachtael, hebbē daer na groo *1150.*
telickx versterkt en oock vermeerderdert,
De Benedictinen, Gratianus, Petrus Lombar-
dus, ende Lotharius een Doctoer vā Pas-

rij s ende namaels een Paus van Rood
me, genaemt Innocentius de derde, ende
hebben wt de leeringhe der lichame=
licker teghenwordicheit, de Transub=
stantiacie ghesmeedt: Want sy ouer=
legghende, dat de lichameliche teghen=
wordicheit des vleeschs Christi, niet
beschermt mochte wesen, sonder de
Transubstantiacie: so hebben sy die be=
gonnen te leeren, ende is te einde met
een concilio, dat Lateranum ghenaemt is,

1215. doer Innocentium den derden bëuesticht,
in het iaer ons Heere. 1215: De welcke
leeringhe sy terstont in alle herten ghe=
plat hebbē doer de oorbichtē (die sy als
dan hebbē ghebodē) ende doer de vier
bedelaers ordenen, die omrent dese
selue tijt, getrouwe dienare des Paus
eerst op stondē. Als nu Sathan dese sa=
ke so verre ghebrocht hadde, dat de mē=
schen gheloofden, dat doer vys worden
CHRISTVS in de Lisse teghewor=
dich was: terstont hebben sy hem wil=
len Godlike eere aendoen.

1220. Daerom
gheboot ooc de Paus Honorius, dat mē
Christum inder aerden aenbidden sou=
de, ende hem inde Kercken Sacramēt
huyskens ende ciboriën maken, inde
welcke hy soude besloten, ende ter aen=
biddinghe voerghestelt wo:de: d'welcke
al

1226.
Honorii
de crata.
lib. 3. des
ere. tit. de
ele Mis=
jarum.

also ghedaen is.

fol. 52.

1264.

Daer nae de Paus Urbanus, op dat
desen nieren God nyet ghebreke sou-
de, heest hem niet der hulpe vā somis-
ghe monickē, eenē vierdach, dienē het
Sacraments dach naēt, inghestelt, die
met heydēsche pomperijē onderhoude
werdt. Maer doer de ooghen der mē-
schen so verblint werden, dat sy hem
achten een schadelicke doot verdich re-
wesen, die teghē desen nieuwe God, en
de viersierden Gods dienst so veel als
een wo:dt, spreken soude. Want dese
Christus is stom, straft de sonde niet,
maer neemtse sonder sinerten wech, al
so sy dencken. Daer by comit dat hy so
vereert werdt. Maer alle wachttige
Christenen, die op het fondament der
Propheten ende Apostelen ghegron-
deert syn, sullen Christum in den hemel
aenroepen, syn ledekens, de armen, en-
de syn dienare in behoorliche eere hou-
den, ende haer wachten van desen nies-
wen, stommen, ende crachtelossen Chri-
stum, met vyf worden ghemaect: Wat
wy wt de historien bewinden, dat het
eenen vondt des Duyuels sy, waer o-
uer hy meer dan vier hondert Jaeren
ghearbeitt heeft.

In Clemē

lib. 3. tit.

16. C. 37.

Dominum

Ende de Scriftuere heeft ons net

B 4 stelick

stelick gewaerschout, op dat wij hier doer, ten laetsten tyden niet bedriogen souden werden. Aldus spreekt Christus vanden laetsten tyden: Oft v dan yemant seyde, Siet hier is Christus; of daer, ghelooue's niet. Want daer sullen valsche Christenen, ende valsche propheten opstaen, ende sullen groote teekene ende mirakelen doe, dat de wtuercozen (so het moghelick ware) in dwalinghe soude moghen gebracht werde. Siet ick hebt v voer seit. Ift dat sy v dan seggen; Siet hy is in de woestyne: Baet niet wt: Siet hy is in de Schrynen, geloouet niet. Ende op dat niemand seggen soude: Christus is hier ofdaer, maer onsielic, so volchter: Want ghelyck eenen bliu rem wtgaet vande Oosten ende licht inden weste, so sal de toeroemste des Hoens des menschen syn. Dese waerschouwinge Christi (geloouet niet) sal by allen Christene plaetsen vinden, gemerkt dat sy tegen desen afgod van Christo den Heere ghesproken is.

Oock heeft Daniel de Prophete van desen grouwelicken afgod des Antichrists, met desen worden te voren gesproken, Hy (namelicke de Antichrist) sal in syn landtschap aenbidden den

Bod Mayzum, ende den God, dic syn
vaders niet bekent hebben. Hi sal he
erden met gout, siluer, met peerlen
ende ander costeliche dinghen, ende
sal die verkeeren tot versterckinghe
des Gods Mayzum, met den vremde
God. Wie den seluen bekennen sal,
dien sal hy groote eere gheuen, ende
een Heer ouer de menichte maken,
ende sal het landt met loon wtdey-
len.

fol. 53.

Dese beschryvinghe des afgods
Mayzum, comt ganschelick oueren,
met desen nieuwren afgod, den ston-
nen Christus der Roomischer Kercke.
Waerom wy oock niet twyfelen sullen
of Daniel heeft vanden selue doer het
ingheuen des heylighen Gheestas ghe-
sproken. Dat noch claerder blycken sal,
ist dat wy de selue Prophetic niet cortē
worden wtleggen. Ten eersten noemt
hy hem den Bod Mayzum, dat is, de
God der stercten, want hij gheest al-
le cracht ende moghentheit den Antiz-
christende sijn ryk: al haer verdie-
heit ende profyt hanckt aen hem. Dit
is den steen der Roomischer Kercke.
Waere die gheweert, so viele den gan-
schen hoop der gheschoornen, ende ge-
safden. Daer nae betuycht Daniel,

dat Antichrist desen nieren God, in
syn landtschap vereeren sal. Want hy
nicoers gheert werdt, dan daer de
Paus bekent is, oft syn leeringe plaet=
se heeft. Ten derden, so is desen God,
den Vaderen onbekent, namelick den
Apostelen, die de Papisten haer Vade=
ren roemen te sijn: (welcke de warach=
tighe Vaderen des Christelicken ghe=
loofs sijn) die van desen Mis God en
de synen vierdach niet gheweten heb=
ben. Want de Sacraments dach eerst
inghestelt is, in het iact ons Heeren.
1264. Bouen dien, daer en is inder
werelt gheen afgod diemien so dient,
met gout, siluer, ende costeliche dingē,
als desen Afgod der Priesteren. Neij
maect heim groote costen, als men in
den Ephesischen tempel van Antwer=
pen, ende elders sien mach.

Bet is eenen yeghelycken bekendt,
wat op den Sacraments dach ter ver
eeringhe van desen afgod, so wel in
de kercken als op de straten geschiet:
sonderlick in groote Stedē, daer kerckē
ende Cloosteren, een teghen den ander
den prijs soeken, inde vercieringhe
van desen God, met silueren beelden,
coorcappen, cruceen, vanen, bessē, toz=
sen wyroock, singen ende spelen, ghes
lyck

lyck als Nabuchodonosor syn beelden fol. 54
vereerde. Het is eenen ydelen Gods Daniel. ij
dienst, voor enen ydelen God. Voorder
seyt Daniel, dat Antichrist feeren sal,
tot bescherminghe met den vreemden
God: dat is, wat hy vermach, dat sal
hy te samen brenghen, om desen God
ende syn Gods diensten te beschermē.
So sien wy oock, dat de Paus ende de
synē, gheen wordt lyden willen tegen
desen broot God, ende synen heyden-
schen dienst. Ten laetsten, werdt wtge-
leyt, de loon der gheender, die desen
God sullen eerēn. Si sullen vande An-
tichrist groote titelē ende goeden ont-
fanghen, so de experientie daer af claer
is. Maer den warachtighen Christe-
nen sal't ghenoech syn, ryck te wesen in
Christo, dien sy bekennen inden He-
mel, haren ghetrouwēn voorspreker te
wesen: ende dese leere der Transub-
stantiacie, die nieu is, ende op gheen
Schristueren ghegrondeert, maer vol
van afgoderyen, sullen si tot der herte
verwerpen: God biddende, dat hy de
verblinde herten met synen heylighen
Gheest, dagelijc meer verlichten wil-
le.

Van

Van de lichameliche tegenwoer-
dicheit Christi in het
Vlachtael.

Cap. x.

MEn vint sommighe, oec
God vreesende leeraers,
die de leere der Transub-
stantiacie, verworpen heb-
bende, willen noch in het
Vlachtael des Heeren, een natuer-
liche teghenwordicheit des vleeschs
Christi hebben. De welcke leeringhe,
hoe wel datse verdraghelicker sy, dan
de leere der Transubstantiacie (want
sy dat afgodisch aenboden des broots
ende onidragen verdoemt) so salmense
nochtans niet volghen. Quermidts
datse een crancfondamēt in de Scri-
ftueren heeft, ende vele in de afgode-
rye versterkt. Ende op dātmen niet
segge, dat wy hier ons vermisst in vol-
ghen, sullen wy ons gheloofs redene
in het corpe voort brengen, den Christe
licken leser biddende, dat hy met een
recht herte de sake by hem ouerlegge,
ende oordele.

Ten eersten, is dese tegenwordicheit
des lichaems Christi tot der salic-
heit

De vlee-
schelycke

heit der sielen niet nootsakelick, want fol. 55.
Christus verwerpt dat vleeschelick etē tegenwo-
rigns vleeschs, ende pryst alleen dat dicheit des
gheestelick. Ende ouermidts dat alle lichaems
Sacramenten van eender natuere syn Chrssti, is
so wel des ouden als des nieuwē Te=totter fa-
staments, so sal de vleescheliche tegewor-
dicheit des lichaems Christi niet nootwens-
nootsakelick wesen in het Vlachimael; dich.

gemerckt datse inde Hoop ende ander Ioan.vi.
Sacramenten niet gheeycht werdt. 1.Cor.x.

Oock synder veel sonder het ghebruyc
des Vlachimael salich geworden, als
de patriarchen ende Propheten, ende
huyden s'daechs de onmondighe fin-
derkens der Ghemeinte, die nochtans
niet salich mochten werden, so dat vle-
schelick eten des lichaems Christi, tot
ter salicheit noodich ware. Voorder so De seghe
is de lichameliche tegewordicheit des wordich;
vleeschs Christi in het Vlachimael, niet is onprofy-
alleē nootsakelick, maer totter salicheit telick iae
onprofytelick. Wat Christus spreekt, schadich.
het vleesch is niet nur. Maer Christus
heeft synder Ghemeynte nyet ghebo-
den dat onprofytelick is, iae dese leerī-
ghe is nyet alleen totter Salicheyt on-
profytelick, maer oock eensdeels scha-
delick. Want daer vut het recht ghe-
bruyc des Vlachimael verdonckert
is

is geweest, ende alle afgoderye ghesproten. Daerom seyde ooc Christus,
Ioan. xvi. Het is nut dat ick gae. Want ten sy
dat ick gae, so sal de trooster tot u niet
comen.

De teghen
wordic-
heit is on-
mogelick.

Ten laersten, so is oock dese leere
der vleescheliche tegenwoordicheit Christi
in het Vlachtnael, om veelderhand
oorsaken(nae Godes Wordt) onmoge-
lick, die wy hier oedenlick in het coerte
verhalen willen.

Heb. 9.

Heb. 7.

Ten eerste werdt hier doer (ghelyc
als doer de leere der Transubstantia-
cie) geschonden, de natucre des lichaës
Christi, den artykelsjns hemeluaerts,
ende de natucre alder Sacramenten:
die ghedachtenisse syn der dingen, die
niet teghenwoordich syn. Ten anderen
werdt doer dese leeringhe, de weer-
dicheit des Priesterdoms Christi ver-
mindert. Want Paulus getuycht, dat
hy heeft een tabernacle sonder handen
ghemaect: namelicke den hemel, die
hooghe vander aerden ghestelt is. En
de Paulus, om dat hy alle vleescheliche
teghenwoordicheit wechnemen soude,
seyt dat hy hoogher gherworden is, dan
de hemelen, te weten die onder het ge-
sichte ende verstandt der menschen co-
men. Iac. Dese tegenwoordicheit neet
het

het priesterdō Christi gāschelick wech: fol. 56
Want waer dat hy (seit Paulus) in de Heb.vij.
aerde ware, so soude hy gheen priester
syn. Dat sy nu daer teghen seggen, dat
Christus in den Hemel blyft, lichame-
lick in dese werelt teghentwordich syn-
de, can niet der Schrifstueren niet ouer
een comen. Want aldus soude het li-
chaem Christi in alle plaetsen mogen
wesen, en niet onse lichamen ghelyck-
formich syn wtghenomen de sonde.

Heb. 24.

Ende het Vlachimael des Heeren,
soude te vergheefs wesen inghestelt,
Want wy souden hem altyt in onssli-
chaem (iae in onse huysen) vleeschelick
ende lichamelick hebben. Te vergeefs
soude wederdō Christus syn Vlachimael
onder twee gestalten des broots ende
wijnis inghestelt hebben, ouermidts
datmen het lichaem sonder bloet niet
soude hebben connen nutten. Maer
willē sy seggen, dat Christus lichaē al-
leen sy onder het broot, en bloet inden
kelck, so schuerē sy nu het lichaē Christi,
verscheydende het lichaem vande bloc-
de. Maer Christus mach niet meer so
gedeilt werden. Voorder souden wy
moete deelachrich werde des vleeschs
en bloets Christi alleē in t' Vlachimael,
dan soude onse selicheit, aen het Vlacht-
mael

Colof.ii.

mael ghebondē sijn, aenghesien dattet
gheen salicheit is buyten de ghemein-
schap des vleeschs ende bloets Christi.
Ende aldus sal alle Christenen grootē
troost der conscientien benomē werdē.
Hier wt ist dan claeer, datmen op dese
leeringhe van de vleescheliche teghen-
wordicheit Christi in het Vlachtael,
niet staen sal: Dic oock allesins de sim-
pelen behoudt in de aenbiddinge des
broots, of tot de selue lichtelicke brengt.
Want aenghesien dat alle volheyt des
godheits in Christo lichaemelick wōēt,
so moetmen hem aenbidden, waer dat
hy met den lichaem teghenwordich is
Vut dusdanighe beghinselen, is de pa-
pistische Transubstantiacie ende afgoz-
derie ghesproten, ghelyck wy te voren
vehaelt ende bewesen hebben.

4 OC 58

**¶ Van somighe teghenworpings/
met den welken de vleescheliche te-
ghenwordicheit des lichaems
Christi in het Vlachtael,
van eenighe be-
scherint werdt.**

Cap. xi.

Ouer-

Oermidts dat de redenen
der ander syden, grootelick
ghelycken de teghenworpin
ghen der Transubstantia= fol. 57.
nisten, sullen wij hier onse
woorden in het corte besluyten.

Ten eersten segghen sij, dat Christus niet alleē mensche, maer ooc God sij:ende ghelyck als hy na de Godheit ouer al is, dat oock syn menscheyt (de welcke van synder godheit niet ghescheiden can wesen) al omme sy. Maer hier doen sij niet recht, dat sy die eyghē scappen der natueren niet onderscheiden. Die wat inder Scriptueren goddelick gheoeffent is, verstaet wel, dat de dinghē die Christo, na synder menscheit eyghen syn, synder godheit niet moghen toegehescreuen werden. Christus heeft gheleden:maer niet nae sijn godlike natuere (die niet lyden can) maer nae dē vleesche, als Petrus leert. i. Pet. iii.
So ist oock niet gheoorloeft, datmen de eyggenschappen sijnder Godheyt, synder menscheyt toescryuen sal. Christus inder aerden leuende, was in den hemel, ende in dē schoot sijs vaders, niet nae der menscheyt, die in haer seker plaetse op aerden besloten was: maer nae de godheyt, So moetmen de Ioan. iii. 2.
I se nae

Wat de rechte bande
Gods is.

i. Pet. 3.

Mat. 25.

Ephe. 1.

Mat. 28.
Mat. 18.

Ioan. 15.

se nauolghende Scriptueren vereenighen. Ick sal niet v wesen tot dē eynde des werelets, Ick ben in het middē van iween of dryen in mijnen naem verga gadert:ende, Aermē suldy altyt niet v hebben, maer my niet. Waermē dit onderscheyt der naturen Christi niet altyt aensiet, so spruytē daer wt groote dwālynghen, als men daghelickx in veel ketters sien mach. Soude Christus na synder menscheyt ouer al sijn, ghelyck sijne Godheit, Te vergeefs waere het Nachtmael, ende oock onder twee ghe stalten inghestelt. Ende soude daer wt nootsakelick volghen, dat Christus in Engheland, Duytslant, Indien, ende voorts in alle plaeften, iae oock inden hemel ende helle, gheboren, ghecruijst, ende begrauen soude wesen. Hier toe dient oock, dat sij teghen ons werpen, Christus is ter rechter handt s̄ ns vaders sytēde. Wāt de rechte handt, cōstraxierende de lincke, beteekent de conditie des ewighen leuens, die Christus nu in synder menschelicker naturen by den vader heeft, die te voren in de werelt veracht was. Ende alle ghe loouighe sullen doer hem ter rechter handt des vaders sitten inder ewicheit, ia sittē nu schōone in de hope doer t'ghez

MUSEUM

Eghelooue , en daerō sijn sy niet hareit
lichame niet , noch sullē wesen in alle
plaetsen . So besluyten wij dan nae de
Schriftuere met Augustino , datmen so
de Godheit Christi moet beuesteghen
dat de waerheit sijs lichaems daer
doer niet verhindert wort. Want een
persoon is God ende mensche , en bey-
de is eenen Christus Iesus . Hy is o-
uer al so verre als God:maer inde He-
mel , so verre als mensche .

fol. 58.

Wederom spreken sy , het Nacht-
mael sal een ydel teeken sijn , is daer
gheen teghenwordicheit des vleeschs
Christi . Maer aldus sullen alle Sacra-
menten der Patriarkescher ende Pro-
phetischer Kercke , ia oock den Doop
Christi , ydel syn , aenghesien dat de lich-
amelickte teghemordicheit Christi daer
inne niet besloten werdt . Het gheuen
des traurincks tusschē een brudegoom
ende bruyt , ende het gheuen des Co-
nuncken seghels , werden gheen ydel
dinghen ghenaemt , al ist dat sy de be-
reekende dinghen , lichamelick in haer
niet besluyten , maer alleen verselerē .
Veel min het Nachtmael des Heeren ,
is dies niet te min een heylighe ende
godlicke oeffeninghe , ons de ghemein-
scap sijs lichaems ende bloets versee-

Of het
Nacht-
mael een
ydel tee-
ken sy .

32 ghe

ghelende, al ist dat die vleescheliche te
ghenwordicheit daer niet sij .

i. Cor. xi.
Hoe dat
men des
lichaes en
de bloets
Christi
schuldich
werdt.

Wederom segghē sij, Paulus leert
datse des lichaems ende bloets Christi
sculdich werden, die onweerdelick dit
broot eten, ende desen Kelck drincken:
d'welcke niet sijn conde (segghen sij)
wanneer het warachtich lichaem ende
bloet Christi, daer niet waer . Maer
hier moetmen mercken, dat Paulus
niet seyt, so wie het vleesch Christi on-
weerdelick eet, mer so wie dit broot eet .
Die oock wat in de Scrifturen eruare
is, weet dat het verachte des ghebots,
ende teekēs, valt op den ghebieder, en-
de het beteekēde dinck, hoe wel sij niet
teghenwordich sijn , datmen tot veel
Scrifturen ende exemplelen bewijzen
mach. Christus seyt: Die v onfanct die
onfanct mij, wat ghy ghedaen hebt een
van dese mijne minste broederen , dat
hebt ghy my ghedaen. Daerom noch-
tans, is Christus nyet vleeschelick in
sijne dienaren oft aermen. Die vā den
ghelooue afualt, die cruyſt den Sone
Gods wederom. Vliet datmen Christū
meer aen het cruice slaen can, maer om
dat doer het afuallen, de weldadē Chri-
sti veracht werdē, al of hy te vergheefs
ende voer sijn eyghen quade dadē, ghe-
cruyſt

Mat. io.
ende. xxv

Heb. vi.

Heb. vi.

eruyst hadde gheweest. Also leert Pau
lus wederom , dat hy den sone Gods
met voeten tredt, en het bloet des Te-
staments onheilich rekent, die de leere
Christi veracht: Lichamelick nochtans
can men Christum niet gheen voeten
tredē. Wie het ghebodt des ouerheits
of den seghel der Princen schendt, die
werdt gherekent als een verachter des
ouerheits ende der Princen, al ist dat
hy niet teghenwordich is . Dat een
bruyt den traurinck verachtelick niet
voeten trade, de brudegoō soude daer
doer, sonder eenich twijfel veracht we-
sen: Also die onverdichlick het lachte-
mael des Heeren ghebruyct, is schul-
dich des lichaēs ende des bloets Chri-
sti, al sijnse niet vleeschelick daer teghē-
wordich : Om dat hy de verborghent-
heyt des lachtmels (welck is de ge-
meynschap des lichaems ende bloets
Christi) niet werdelick ouerlecht. Also
was oock Simon Magus schuldich
des bloets Christi, gheueynsdelick ghe-
doopt sijnde .

Ten laetsten loopen sy, als tot eenen
sekeren ancker, tot dese worden (Hoc est
corpus meum) de welcke sy segghen, clae-
ende sonder figuere ghesproken te we-
sen. Ende om de sake cort te maken, wy

i. Cor. x.

Act. viii.

Hoc est
corpus
meum.

bekennen dese wordē Christi des Gee
ren waer te wesen. Maer segghen dat
men haer rechte wtlegginghe soec-
ken sal wt de heylighē Scriptuere, die
een acker is , waermēn de meyninge
des heylighē W̄h̄est̄s wtgrauē moet .
Wy hebben te voren mit veel redenen
daer bewesen, dat dese worden, figuer-
lick verstaen moeten wesen. Ende die
daer de vleescheliche teghēwordicheit
des lichaems Christi in het Vlacht-
mael dryuen , hebben gheen rechte oor
sāke , ons daerom te lasteren. Want
sij selue in het wtlegghen deser wor-
den veel figueren ghebruycken. Want
ten eersten , dat wordēken(Hoc) dat is
te segghen(Dit) legghen si wt (Met)
of (Onder dit)is myn lichaem . Daer
nae, dat wordēken (Est) dat is te seg-
gen(Is) legghen sy aldus wt, (Werdt
vercenicht) of (W̄h̄egheuen.) Ghe-
merckt dan datse sonder figuere , dese
worden niet connen wtleggen, so laet
ons die figuere volghen, die met ghe-
heel de Scriptuere ouer een comit, ghe-
lyck als de onse hier bouē ghegheuen,
doet: So sal alle twist een einde nemē.
Daerom bid ic God, dat hy doer synē
W̄h̄est̄ alle Christeliche Ghemeinten
verlichten wille, in dese ende alle an-
dere

Dere stücken des gheloofs. Waer toe fol. 60,
oock een yeghelick syn beste nae synen
roep , sonder verachtinghe der an-
deren, doen sal : Ghelyck ons Paulus
vermaent , dat wy sorchfuldich sullen
wesen, om de eenicheit des Gheestis in
den handt der vreden te bewaren .

Ephe. iii. 14.

GVan de eynden des Nachtmaelts/
inde welcke een yeghelick syn-
der officie vermaent
werdt.
Cap. xii.

Nae dat wy voleyndt heb-
ben het eerste ende het
voernemste ghebruyck des
Nachtmaelts, ende hebben
alle vleescheliche teghen-
wordicheit des lichaems Christi , in
het selue , doer de cracht des Worts
verworpen: so eycht de ordene dat wey
nu van de ander eynden des Nach-
maels sprcken sullen , doer de welcke
een yeghelick , van synder officie ver-
maent, ende tot dâckbaerheit, ende on-
nooselheit des leuens verweckt wert.
Waerin alle Godsvruchtighe herte ,
grooten troost ende leerighe vindet.

34 Ters

Ten eersten, om dat de gheheele oef
de gedach feninghe des Nachtmels eē ghedach
kenisse des tenisse is ende vercondinghe des ly-
doots Chri dens Christi, vermaent ons de Heili-
sti in het Nacht mael.

Rom. v.
i. Ioā. iii.

ghe Gheest daer doer, dat wy alle son
daers ende der sonden onderworpen
syn, die God so haet, dat hy tot haerder
reyninge, sijnen eenighen Sone, in de
schandelickste doot des cruycen ghele-
uert heeft. Maerin oock sijn groote lief
de tot ons gheopenbaert watdt,
dat hij sijnen eenighē Sone, voer ons,
die sijne viandē waren, niet ghespaert
heeft.

Waer doer (als wij die sake wel
acnmercken) werden wij tot dank-
baerheit, en een godsalich leuen ver-
wekt. Wie soude niet gherne, sijn lijf
ende goet, in perykel om C H R I-
S T V S wille stellen, de wyle hij
sijn siele voer ons ghestelt heeft? Hoe
sullen wy de aermien niet helpen?
Daer ons Christus dat ewich leuen
gheschoncken heeft? Hoe sullen wij
gramschap, haet, nijt, ende wreke te-
ghen onsen naesten voeden, ende niet
liuer eens des anders last draghen,
als wy ouerlegghen, dat Christus on-
se crancheden op hem ghenomien,
ende onse sonden vergheuen heeft?

Ioan. x.
Gala. vi.
Esa. lxxii.

Daer

Saer syn noch inde oeffeninge des fol. 61.
Nachtmaels ander dinghen , die den
mensche sijnder officie vermanen. En
de sijn dese , T'samen comen der ghe=
meinte,t'samen sitten, ende de elemen=
te des broots ende wijs. Waer af wy
ordenlick spreken willen.

Het ghemein t'samē comēleert ons,
dat wy eē lichaem sijn onder het hoofst T'samen
C H R I S T O, ende daerom ver= comen het
scheyden moeten werden, van alle ver beduyt.
gaderingē , daer onse hoofst Christus,
niet bekent is te wesen den oppersten 2.Cor. vi.
ende ewighen coninc, prophete, en
de priester aller gheloouighen. Bouen
dien so behoozen wy voer malcande=
ren sorghē te draghen, de wyle wy een
lichaem sijn. So wie hem dan met on=
heylighe vergaderinghen, als Papisti
schen mingelt , of gheen sorge voer sy=
nen broeder draecht , die bewijst ghe=
noech, dat hy geen leuendich lidmaet
Christi sy,maer een ypocryt,ende schen
der der Christelicker Ghemeyntē.

Het samen sitten , is een teeken vā
onse ruste , die wij hebben in de ghe=
rechticheit, voldoeninghe , ende lecre
C H R I S T J, so dat wy nae geen
ander sien: So wie dan met de verdiē=
sten C H R I S T J niet te vredē is,

Te same
sitten

ende werdt beweecht met winden
Ephe.iii. der vremder leeringhen, die sijt wa-
rachtelick ter tafelen des Heeren, niet
Heb. xiii. den gheloouighen niet, maer gheueins
delick alleen.

Broot enz de wyn in broot ende wijn, vermanen ons van
het Nacht groote dinghen. Want ten eerste, ghe-
mael. lyck als b:oot niet ghemaect can wer-
den, dan wt veel graenkens te samen
vergadert, so moghen wy gheen ver-
gaderinghe Gods syn, dan als wij
doer een eenicheit des Prophetischen
ende Apostolischen ghelooffs, niet den
bandt der liscoen te samen ghebonden
werden. De plaeise maect gheen Ghe-
meinte Christi, maer den bandt des ge-
looffs ende der liefden. Die dan vande
rechten ghelooue dwalen, of teghe ha-
ren naesten vergranit sijn in haer her-
ten, moghen gheen graenkens (wt de
welcke de Gemeinte Christi vergadert
is) wesen. Waer by sij oock dat Nacht-
mael tot haerder verdoemenisse nutte.

Wederom, ghelyck als veel cozen
graenkens, niet eender niuelē ghebro-
ken moeten werden, soudē sij bequaemt
wesen om broot daer af te backen: Also
moghe wy in een lichaem der warach-
tigher Ghemeinte, niet vergadert wer-
den

Den, ten sy dat wy het menschelick ver- fol. 62.
nuft, ende des vleeschs lusten met de
muelen des wordts breken. Daerom Mat. 10.
wilt Christus, dat de synne haer seluen
verloochenen sullen: ende Paulus ver- Rom. viij.
maet ons, dat wy na den vleesche niet Gal. 5.
leuen souden. So veel da, als haer on-
der dese gheesteliche muelen des worts
niet begenen willen, maer sijn in haer
ooghen wijs, ende verachten alle Bod- Esa. 5.
licke vermaninge, en Christeliche disci-
pline, roepende teghen alle oprechte
leeraers C H R I S T J, Laet ons
haer banden breken: sy sullen nimmer-
meer een broot, met den broederen on-
der Christo sijn, ende nutten altyt het
vlachtmael des Heeren, tot haer eygē
verdoemenisse. Psal. 2.

Bouen dien, ghelyck alsmen het
meel vanden gruyse suyveren moet,
alsmen daer af, suyver wit broodt ma-
ken wilt: Also moeten wy vander
ghemeinschap der Godloosen men-
schen ons wachten, willen wy oprech-
te ledckens der Gheineinten C H R I
S T J wesen. Quade t'samen spre-
kinghen, verderuen goede seden: En-
de een luttel sner deechs, versuert
het gheheele deech, als Paulus leert.

Noch meer, ghelyck als de bloe-
me

i. Cor. 15.
i. Cor. 5..

me ghesuyuert vanden gruyse , moet
met water in een deech vereenicht we-
sen, om daer wt broot te maken ; Also
moeten wy met den leuenden water

Ioch.4.7. des heyligen Gheests, in een eenich-
heyt des sins, willens, ende gheloofs
vereenicht werden , om een suyuer li-
chaem Christi te wesen . Hebben wy
desen gheest niet , so syn wy doode le-
den, ende nuttē het Vlachtmael tot on-
ser verdoemenisse.

Ten laetsten, ghelyck als het deech
ghebacken moet wesen, ist dat wy daer
af broot, onsen lichaem bequaem, heb-
ben willen: Also ist dat wy een warach-
tich broot der Gemeinten oerboerlick,
willen wesen , moeten wy ons indey-
houen descs werelts, laren ghedulde-
lick backen , met alderley tegenspoet,
dat de Heere ons opleggen sal. Waer
in, ist dat wy crancē sijn, wy sullen voer
den Heere beclaghen , begheerende
van hem versterkt te wesen. Wāt die
daer des werelts vrientschap soeckt, en
de wilt om de waerheyt niet lyden, en-
de in tegenspoet lastert Godt ende syn
wordt, die is op den steen ghesayet, en
de nut dat Vlachtmael des Heeren tot
synder verdoemenisse.

Wy moeten hier niet alleen des
broots

I.Pet.2.

Luc.8.

Broots natuere, mer oock syn ghelyck fel.63.
in het Nachtmael des Heeren aensiē. wat bes
Ende inden eersten, werdt het broot breken en-
ghebroken met den handen des Die- de nutten
naers, ghelyck als het Christus met sy des broots
nen handen brack: Waer doer wy lee- beduyt.
ren, dat Christus syn lichaem wt lief-
den gheghuen heeft, om dat te breken
voer ons, die om onse sondē weerdich
waren ghebrokē ende verdoemt te syn.
Maer hy is om onse sonden gewont, Esa.53.
ende doer syn smerten' syn wylghene-
sen. Hy heeft syn siele voer de onse ge= Ioan.x.
stelt, daerom moeten wy oock de onse 1.Ioan.3.
voer de broederen stellen, he daer voer
dancken, ende ons ghelooune daer doer
verstercken.

Noorder, Christus heeft niet alleen
het broot ghebroken, mer heeft het ooc
gheghuen: betuyghende, dat hy voer
hem seluen niet ghestoruen is, mer dat Ioan.x.
hy sin siele voer syne schapen heeft wil 1.Cor.1.
len stellen: Hy is ons ghebooren, ghe- Esa.vij.
ghuen ende ghestoruen.

Hy heeft oock gherwilt, datmen dit
broot nutten soude, beteckenende dat
de weldaden sans doots, alleen dē te
looungen toe behoorē, niet den verach-
ters of ypocriten, die nae sinder ghe-
rechticheit niet dorstighen. So wie dā
met

sterre herten niet vastel ick gheloost; dat Christus voer sijn son den ghestoruen is, ende daer voren hem niet loest noch priyst, die neemt ende eet het ghebroken broot niet oprechtelick, ende is so des doots Christi schuldich. Alle de se dinghen, ende dierghelycke, sullen alle Christenen in der oeffeninghe des Nachtmels ouerleggen, ende also sal haer het Nachtmel Christi gheen ydele oeffeninghe wesen, hoe wel sy niet gheloouen, dat daer eenighe vleeschelike teghenwordicheyt des lichaems CHRISTI sy:doer welcke vleeschelike leerlinghe, alle dese voerscyde troostelike vermaninghen ganschelick te gronde gegaen sijn. Wantmen geheel het mysterie, ende de werdicheyt des Nachtmels stelde, in het gelooue der vleeschelicker tegenwoordicheit des lichaems Christi, sonder sorghe der ander noot safelicker dinghen.

Dat

Dat derde deel des fol. 64.

Boegt.

Wat de rechte forme des
Nachtmels sp.
Cap. 1.

De wel dat wy veel
van de Sacramen-
te in het generacl,
ende oock van t' ghe-
bruyck des Nacht-
maels des Heeren
ghesproken, ende al-
len Godvreesenden

So wy inden Heere hopen) genoech
gedaen hebben: Nochtans mogen wy
deser saken noch gheen eynde maken,
voer dat rey verstelick nae de heylige
Schafftuere , wtghelyct hebben , de
rechte forme des Nachtmels des
HEERE vi. Want oock hier in
groote swaricheyt ghelegen is , ouer-
midts datter veel de ghemeyne Cere-
monien der Roomischer Kercke onder-
houden willen.

Dic anderwillē de nootsakeliche oeffe
ningē in t'seltie verworpē : Ten laetsē
daer synder die nieuwe en viede onuitte
Cere

Ceremonien soeken in te brengheit.
Wat men dan hier volghen of laeten
sal, moeten wy nerstelick, nae onse ga-
uen, handelen. Ende bidde G O D,
dat hy sijnen Gheest ons gheue, op dat
wy alleen mogen leeren, dat tot de glo-
rie syns Soens ende ter stichtinge syn
der Ghemeinte is dienende.

Ende op dat een yeghelick te beter
verstaet, al dat van de forme des Nacht-
maels, doer de ghenade des Heeren
ghesproken sal wesen, so sal van ons,
by deser ordene, de sake gehandelt wer-
den. Ten eersten, wat forme des
Nachtmels datmen aldermeest volge
sal. Ten anderem, hoe hem inde rechte
oeffeninghe des Nachtmels een yeg-
helick draghen moet. Ten laetsten,
by wat maniere dat de rechte forme
des Nachtmels, in de Roomische Kerc-
ke gheschonden is geweest, ende noch
daghelick gheschonden werdt.

*wat de rechte forme
des Nachtmels sy.*

Ten eersten dan, willen wij, van de
rechte forme des Nachtmels niet
dwalen, wy moeten tot de eerste inset-
tinghe C H R I S T I, ende de Aposto-
lische onderhoudinghe comen, Gelijc
Cipriamus wel leert, sprekede. Ist dat wy
tot de eerste insettinghe keeren, terstot
sal menschelike dwalinghe ophouden
End

Ende Christus vanden scheydtbrief, fol. 65.
en verrysenisse der doode gheuraccht
synde, heest alleene wt den gront der
Schriftueren, antworde ghegeuen. Al-
so heest Paulus de verdoruen forme
des Nachtmaels, by den Corintheren
ghebetert, haer tot de eerste insettinge
Christi des Heeren wederroepende.

i. Cor. xi.

De welcke als wyse volghen, wie can
ons dan voer kettters scheldē ende ver-
doemen: ten sy datmen Christum oock
daer voer houdē wille, als die de rech-
te forme des Nachtmaels niet heest
willen of connen gheuen, d'welck so
veel als eens te dencken, een groote en Mat. xvii
onlydelicke lasteringhe is. Wāt de Va-
der tot ons van Christo ghesproken
heest, segghende: Hoort hem. O'welck
ghebot alle gheloouighen volghē sul-
len, ende de werelt niet achten, die al-
tydt de menschen wilt hooren spreken
voer Christum. So is dā de forme des
Nachtmaels de beste, die den exemplē
Christi en der Apostolē aldermeest ghe-
lyck is, die by de Evangelistē beschreue-
nen staet. Math. xxvi. Marc. xiiiij. Luc.
xvij. ende. i. Cor. xi. De welcke plaetsen
der Schriftuerē, ist dat wyse nersilick
ouerlegghē, woy sullen beuinden, hoe
hem een yeghelick (so wel de Sienae

B des

des wordts, als het volck) in de oeffeninge des Nachtmels draghen sal:
Dat wy nu ordenlick verclarē willen.

THoedenich de herēdinghe des Sienaeers des wordts, tot den Nachtmel wesen sal.

Cap. ij.

De dies
naer des
wordts
moet het
volck leere
ende wat.

i. Cor. xi.

De bereydinghe des Diesnaers tot den Nachtmel heeft wat meer in, dan de bereydinghe des Volckx.
Want hy bouen al inwendelicke, met de oprechte kennisse des wordts Gods verciert wesen moet, om het Volck nae d' exempl Christi, ende de leeringhe Pauli, te onderwysen.

Wat Paulus spreect, So dicmael als ghy dit doet, suldy de doot des Heere vercondighen tot dat hy come. In de welcke worden wy dese nauolghende leeringhe hebben.

Ten eerste, dat de Sienaeer des worts niet stom wesen sal, maer het Volck leeren. Waerin alle Pausche Priesteren ghebreckelick sijn, die haer Missen en andere wtdeilinghen des broots ghebruycken, (als in de Paeschdaghen, ende tot de crancken) sonder eenighe leerlinge, duncēde haer daer toe, bequaē ghe

Genoech te wese, is't dat sy wat latyns. fol. 66.

lesen conen. Ten anderē, watmē in het
Nachtmael leeren, ende vercondighen
moet:namelicke doot des Heerē, hoe
ende waerom datse gheschiet is. Hier
machmen bequamelick verclaren de
grouwelicheit der sondē, de cracht des
Guyuels en̄ der hellen, de groote lief-
de ende barmherticheyt Gods totten
mensche ende der ghelycke. Daer nae
sal oock dienen een scherpe vermanin-
ge tot lectscap der sonden, ghelooue,
liefde, oetmoedicheit, versoeninge met
den broederen, en̄ in het corte, dat hem
een yeghelyck proeven sal. De Godloo
sen sal de Dienaer met nersticheyt ver-
manen, dat sy haer niet Judas aen de

Chryſtoſo
mus ſeyt,
dat hi lie-
uer hadde
syn lichaē
te leueren,
dan den be-
ſmetten de
Sacramē-
ten wt te
dyclyen.

• Tafel des Heerē niet settē: maer haer
lieuer beteren, op dat sy des lichaems
en̄ bloets Christi niet schuldich werde.
Want den fulckē beter ware noyt ghe-
boren te syne, ghelyck Christus vā Ju-
das ghesproken heeft. Dese nootsake-
licheit dinghen, werde huyden s' daechs
grootelick veracht, en̄ sonderlinghe in
de Roomſche kercke. Ten laetsten sal
dese vercondinghe des doots Christi
hier bouē verhaelt, altyt geschiē, so die
mael het Nachtmael gehoude wert,
tot dat Christus wedercōe. Gheē ghe-

R 2 woente

woente of lancheit der tijden, can dit
ghebot des Heeren breken: Daerom
sullen't oock alle ghetrouwe dienaren
des Worts nerstelick volghen.

Bouen de vercondinghe des doots
Christi in het Nachtmael, moet de
Dienaer des wordts noch sommi-
ghe wtwendighe dinghen hebben
totter oeffeninghe des selue. De welc-
ke in het ghetal weynich syn, is't dat
wy hier(also het wel behoorde)volghē
willen die heiliche eenuoudicheyt der
Apostelen, die nae het exempel Christi,
met dese nauolghende dinghen te vre-
den waren, met Broot, Wyn, Cop, en-
de ghedecte tafel, waer as wy nu orden-
lick spreken willen.

Van den
broode des
Nacht-
maels.

Dat het broodt tot dē Nachtmael des
Heere, nootsafelick sy, is by alle bekēt:
maer den twist is alleē, vā synder ghe-
daente. Den Christenē geldet ghelyck,
wat het voer eē broot sy:swart of wit,
ghedeesemt of onghedeesemt, ront of
viercāt, so verre alsniē daer ghee super-
stitie instelt: hoe wel dat het ghebruick
des ghemeinē broots, met der Aposto-
lischer eenuoudicheit beter ouer eē cōt.
Het onghedeesemde broodt, dat Chri-
stus in syn Nachtmael ghebrūicte, had
de een figuere, die met alle schadewen-

des

des Wets vergaen is : so dat de Chri- fol. 67.
steliche Ghemeinte daer toe niet verbō
den si. Daerom spreect Paulus van
gheē onghedeesent broodt, in syn brie
uen , maer alleen van broodt: de ghe=
daête des broodts daer by,de ghemein
te vry toelatende. Alleē salmen toesien
dat een ghelyckformich broodt des
Sienaaers ende des Volcx sy, want wy
veel syn een broodt,ende een lichaem. i.Cor.x.

Angaende den wyn des Nacht=
maels,die moet suyuer wesen, sonder
supersticioesche mēghelinghe des wa
ters:want het sonder de leeringhe en
exempel der Scriftuere tot den wyne
ghedaen werdt. Ende Paulus ouer=
ujoedelick vanden Cop des Heeren
sprekende,leert nerghens,datmen wa
ter daerin doen moet. Iae de Pausche
leeraers bekennē dicmael in haer boec
ken,het water dat sy in haren kelck gie
ten,vā de substantie des Sacraments
niet te wesen, ende maken onder mal=
canderen veel vremde vraghē , van Thomas
het water dat sy,sōder d'wordt Bods, part.3. q.
in den Cop doen. Wāt sommighe seg
ghē dat het te nyete gae,die ander dat
het met den wyn , in het bloet veran=
dert. De sommighe,dat het in wate=
rachtighe vochticheden verkeert. Ga=
fol. 67. i.Cor. xi.
Vanden
wyn des
Nacht=
maels en
de het wa
ter dat vā
den papi=
sten toges
daē werds
Glo. De
conf. dist. 2 in præs
fatione.

briel Biel brinct der ghelycke ende ander opinien voort , onder de welcke schynt de ouerhant te nemē, die Ioannes Scotus versiert heeft, te weten dat het water alder eerst sijn natuere verliest , doer de cracht des wīns, en daer nae inde nature des wīns verādert wert, en so ten cynde met den wyn, doer de cracht der worden,in het bloet Christi verādert werdt. Maerom ooc vā haer gheleert werdt, datmen stercken wyn, en weynich waters nemen sal, datmē in het beghinsel der Missen inden Felck doen sal, op dat het te eer sijn natuere verliese , ende also in het bloet Christi verandert werde . Hier sijn sy noch grootelick beladen , niet wetende wat van desen water gheschien soude , indien het inden punckt der Consecratie (so sy se noemten) noch in sijn volle natuere bleue , ende by diē in het bloet niet verandert waere . So verstricken sy haer seluen doer menschen leeringhen , ende werden in haer ghe dachten ydel,doer de straffe Gods . So sal dan een Dienaer des wordts, met den wyne sonder eenighe supersticioesche menghelinghe des waters, te vreden sijn.

Ten derden, sal de Dienaer der ghe
meinte

meinte eenen felck oft Cop hebbē, niet fol. 68.
achtende, van wat ghedaente of forme Van den
dat hy sij, oft van houte, glase, siluer of Cop des
gout. Hoe wel de eenuoudicheit der Nacht=
Apostelen ende der eerster kercke ons maelis.
aldermeest behoorde te behaghen. De
Pausche rechten betuyghen, datmen in De con.
het beginsel houten felcken ghebruyckt dist. 2. Vaz
heeft: Naer dat de Pausen dese ver= sa in quis
andert hebben, aldercerst in glasenen, bus,
daer nae in silueren, en so voort. Daer
om seyde ooc eens een heyligh man,
Als de dienaren der ghemelte guldē
waren, so hebben sy met houten vaten
te vredē gheweest: maer nae dat sy hou
ten gheworden syn, hebben sy willen
gulden ghebruycken. Ende hoe wel in
alsulcke dinghen, de vryheit der Bhe=
meinte groot sy, so moetmen nochtans
alle supersticie en oueruloedicheit, in
het ghebruyck der Sacramente schou=
wen. Chrysostomus leert hier af wel,
sprekende aldus: In het viachtmael
des Heeren te houden, syn niet vergul
den bekeren, maer verguldē herten vā In decre
noodē. Heeft de ghemeite eenich gout 12. Qu. 2.
of siluer, dat sal se tot den behoestighē ca. aurum.
wtdeylen. Also oock Ambrosius leert,
in een boeck dat ghenaemt is, De
officiis: Welcke worden men oock

a. aurum in des Paus decreten leest.

Van de tafel des Nachtmaels.

Van de outaren.

Math. 26,

i. Corin. x.

Heb. vii

Ten vierden, moet de Dienaer een Tafel hebben, reynlick ghedect, waer op hy broot en wyn stelle mach, ende daer aen sitt ende, so verre alst moghe lick is, het Nachtmel met der ghemei te nutten. De steenen outaren, die tot de sacrificien der beesten grootelicks bequaem syn, behoorde de Christenen niet toe te late, die gheē offerade meer hebben, nae de eenighe, ewighe, en al derhoochste offerande Christi: die oock in't Nachtmel met den Apostolē, niet eenē outaer, mer eē Tafel ghehat heeft. Maeraf oock de gheheele oeffeninghe des Nachtmael, de Tafel des Heere, van Paulo, ghenaemt werdt. Christus heeft ooc syn offerade niet op eenē stee nen outaer, maer inde Cruyce ghedaē. Want hy was een Priester, niet wt dē gheslachte Aarons, maer Juda, wt dē welcken gheslachte niemandt aen den outaer ghestaē heeft. So dat Christus doer syn offerande, alle outare des we relts ende offeranden, wech ghenomē heeft. O'welck hy oock by het verderuen des Tempels van Jerusalēm bewesen heeft. Sy verdonckeren dan (so verre alst in haer is) de werdicheit der offerande Christi, alle die noch outare in

in de ghemeynte Christi beschermen fol. 69.
willen: ghemerckt dat den oorspronck
der outaren sy gheweest, alleen om of-
ferhanden te doen, so ist ooc in de Koo
sche Kercke toegegaen, datse de Mis-
se voer een Sacrificie oft offerhande
ghehouden hebben, ghelyck't achter
na verhaelt sal werden.

Maer hier moetmen toesien, dat in
der Ghemeinte gheen menichte der ta-
felen, veel min der outaren sy, die in
veel hoocken der kercken ghestelt wer-
den, op datter een yegelick syn byson-
der Vlaechtmael oft Misje hebbe. Wat
ghelyck alsser is een heere Christus, een
ghelooue, een salicheyt, een gheestelick
lijchaem, een broot ende dranck, also
salder een tafel der Ghemeynten syn.
Want God wedersprecket den kinder-
ren van Israel, ende naemt se eenen on-
vruchtbaeren wijngaert, om dat sy ou-
taren vermenichuuldicht hadden. Sit
sullen ooc alle Heeren mercken, die Osee.x.
haer eyghen Capellen t'huys hebben.

Dit syn dan de vier wt wédige din Ofmer in
gen die de Dienaren der Ghemeinte, het Nachte
nae Gods wordt, bereyt sullen hebbē, mael de
tot de rechte oeffeninghe des Vlaecht-voetē wa-
maels. Het wasschen der voeten, en= schen ende
de bereydinghe der ander spysen, syn ander spys-

se hebben tot de volcomēheit des Nachtmels moet.
Joan. 13.

niet noodich: Quermidts dat wij vut het schryue der Euangelistē merckē moghen, dat het wasschen der voetē een sonderlinghe oeffeninghe Christi gheweest sij, nae de welcke hi het Sacramēt des Nachtmels heeft inghestelt. Ende hoe wel dat ter tafel Christi, ander spijse des Joedtschē Paesch lams gheweest is, so heeft hi nochtās de instellinge sijns Sacraments niet begonnen van die spyse des Paesch lams, maer daer nae alleē vandē broode ende wijn, ghelyck als de Euangelisten ende Paulus leeren. In der

I Cor. xi.

nacht (spreeckt Paulus) dat de Heere Jesus gheleuert was, heest hy broot ghenomen, &c. Daer nae spreeckt hy vanden Cop, gheen ghewach der ander spijse makende.

Maer in de Roōsche Kerke, met de voerseyde wtwendighe dingen hebbē die Bisscoppen niet te vredē geweest: maer daer bouen, veelderhande dingē, eensdeels vandē Joden, eensdeels van den Heydenen, tooueraers, batament speelders, ende haer blindt vernuft, in gebraech: als syn Miscreederen saluint ge der Priesteren ende outaren, licht, gordynen, bellen ende dier gelücke meer

meer, waer as wy nu een weynich spre fol. 70.
ken willen.

Ten eersten, als sy haer miscleede-
ren ten hoochsten prijsen willen, so seg-
gen sy datse wt het Joedsche priester
dom Aarons ghesproten sijn; mer nae
dat wij weten dat het geheel Priester-
dom Aarons, met alle sijn stukē, doer
Christum wechgenomen sy, so macht
inde vrye gemeente Christi gheen plaet
se hebben: wat Christus gheen priester
is na de ordinacie Aarons, maer nae
de ordinacie Melchisedechs: daer af
men niet leest, dat hi eenich sonderlick
gebruyck der cleederen gehadt heeft,
gelijck als oock Christus, in de instellin
• ge des Nachtmaels niet gehadt heeft,
noch ooc syn Apostelen, maer hebben
in haer dagelicksche cleederen, het sel-
ve wtghedeylt: d'welck de eerste Apo-
stolische Kercke lage tyt genolcht heeft.
Maer achter na hebben de Pausen de
se cleederen ingebrocht, en vermenich
fuldicht, om doer sulck wtwendich ver-
ciersel, de stinckēde hoere, de Misze, te
bedeckē. Eē eerbaer vrouwe acht t'blac-
sel en̄ hoerachtich verciersel niet. Also
sal eē dienaer der Ghemicinten, de in-
settingen Christi, met heylcheit des le-
uēs, en̄ gaue leeringe der Prophetē en̄
Van de
cleederen.
Rabanus
lib. Inst.
1.ca.14.
& Inno-
cent. tert.
de consa-
alt. miste.
li. 4.ca. 4
Heb. 5. 7.

Apostelē vercieren, nyet met Joetsche
ende gughelsche cleederen, ghelycēt der
Roomſcher Kercken dienareē doen: die
nyet so ſcer (als men de ſake wel ouer-
lecht) de Sacramentē ſoecken mit haer
cleederen te vercieren: als haer ſeluen
daer doer, bouen de Christeliche Bhe-
meynte te verheffen, want ſij haer ſon-
derliche cleederen, Eafufelen, Cappen,
ouerslopen, ſtoolen ende der ghelyc-
ke, in het ghebruyck der Sacramenten
den volcke nyet ſouden willen toelaten
op dat ſe in alſulcke Mſcleederē, ooc
met haer de Sacramentē ſoudē mogē
vercieren. Ende gelijck ſi ſoecken haer
hier mede bouen de Ghemeynte te ver-
heffen, ſo willen ſi oock doer het onder-
ſcheyt der cleederē, een bouen dē ander
ſpannen. Want de Abtē, Bifcopē, Car-
dinalen, en Pausen, ſijn van alle ande-
re priesterē, ende ooc onder malcander,
in haer miſſē doer ſeker cleederē onder-
ſcheyden. daer nochtans alle dienaren
Christi, inden dienft des Worts en Sa-
cramenten, van eender autoriteit ende
macht ſyn. In de Schriftuere, is gheē
onderscheyt tuſſchen een Biffchop en
Ouderlinck, die in het wordt ende lee-
re arbeyt: en daerom doen ſij niet recht,
die tuſſchen haer een onderscheyt met
clēs

Act. xx.
Phil. i.
Tit. I.

cleederen (sonderlick inden dienst des fol. 71.
Worts en der Sacramenten) vermete
lick maken willen. Mer de name ende
officieren der Abten, Cardinale en Pau-
sen, die haer bouen andere Bisscopen
of Dienare des wordts verheffen, syn
van menschen versiert. Ende hebbē in
de Christuere gheenen gront: waerō
behoordemēn se wt de Kercke niet swe-
pen te dryuen, niet alle haer vrēde my-
ters, cleederen, stauen ende croonen.

De keersen syn in voertyden inde
Ghemeynten der Christenen gebruyc̄t
niet tot eenen godsdienst oft vercierin-
ge der Sacramēten, mer alleē om des
nachts duysterheyt te verdryuen. Wat
sy wt vreeſe der Tyrannen, des nachts
tſamen quamien. Dat wt het werck
der Apostelen claer is. A8. 20.

De Joetsche gordijnen ende tralyē
syn niet meer van noode, die wyle Chri-
ſtus niet meer donckerlick met ons hā-
delt, maer ghebiedt datmen syn wordt
op de daken predikē sal, ende heeft doer
ſijn doot het voerhancsel des Tempels
in twee ſtucken van bouē tot onder ge-
ſchoert. Nē sal oock dat volck niet bel-
len ende ſchellen, tot de aenbiddinghe
des nieuren Gods, niet verwecken:
maer doer de trompetten des Euange-
gelys,

*Van de
keersen.*

A8. 20.

*Vā de gor-
dynen tra-
lien ende
bellen.*

*Mat. x.
xxvij.*

lys leyden tot leedtschap der sonden,
ghelooue in Christum, ende warachis-
ghe liefde met malcanderen.

In wat ijt ende plaeise het Nachts-
mael des Heeren gehou-
den sal wesen.

Cap. 3.

Eer dat wy comen tot het of-
ficie des volcx, dat hem tot de
Nachtmael bereydt: moeten
wy wat vanden tyde en plaat-
se spreken: Want hier af ooc
sommits onder den volcke questie valt.

wanneer
men het
Nach-
mael hou-
den sal.

Aengaende den tijt, so moeten wy
twee dinghen aenmercken, wanneer
ende hoe dictmael het Nachtmael ge-
houdē moet wesen. Christus heeft des
auonts dit Sacrament ingestelt, waer
omme het ee Nachtmael genaemt is,
niet op dat hy alle menschen aen de-
sen tijt binden soude, maer alleen doer
de oorsake des Paeschlains, althjs sijn
der ghemeynite de vryheyt toelatende,
te kiesen den alder bequaemsten tijt.
Ende ouermidts dat de morgenstone
tot alle dinghen seer bequaem is, daer
om werdt het Nachtmael dan alder-
meest onderhouden: ten ware dat die
stichtinghe der Ghemeynite yet anders
eychte

eyschte.

fol. 72.

Maer hoe dickmael het Nachtmael
ghehouden sijn moet, hebben de Apo= Hoe dick-
stelen niet gheen seker wet gheboden: mael het
waerom ooc alle Ghemeynnten daer in Nacht=
vry wesen sullen. Aldus lesen wy by mael on=
Paulo, so dickmael als ghi dit broot derhoude
eedt, &c. Ende wederom, Doet dit, so moet wese.
dickmael als ghy drinckt, tot myndet 1.Cor.xi.
gedachtenisse. Het waer grootelick te
wenschen, dat de Ghemeinte dickmael
het Nachtmael des Heeren totter ghe=
dachtenisse sijns doots hieldc, nae het
exempel der eerster Kercken: maer hier
en tusschen machmen niet tyrannisch
ghebiede. Het is een teeken der groo=
ter ongoddelicheyt des volck, als
het tot de oeffeninge des Nachtmaels
ghedwonghen sijn moet, so verre
als de oeffeninghe des Nachtmaels
oprecht is. Want een yeghelick be
hoorde t'Nachtmael des Heere te nut
ten, so dickmael alst in de Ghemeynne
nae Gods Wordt ghebruyckt werdt.
Want Christus ghebiet seggede: Dit
doet, namelicke, neemt, eedt, en drinckt.
Daerom sullen dedienare des Worts
het volck daer toe nerstelick vermanen

Aengaende de plaatse des Nacht= In wat
maels, die is tweederley, wtwendich, plaatse het
ende

**het Nacht
mael ons
derhoude
lyn moet.**

1. Cor. 11.

**Parte. 3.
Que. 83.
art. 3.**

ende inwendich. De wtwendiche sal openbaer ende ghemeyn wesen, tot de welcke de Ghemeynte t'samen comt tot het ghebet ende leere. Paulus ghe biedt datmen het Vachtmael in de gemeyne plaetsen houden sal, sprekende tot den Corintheren, Heb' dy geen huysen om te eten ende te drincken: Ende ouermidts dat de Kercken der Christen tot ghemeyn ghebet ende leeringe, gheordineert syn, so salmen inde selue het Vachtmael, als de Ghemeyn te t'samen comt, onderhouden, sonder eenighe supersticie der Papistischer wydinghe: die de oude Christelicke Kercke niet bekent heeft, maer is met ander dingen vanden Joden ingebracht, ende brinct inne grouweliche superstitionen. Want Thomas Aquinas schryft, dat de Kercke ende outaer doer de consecratio vercryghen een gheesteliche cracht: ende dat hy die in een gewijde Kercke comt, vercrycht vergeffenisse der dagelicker sondē, och wat grote lasteringhe is dat: Mer als de Christenen gheē opēbare gemeyne plaetsen toegelaten wert, so sullē sy in haer evghen huysen vergaderē, ende daer, na het exemplē Christi en̄ der Apostelē, het Vachtmael houden, so verre als dat oedenlick

met stichtinghe , nae de insettinghe fol. 73.
Christi gheschiet. Want waer treee of
drye inden naeme Christi vergadert syn,
daer is hij in het midden vā haer.

Math. 18.

De inwendighe ende onsieliche
plaetse des Nachtmels, is dē Hemel,
inden welcken de ghedachten der ghe
looighen doer den gheest Gods op=
climmen, bekennende dat daer, aen de i.Pet.ii.
rechte handt des Vaders, harer sielen
bisschop is Jesus Christus, eē getrouw i.Joh.ii.
we middelare, doer wiens verdiēsten,
sij verghiffenis der sondē, en de erfue
des eywighen leuens vercrighē. Hier
toe plach de oude kercke met dese wor=
den in het Nachtmel, het volk te ver
vianen, segghende, *Sursum corda:* dat is
hest op v herten: De we'cke vermanin
ghe nu te vergheefs gheschiet, als men
meynt Christum op der aerden, inden
broode te vinden, waer doer de hemel=
sche plaetse vergheten werdt.

Hoe dat hem een icghelick tot
den Nachtmel bereiden sal/
om dat werdelick te nutz
ten. Cap. iiiij.

L L

i. Cor. xi.

Het officie des volcks, dat hem tot den Nachtmel breydt, werdt vanden Heylighē Paulo in dese corte wozden begrepen: De mensche procure hem seluen, ende also ete vā desen broode, ende drincke vanden Cop. Maer wt my leeren dat de oprechte breydinghe tot den Nachtmel sy, ons te proeven: de welcke procureinghe is so wel den Dienaren des Worts, als den volcke van noode, tot een werdich nutten des Nachtmels. Ende op dat eeu yeghelyck dan verstaet hoe dese procureinge toegaen moet, willē wy nu wtlegghen, waerin dat se gheleghen sij: ende waerom dat hem een yeghelyck, nae de leeringhe Pauli, proeven moet.

wat proces
uen is.

Procuen hem seluen, is by Paulo, nyet lichtuerdichlyck met den lippē syn sonden in het generael bekennen, maer sijn herte ende cōscientie nerstelick ondersoecken en̄ doerluysteren. De welcke ondersoeckinghe in dese nauolghen de stukken gheleghen is: In de bekennis der sonden, in een vast ende onwankelbaer ghelooue, ende ongheueynst voernemen der beteringe ende vernieuwinghe des leuens, voer God ende den menschen. Die wy nu wat brey-

Hreyders verclaren moeten.

fol. 74

Van de
kennesse
der sonden

Aengaende de kennesse der sondē,
die moet niet lichtuerdich wesen, mer
wt der herten, met een waerachtich be-
rou des seluen. Maer in de meeste
menichte des volcx, hem niet oprechte
lick is draghende, maer dencken al ge-
noech te wesen, in het generaael niet
den lippen te sprekken: Ick ben een son-
darich mensche. Soude men haer
dan vraeghen, waerin datse eyghen-
lick ghesondicht hadden, of datmense
van hare openbare sondē straffen wil-
de: daer sijn sij gheen sondaers meer,
maer beter dan desen ende dien, also
metter daet de gheueynsdicheyt haers
herten openbarende, datse gheen wa-
rachtighe kennisse ende leedscap haet
rer sonden hebben. Want die sijn son-
den wt der herten bekent, sijn herte is
hem versleghen, ende is verblijdt in
Godlike vermaninghen van syn son-
den: van wien sij oock comen.

Om tot dese Godsalighe kennisse der
sonden te comen, is grootelick van
nood, alle syn ghedachten, wordē, en-
de wercken (so verre alst moghelicck is)
te ondersoeken, ende ouerlegghē, niet
na des anders boos leuen, of syn goet
duncken (want wy alle een goet beha-

L 2 ghem

ghen in ons seluen hebbē, ende in onse saken verblindt syn:) Maer nae de seker reghel des heylige worts Gods, waer in, als in eenē spiegel, alle sondē bekendt werden. Soer de Wet (seyt Paulus) is de kennesse der sonden.

Watmen dan beuinden sal teghen de de Wet Gods ghedaen te syne, en ooc dat alleen, salmen voer sonde houden. Maer onse sonden die wy teghen de Wet Gods doē, die aensien eensdeels God, eensdeels onsen naesten. De sonden, die vanden menschen, teghe Bod ghedaen werden, de sommighe sijn inwendich, ende de ander wtwendich. De inwendiche sijn quade lusten, onghelooue, verachtinghe Gods ende glicher Godlicker dinghe in het herte, mistrouwen, vermetenheit van God boven synen worde, eighen liefde, en der ghelycke. De wtwendiche sijn vereeringhe der beelden, ende onderhoudin ghe aller afgodischer insettinghe, licht uerdich ghebruyck des godlickē naēs, verlatinghe des t'samen comens inde Christelike Ghemeinte, tot der leerin ghe, ghebedē, ende ghebruyck der Sacramenten. &c. Teghen onsen naesten werdt ghesondicht in veelderhande manieren, ghelyck God inder ander tafel

rafel der x. ghebodē. begrepē heft. Als fol. 75.
met verachtinge des naestē, met quaet
spreken teghen de Ouerheit, Dienarē
des wordts, vaders en moeders, met
dootslach, achterclap, hoouerdie, ouer-
spel, allerley ouerdaet, hoererie, on-
aerdich spreken, droncken drincken, ste-
len, lieghen, bedrieghen, ende dierghe
lycke. Als wij aldus ons seluen onder-
soeken, ons beuindē met veelderhāde
sonden teghē God ende onsen naesten
beswaert te sijne, so moeten wy noch-
tans daer toe bekennen, dat wy noch
veel meer sonden ghedaē hebben, dan
ons te vozen comen, of comen moghē,
gelyck als Dauid de Prophete spreekt.
Wye can de sonde verstaen of begry-
pen? Wilt my van de bedeckte reyni-
ghen.

Psal. xix.

Ende hier ist niet ghenoch te bekē-
nen al onse sonden, maer moeten oock
ouerlegghen ende aenmerckē den too-
ren Gods teghen ons om onser sondē
wille. Den loon der sonden (seyt Pau-
lus) is de doot. Ende wederom, Ver-
vloect is hū, so wie niet in allen blijft
dat in desen boeck des Wets gheschre-
uen staet om te doene. Want naet' ghe-
tuyghenisse Esaie, de sonden scheiden
ons van God; maer wat can buijten

Van de
straffe der
sonden.

Rom. vi.

Deute. 27.

Gala. iii,

Esaie. lix.

God wesen, dan ongheluck, doot, helle
ende ewighe verdoemenisse: Als wy
dese dinghen niet ernst rypelick by ons
ouerlegghen, so werden wy beweecht
tot een groote droefheyt des hertē, om
dat wy aerme menschen, onsen harm=
hertighen Vader, doer onse sonden so
vergramt hebben. Waer wt terftont
spruytende is, een herteliche beweenin
ghe onser sonden, ghelyck wy ghetuy=
ghenissee hebben in de Scriftuere van
Dauid:de Sōdersse:ende Petro. Dit
leescap der sonden, is sonder syn goc=
de vruchten niet, maer die synen nae=
sten verthoornt heest, maect vrede, van
hem vergiffenissee begeerende, en ver=
gheest oock wt der herten, datmen te=
ghen hem ghedaē heeft, nae de leerin=
ghe Christi des Heeren: Heeft hy ye=
mans goet, fanie of naem ghenomen,
doet terftont niet alder nersticheit re=
stitutie: heeft hy hoeren ghehoude, die
verstoort hy ganschelick, hem tot dē hon=
welicken staet begheuende, om daerin
christelick, met alle reynicheit te wāde=
len: verwerp alle quaet gheselscap, en
heeft een onsprefelick groot mishaghen
in hem van alle boosheit, die hy te vo=
ren ghehandelt heeft. In alle dese, en
derghelycke voorseyde dinghe, is d'cer

2.Sam.12.

Psal.vi.

Luc. vii.

Math.26.

Math. v.

ende.18.

Luc.xvii.

ste

ste stück der proeuinghe gheleghen. fol. 76.
Waer sôder, mē onwerdichlick mit het
Nachtmael Christi, tot der verdoeme= Van den
nisse. Maer na dat yemandt syn sonde gheleue
aldus bekent, en wter herten, beweent, in Chri= stum.
so moet hy doer de dreyghemeten des Wets dē moet niet ouerghenē. Want
anders valtmē in wanhape, als Cain, Gene. iiiii.
Saul, ende Judas ghedaen hebben : Esa. 28.31
maer moetē doer het gheloouc, het cyn Math. 28.
de des wets Christum aensien, ghelyck Rom. x.
de Israeliten van de vicrighe slanghē Num. xxii
ghebeten synde, het metalen Serpent: Ioan. iii.
aenschonden: Des welckes verheffin= Gala. iii.
ghe een voerbilt was des lydens Christi, die ons vande doodelicke beten der
sonden, Wets, en Duyuels gheneest,
voer ons van de doot ghebeten, op dat
hy ons daer doer leuendich maken soude. Hy is den vloek ghewordē, op dat
hy ons vanden vloek verlossen soude.
Willen wy dan troost der conscientien
ontfanghen, so moeten wy op Christū
betrouwen, doer wiens verdienstē, wy
vergiffenissee der sondē sekerlick hebbē
Ende hier salmē veel Scritture mogē
te samē bringhē, vā de verdienstē Christi, ter vertroostinge der bedrucker cōsciētiē, die wy in het eerste Capitel des eersten deels, aengheteekent hebben.

Beternisse
des leuenis.

Bouen alle dese dinghe, salmē ooe
hebben een vast voernemē des hertē,
om het leuen te beteren, so wel voer
God als voer de menschen: hem ernste
lick wachtende, niet alleen voer de son
den diemen te voren ghehanteert
heeft, maer oock alle oorsakē der seluer:
op dat alle menschen bekennen, dat wy
de aertsche ghelederen ghedoot, ende
den ouden mensche wtghedaen, ende
den neuen aenghedaen hebben. Dit
is het rechte proeuē, daer toe ons Pan
lus vermaent, waer nae sy haer stelle
moeten, alle die tot dē Vlachtmael des
Heeren verdichlick gaen willen.

Ephe. iiiii.
Colos. iii.

Maer eylasen, hoe weynich sijnder
die huyden s' daechs dese nootsakelickē
dinghen ouerlegghen: Ende hoe vele
die als swynē, tot dē backe, ten Vlacht
mael des Heeren loopen, sonder eenig
ghe ondersoeckinghe der cōsciencien,
of leetscap der sonden, versoeninghe
met den broederen, of restitutie der
vremder goedē, gheen oprecht gheloo
ue in Christum hebbende, noch eenich
voernemen, van haer boos leuen te be
teren: Ende in de Roomsc̄he Kercke, in
de plaatse der voerseyder christelicker
proeuinghe, is een menschelick ordi
nacie, daer nae hem een yeghelyck proe
uen

ve moet, ingebracht: nanielick de Hor**z** fol. 77
biechte, en dat doer de kele, gheen spysse oft dranck te voren ghepassert sy.
Wy prisen wel ende eyschē oock in het
Nachtmael eenen nuchteren mont,
maer verwerpen alle supersticie, waer
doer men denckt Christum onteert te
wesen, dat yemant wat teghen de flau
wichet niet dancksegginghe innemen
soude.

Aengaende de Horbiechte, hoe wel Van de
Biechte.
sy eenen heylighen schijn heeft, so sal=
mense nochtās ganschelick verwerpē,
want se gheē beuel des Heeren heeft,
ende neemt wech de eere des Priesters=
schaps Christi, daer toe gheuende groo
te stouticheyt ende vryheyt te sondigen,
alsmen denckt daer doer, quitscheldin
ghe der sonden te hebben. Daer doet
werden oock de simpelē, so wel de doch
teren ende vrouwen, als ionge geselle
veel schandeliche sonden geleert, ende
dicmael daer toe ghebracht, ende de
broederliche versoeninghe werdt daer
doer ganschelick te gronde gebracht.
De Pausche priesters aerbeyden vast,
op datse dese biechte (doer de welcke sy
aller menschē hertē, Coningē, en Prin
cen raet bekennenn, ende so Heeren
der aerden werden souden) moghen
L 5 behou

Beternisse des leuen. Bouen alle dese dinghe, salme ooe
hebbien een vast voernemē des hertē, om het leuen te beteren, so wel voer
God als voer de menschen: hem ernste
lick wachtende, niet alleen voer de son
den diemen te voren ghehanteert
heeft, maer oock alle oorsakē der seluer:
op dat alle menschen bekennen, dat wy
de aertsche ghelederen ghedoot, ende
den ouden mensche wtghedaen, ende
den nieuwe aenghedaen hebben. Sit
is het rechte proeuē, daer toe ons Pau
lus vermaent, waer nae sy haer stelle
moeten, alle die tot dē Vlachtmael des
Heeren verdichlick gaen willen.

Ephe. iiiii.
Colos. iii.

Maer eylasen, hoe weynich sijnder
die huyden s̄daechs dese nootsafelickē
dinghen ouerlegghen: Ende hoe vele
die als swynē, tot dē backe, ten Vlacht
mael des Heeren loopen, sonder eenig
ghe ondersoeckinghe der cōsciencien,
of leetscap der sonden, versoeninghe
met den broederen, of restitutie der
vremder goedē, gheen oprecht gheloo
ue in Christum hebbende, noch eenich
voernemen, van haer boos leuen te be
teren: Ende in de Roomsche kercke, in
de plaatse der voerseyder christelicker
proeuwinghe, is een menschelick ordi
nacie, daer nae hem een yeghelyck proe
uen

ve moet, ingebrocht: namelick de Oorbichechte, en dat doer de kele, gheen spysse oft dranck te voren ghepassert sy. Wij prisen wel ende eyschē oock in het Nachtmael eenen nuchteren mont, maer verwerpen alle supersticie, waer doer men denckt Christum onteert te wesen, dat yemant wat teghen de flauwicheit niet dancksegginghe innemen soude.

Aengaende de Oorbichechte, hoe wel sy eenen heylighen schijn heeft, so sal mense nochtās ganschelick verwerpē, want se gheē beuel des Heeren heeft, ende neemt wech de eere des Priesterschaps Christi, daer toe gheuende groote stouticheyt ende vryheyt te sondigen, als men denckt daer doer, quijtschelding ghe der sonden te hebben. Daer doet werden oock de simpelē, so wel de dochteren ende vrouwen, als ionge geselle veel schandelicke sonden geleert, ende dicmael daer toe ghebracht, ende de broederlicke versoeninghe werdt daer doer ganschelick te gronde gebracht. De Pausche priesters aerbeyden vast, op datse dese biechte (doer de welcke sy aller menschē hertē, Coninge, en Princen raet bekennen, ende so Heeren der aerden werden souden) moghen

Van de

Biechte.

L 5 behou

De penitē
tia di. 5. in
penitētia.

Gene. iiij.

Gene. iiij.

Josue. 7.

Jacob. 5.

behouden: daer om lecren sy den volcē
ke, datse van Christo den Heere inge-
set, ende allen menschen geboden sy,
op de pyne der ewiger verdoetenis-
se. Maer hoe grootelick datse t'Volck
hier in bedrieghen, wil ick nu niet veel
worden niet bewyzen, maer den Chris-
stelicken leser alleen vermanē, hoe dat
de Papistische leeraers selue niet wetē
(also sy in haer boecken schryuen) hoe
dese biechte inge comen sy. Want de
autheur der Glosen op des Paus rech-
ten, verhaelt hier af d'yerley opinien,
ende stelt noch daer toe wt hē, de vier-
de: Ende schryft aldus: Sommige seg-
ghen, dat de biechte in het paradijs in-
ghestelt sy, terstont na den val, als de
Heere tot Adams seyt, waer sydi Adār
Ende daer nae met Cain, waer is v-
broeder Abel? O'ander seggen datse
onder de Wet inghestelt was, als Jo-
sue geboot, dat Achor syn sonde belydē
soude. Andere segge, in't nieuwe testa-
ment vā s. Jacob, daer hy seyt, belijt de
eene den anderē vwe sondē. Dese drie
voerseyde sentēciē vā de insettinge der
oorbiechterwerdē vā desen autheur der
glosen niet gepresen, mer verworpen.
Waerom hy de questie niet dese wor-
den besluyt. Men seyt bēter (scrūft hy)
dat

dat de biechte eer doer ee overleueringe
der ghelycuynder kercke ingestelt sy,
dan doer des oiden en nieuwelen Testa-
ments auhoyteyt. Hier wt sietmen
genoegh, dat vā de eerste instettinge der
biechte gheenen sekeren text der scri-
ftuerē sy, ooc by de papistische leeraers
Daerō sullē wij in haer plaatse, het wa-
rachtich proeuē, dat ons in de Scriptu-
re gebodē is, volghen. Endē een des
anders raet en hulpe soekē ter vertroo-
stinge en onderwi singe onser cōscien-
tiē: mer al dat, sōder eenige supersticie.

Dese proeft hem seluen warach-
tēck, die sijn sonden bekent met warach-
tich leetschap, in Christū Jesum vaste-
lick gheloofst, ende sonder eenighe ghe-
neinstheit, voer hem neemt sijn leuen
in alle stukken te beteren. Sij sondige
dan seer swaerlick, die sonder leetschap
der sonden (waerin si noch een beha-
gen hebbē) tē viachmecl des heeren
loope. Whelyck ooc dese, die haer voer
eenen dach of achte (so lange als de
paeschdaghen dueren) reissen, als oft
si heylchlick leuen wildē, mer daer na
sijn si erger, dā te vore: si proeuē haer
oock niet recht, ende sondighen groote
lick, die (hoe heylch dat si oock scūnen
te wesen) in haer cyghē oft ander creatu-
ren

fol. 78.
Melinus di-
citur eam
institutā
fuisse à
quedam
universa-
lis eccliae
traditione
potius,
quam ex
noui vel
veteri Te-
stamenti
autoritaz
te.

1. Cor. 11.

ren verdiensten betrauwen, waer doer
de verdicheyt des Nachtmels en-
de des doots Christi, ontheylicht wert.

Hoe grootelick dat alle dese sondi-
ghen, ende van God gheplaecht sullen
wesen, leert ons de heyligh Paulus
seggede, dar sy des lichaems ende des
bloets Christi schuldich sijn, ende haer
seluen het oordeel nutten, die onwerde-
lick eten en drincke, niet onderscheyde-
de het lichaem Christi. Ende op dat de-
se sonde en ooc die straffe Gods daer
teghen, te beter verstaen sy, ende daer
doer een yeghelick meer beweecht om
hem seluen, van nu voort aen oprechte
lick te proeven, so sullen wy hier de mey-
ninge Pauli inde voerseyde worden, in
t'corte wtleggen.

*wie des lis
chaens en
de bloet
Christi
schuldich
is.*

Dese is des lichaems ende bloets
Christi schuldich, den welcken de schult
des doots Christi toe gerefent werdt,
als of hy selue met den Joden Christum
gedoot hadde. Want ghelyck de Jode
doer onghelooune achten het bloet Chri-
sti, onheylich ende onreyn te wesen, als
een roouer of missdadich mensche, ende
daer om gheen leuen wt sijnder doot
verwachten, ende oock niet vercregen
hebben, mer veel meer verderffenissee:
In gelijcker wijse alle die sonder was-
rachē

rachtich leetschap harer sonden, oock fol. 79.
sonder oprecht ghelooue, liefde ende
voernemen een Christelicken leue, het
Vlaechtmael des Heeren nutten: die sel
ue ontheyligen niet den Joden de doot
des Heeren, verachtede ondanchbaer-
lick sijn lyden, blocstorten, ende alle
weldaden: de sulcke sijn niet beter dan
Judas ende de Joden, die den Heere
cruysten, ende ontfanghen gheen leue
van Christo. Een yegelyck vloect de
Joden om dat se Christum den salich-
maker genangen ende ghecruyst heb-
ben, maer die wyle flatteert hy hem sel-
uen, die doer syn ondanchbaerheyt, niet
den Jode, des doots Christi schuldich
is. Hier wt machmen sien, hoe veel
noch huyden sdaechs Christum den
Heere cruycen, te weten, alle die haer
niet verdichlick proeuē eer sy t' Vlaecht
mael des Heeren nutten: der welcker
menschen de werelt nu vol is, God
beteret. Hem seluen het oordeel eten wat het sy,
ende drincken, is tegen hem den toren, he het oor
wrake ende straffe Gods in siel ende li- deel eten
chacm verwreken. Het worteken oor ende drinc
del, beduyt hier als in vele ander plact ken.
sen der Schriftuere, de straffe ende ver
domenisce, die het oordeel volcht. Wy
verwonderen ons dichtmael van waer
dat

dat in de werelt so veel ellendicheden comen, als honger, peste, vloet der waterē, oorloge ende diergelycke: mer wy souden ophoudē ons te verwonderen, waert dat wy mercften, hoe weynich datter syn, die haer te vozen oprechelick proeuen, eer sy tot het Nachtmael des Heerē gaen, d'welck God nūmermeer wilt ongestraft laten. Wāt heeft hy de Christliche gemeynete der Corintherē, die van Paulo geplāt was, doer lichameliche crancheden, ende de doot der sommiger, daerom gestraft: meyzen wy nu, die veel asgrislicker sondē gē dan sy gedaē hebbē, de straffe te ontgaen? Want wij vā ons misbruyck vermaēt sijnde, ons soeken te ontschuldigen, ende leggē alle plagen op de rech te leeringe, ende de warachtige Christenen, die haer seluen begreē op:echtelick te proeuē, ende d'ander het selue niet alder nersticheyt te leere. Mer dit sijn de listen des Duyuels, het verstat der menschē te verblinden, op datse eē behagen in haer boosheyt hebbende, niet siele ende lichaem vergaen.

Dese lichameliche ende gheesteliche straffe Gods, comē niet sonder groote oorsake, op den genē die haer niet proeue; mer (als Paulus seyt) om datse het lichaem

Lichaem des Heeren niet onderscheyden, ende het Nachtmael onwerdelick nutten. Onderscheyden dat lichaem des Heere, is achten de offerhande Christi bouen alle ander verdienstē ende offerranden des werelts. Voer tydē haddē de Heydene ende Joden hare offeranden: So hebben ooc noch de Papisten haer versierde Misofferāde. Mer alle dese moetmen verscheyden, van der offerande des lichaems Christi, Want alle d'andere vermoegē niet tot de vergiffenissonde. Mer alleē de eenighe offerande des lichaems Christi, die syn vleesch voer des werelts leuen gegeue heeft. Wie dā de cracht des doots Christi, oprechtelick bekēt en overlecht in de offeninge des Nachtmaels, die onderscheyt het lichaem Christi: d'welck sy alleē doen, die haer nerstelick na de voerseyde regelen proeven, maer die noch betrouwē in de Misofferāde, die onderscheyden het lichaem Christi niet.

Dat Paulus van het onverdich etē ende drinckē des Cops spreekt, waer doer wy beschuldicht werden des lichaems ende bloets Christi, moet recht verstaen wesen. Wāt daer is tweeder ley onverdicheyt. De cene maect ons des lichaems en bloets CHRISTI schul-

fol. 80.

wat het sy
het lichaem
Christi on
derscheyde

Heb. vij.
vij. ix. x.

Ioan. vi.

Vā het on
verdich
eten des
broots en
de drinckē
des Cops

schuldich, de ander niet. Die ons scul-
dich maectt, is in de nauolgende stuc-
ken gheleghen: Vlaminck als wy onse
sonden, niet ondersoecken, bekennen en-
de beweenen: of als wy niet alleen op
de verdienste des doots Christi betrouw-
wen, of voer ons ongeueynsdelick niet
voernemen een beteringhe des leuēs:
oft en laetstē, als wy de insettinge des
Nachtmachs des Heeren verkeeren,
gelyck die van Corinthen gedaen had-
den, ende noch daghelick in de Room-
sche Kercke ghedaen werdt. So wie
dan in dit getal beuonden werdt, nut
onwerdelick tot den oordeele, t' Nachtmach
des Heeren. Maer die andere
onwerdicheyt, die ons des lichaems
Christi niet schuldich maectt, werdt
in alle Godsvreesende menschen be-
uonden: Die haer seluen neirstelick
proeuende, beuinden dat sy noch niet
menscheliche crancheit beuangen syn.
In de welcke crancheit sy gheen be-
hagen hebben, maer die bekennen en-
de beweenen, soccken haer volcomen-
heit alleē in Christo, ende biddē God,
dat hi haer sijnen geest gheuen wille,
ende vermeerderē het ghehoone, liefs-
de ende alle heyligkeit. De selue wert
hare crancheit, onnuolmaectheit ende on-
wer-

werdicheyt niet toegheretēt, om Christus wille, die alle onse crancheden op hem ghenomen heeft. Za dese alleene nutten het Vlachtael des Heere wel delick. Ende die haer seluen van volmaecte heylicheyt hoouerdelick vermeten, nutten het Vlachtael Christi so onwerdelick, als ee ouerspeelder ende dronckaert. Want Christus (die niet voer de rechtuerdighen, maer voer de sondaren ghecomen is) heeft oock syn Vlachtael alleen voer den troost der sondaren inghestelt. Dit onderscheyt des onwerdicheyts, salmen dan nerstelick mercken. Want daer doer grooten troost, den crancen ghegeuen werdt: die haer onwerdicheit bekēnen ende beweenen, Christum met den ge looue aensiende, die syn Vlachtael heeft inghestelt, om alsulcke verslaghe conscientien op te richten. Dit onderscheyt der onwerdicheyt vindē wij in't eerste Vlachtael des Heeren. Want Judas was onwerdich. So ware ooc die Apostelen, die niet veel cranchede beuanghen waren, ghelyckmen by de Euangelisten lesen mach. Maer Judas onwerdicheyt was verdoemelick, ende der anderen verdachelick. Wat sy haer crancheyt bekenden, en werdt

U doer.

¶ Par. 30.

doer Christum haer niet toegherekent. So lesen wy dat de kinderen van Israël onder den Coninck Ezechia, niet wel ghesuyuert synde, van het Paeschlam ghenut hebbē. Maer de Coninck heeft ghebeden ende gheseit. De Heere die goet is, sal alle ghenadich sijn, die niet ganscher herten soecke den God haerder vaderen, ende sal haer niet tocreken, dat sy niet ghenoech gheheilicht syn: ende daer volcht: Ende de Heere verhoorde Ezechiam, ende is met den volke te vreden gheweest.

Vanden
ghene die
haer ont-
schuldigen
op datse
ten nacht-
mael des
heerē niet
gaen sou-
den.

Maer hier moeten wy grootelick straffen alle die ghene, die (op datse haer van het ghebruyck des Nachtmelaers afstrecken souden) haer onmerdicheit pleghen voer te houdē, segghēde: Wy hebben sommighe doodelicke viantschap, Wy besitten ander luyden goet, wy syn niet ghiericheit, lieghen ende bedrieghen, hoererie ende dionfenschap behanghen, die wy niet laten connen: Daerom sullen wy beter doe, tot den Nachtmael des Heeren niet gaende, op dat wy niet beschuldicht werde des lichaems ende bloets Christi ende meynē aldus docende, dat haer sacken seer wel staen, ende dat sy des doots Christi niet schuldich syn.

Swelck

¶ welck is een dwase en godlose ghe Sol. 8.
dachtenisse. Want die in alsulcke son-
den steeckt, al ist schoō dat hy te Vacht
mael des Heeren niet gaet, so sal hy
nochtās in het rycke Gods gheen deel
hebben, nae de leeringhe des Heyli-
ghen Gheestts doer Paulum gheghe-
uen:ten sy, dat hy wter herten hem be-
tere. Willen si inde handē des almāch-
tighen Gods niet vallen, als verach-
ters des doots Christi, waerom betere
si haer niet lieuer? Wie can haer eeneu-
dach, iae een vre versekerent te leuen?
Die inde sonden sterft, sonder oprechte
leedtschap ende ghelooune, sal het ooz-
deel Gods ende die ewighe verdoe-
menisse niet ontvlie. Daer om alsulck Apo. 21.
volck behoorde hem te betere, God aen
te roepen, en nerstelick te biddē, dat hi
haerer sonden wil ghenadich wesen,
de sonde wechnemen, sijnen Gheest
verleenen, op datse haer sonden, soudē
moghen bekennen ende beteren, ende
also verdichlick het Vachtmael des
Heeren met den gheloouighē, nae het
ghebodi Christi nutē. Aldus doende,
sullen si de straffe Gods moghen on-
vlien, en niet ontvlie, is't datse in haer
stinkende sonden bl̄uende, haer van
den Vachtmael des Heere astrecken.

M 2 Daer

i. Cor. vi,
Ephe.v.
Gala.v.
Heb.3. 4

Offry ons
om eens
anders boo
sheit van
het Nacht
mael af=
trecken
mogen.

Daer sinder noch andere, die haer
van het Nachtmael des Heeren sijtrec
ken, om dat sy de ander, ende niet haer
seluen proeuen: dat is, om ander liede
schult ende boosheyt scheyden si haer
van het Nachtmael des Heere. Maer
dese moeten wel mercken, dat Paulus
niet seyt, Een yeghelick proeue een an
der: maer aldus, Een yeghelick proeue
hem seluen. Eens anders ongherech
ticheydt, can ons niet ontreynighē, noch
den gheestelicken troost der Sacramē
ten benemē, maer hier dzaecht een ye
ghelick synen last.

Hier doer nochtans willen wy niet
toelaten, openbare schandelicke men
schen ten Nachtmale des Heere, maer
willen dat sij openbaerlick, wtghewor
pen sullen wesen, so verre als dat dor
denlick toegaet. Ende niet dat men ter
stont seggen sal: Ick en wil hier of
daer ten Nachtmael niet gaē, met sule
ken mensche, die aldus of also leeft. cc.
Wantmen hier moet volghen den re
ghel Christi des Heeren. Math. xviii.
beschreue, Is't dat yemandt ongodlick
in de Ghemeinte Christi leeft: so is een
yeghelick, die dit bekent, doer Gods
wort gheboden hem nerstelick alleene
te vermanē. Is't dat hy dese heymelic
ke ver-

Math. 18.
Van de
christelic
te straffe.

En vermaninge verwerpt, so salmen fol. 83.
hem wederom in de teghenwoerdicheit
van twee of drie vermanen. Wilt hy
die noch niet hooren, so salme hem tot
de Dienaren der Ghemeinten, Predi-
canten ende Ouderlingen ouerdragē.
Die hem ooc wederom scerpelick wte-
woerde Gods sullen vermanen, met
Christeliche wyshheit ende sachtnoedi-
heyt. Ende ten einde (ist dat hy haer
vermaninghe is verwerpende) so sal-
men hem met de bewillinge der gan-
scher ghemeinte den Duyuel ouerge-
uen, nae het exemplel der Apostolischer
kercken. Maer waer't dat so quame
dat de Dienaren der Ghemeinte in
haer officie slap vielen, namelic datse
den boosen mēsche, die ordēnlick haer
ouerghedraghen is, niet souden willen
vermanen, en nae de ordinacie Christi
straffen, maer latē hē henē gaē, en wil-
lēs en wetens ontfanghē hem ter tase
len des Heere: Men salse te voren ver-
manen, ende willen sy dan noch niet
daer toe doen, so machmen niet sulck
volck (ten sy datse haer beteren) ter ta-
felen des Heeren niet sitten, die de hei-
liche Ghemeinte Christi so iammer-
lick schenden, en van de tafel des Hee-
ren eenen vertensback maken. So wie

1. Cor. 5.

1. Tim. 1.

M 3 dan,

dan, sonder dese voorgaende verma-
ninghen, om yemâts boosheit hem vâ
het ghebruyck des Nachtmels soude
willen asscheyden, die is een murmu-
reerder teghen God, ende synder Ge-
meinten, niet Sathan ende Abyzon,
ende sal niet onghestraft blyuen. i. Co-
rin. x.

Willen wy dan in't ghebruyck des
Nachtmels des Heere aan d' lichaem
ende bloet Christi niet schuldich syn, en
in het oordeel Gods niet vallen, maer
werdelick eten dat broot ende drinken
den cop des Heeren, onderscheydende
syn lichaem: So moeten wy ons ner-
stelick nae de leeringe Pauli proeven,
leedtschap onser sonden hebbende, deit
Euangelio Christi gheloouende, ende
met nersticheit een oprecht leuen voer
nemende. Och of God gaue, dat dese
voerseyde proevinghe, so nerstelick nu
van alle menschen gehouden ware,
als tot nu toe de Papistische proeuin-
ghe, doer de oorbiechte, en eenen nuch-
teren mond gheschiet is. Men soude
eer lanck groote beternisse des leuens,
ende minderinghe der straffen Gods
sien. God wille hier toe, ons allen sijn
ghenade gonnien. Amen.

Wat

¶ Wat het officie des Dienaers sy fol. 84.
in de oeffeninghe des Nachtmaels,
ende van de twee ghedaenten
des Broots ende Wyns.
Cap. v.

Ist dat de Dienaer hier , als in Een plaat alle andere dinghen niet dwalen se des die-wilt, so moet hi hē so nae alst mo-naers ende ghelyck is, na het exempel Christi des volcx. des Heeren voeghē, dat doende, so sal hy ten eersten niet den volcke in een plaetse, sonder affluytsel der gordynen, Chooren ende Tralyen wesen: Onermidts dat Christus alsulcken onderscheit der personen vā synder gheminte wechghenomen heeft.

Ten anderden, nae dat hi der ganscher gemeinte herten, niet den wordeken des Gods, tot den ghelooue, hope, en liefde onsteken heeft , sal hy het broot, in't ghesichte des ganschhen volcx breken, gelyck Christus ende syn Apostelen gedaen hebben. Maer doer ons oock wt ghedrukt wert, hoe wi alle r'same wer dich syn, voer onse sonden gebroken en verdoemt te syn, mer dat Christus voer ons, in syn lichaem ter doot toe ghele-

847.

de heeft. Mer de papistische priesters
hebbē dit breken des broots, om dat de
ghemeynte wt te deylen, ganschelick
achtergelaten, wt vreesen (so sy seggē)
datter gheen brockens des broots
onder de voeten vallē souden, en Christus
so met voeten ghetredē werde. In
so groter eerwerdicheyt(en God wilt)
hebbēn sy Christum: wiens wort, ordi-
nancien ende verdiensten sy dagelicks
seer schandelick met voeten treden. In
haer misse nochtās brekē sy haer hostie
(so sy die noemen) in drye stukken, niet
nae de insettinge Christi, mer na de in-
settinghe des Paus Sergius, op dat
sy haer misse daer doer te hooger ver-
heffen soudē, en wat niet de insettinge
Christi vergelicken. Mer hier dispute-
rē de papistische doctorē grootelicks on-
der malcanderē, wat daer in haer mi-
sse gebroken werdt, Broot, of de gedae-
ten des broots, of het lichaem Christi,
ende wat die dry stukken syn bediede n-
de, de twee die sy al drooge nuttē, ende
het derde datse inden kelck doen swem-
men, en so ten eynde mit den wijn wt
drinckē. Daer na disputeren sy ooc, of
Christus geheel sy, in een yeghelick ges-
broken stuk des ouwelkens, en seggē
(sonder getuygē der scripture)iae: mer
bewye

bewyzen dat niet eender ghelyckenisse fol. 85.
van veel stukken eens spiegels ghenomen.
Daer mede, de substantie des lichaems Christi in een schynsel des lichaems veranderende. Niet alsulcke on
nutte iae lasterighe questiën, slyten sy
harē ryt, de rechte meyninghe des bres-
fens vandē Broode in het Nachtmael
Christi, niet achtende, noch verstaede,
ende verdonckerende.

Ten derden, salde Dienaer des
worts het ghebroken broot den volcke
in de hāden gheue, op dat sy dat eten,
nae het exemplē Christi des Heeren,
d'welck ooc de Apostelen ende oude va-
ders, nae het ghetuyghē der historien,
gheuolcht hebben. Wāt claeck daer
mede tot ghedruct werdt, dat Christus
hem seluen tot ons allen ghegheuen
heestende wilt dat wy sijne weldaden
met den gheloouc sullen ontfanghen.
Maer de Pausche priesters, hoe wel
datse in haren Canō lesen, nemet, etet:
So gheuen sij nochtās dē volcke niet,
ende willen dat broot alleen den ghe-
salfdē handen betrauwen, op datse
daer doer de nieuwe, maer haer profyte
licke leere der Transubstantiatie, ver-
stercken souden in de herten des volcx.
Daerom doen sij oock te verstaen, dat=

Het broot
salmen in
de handen
gheue.

Accipite,
Edit.

M 5 men

men de onghesalfde handen , die dat
heylich broodt ghenaken, vullen, ende
pellen moet , Maer waerom pellen sy
ooc dan niet so wel de lippen,tonge en
de felce? Wat recht of heylicheyt hebbē
dese meer dan de handen?

Den cop
des Heere
salmen de
volcke wt
deylen.

Mat. 26.

I.Cor.ii.

Ten laetste, sal de Dienaer eenē ye
gelickē den cop des Heeren gheuen te
drincken, ghelyck hy te voren dat ghe-
broken broot wtghedeylt heeft. En dat
nae het exempel ende bewel C H R J-
S T J ende sijner Apostelen. Drincket
(spreect Christus) hier wt alle . Ende
Paulus schryuende tot gheel de Ge-
meynte der Corinthen , ouerleuerende
dat hy vanden Heere ontfangen had-
de, leert aldus; He mensche sal hem sel-
uen proeven , ende so vanden broode
eten, ende van den felce drincken. We-
derom, So dickmael als ghy dit broot
eet, ende van desen felce drinckt, suldi
de doot des Heeren vercondigē: Ite,
So wie van desen broode eet, ende on-
werdelick drinckt den Cop des Heere,
sal des lichaems ende bloets Christi
schuldich wesen. Ende ten laetste , die
onwerdelick eten en drincke sal. cc. In
alle dese voergaende Worden Pauli,
werdt den Cop met den broode altijt
t'samen gheuecht. Ende is so menich
C.iaer

Eiaer in de Christeliche kercke onder- fol. 86.
houden gheweest, ghelyck het wt de historien ende schriften der Vaderen claeer blyckelick is. Thomas Aquinas die in d'iaer onses Heeren, 1264. leefde, bekendt datniē te sijnder tijt in sommige kercken begōste den Cop des hee Part. 3. q
ren den volcke te benemen. Dit is se 80. artic.
ker, dat de insettinghe Christi, van de 12.
twee gestelten des broots ende wüns,
sy alder eerst in het concilio van Con- 1417.
stantias verbodē, d'welck de papistische
Bisscopen ende doctorē, sonder eenige
scaemte, nu stellen willen, bouen de
Christeliche ghewoente der ouder ker-
ken, ende Christum:meer achtende een
nieu ghebodt des Paus, dan Christi,
op dat sy in dese werelt niet haer misse
meer goets en cere vercryghen soude.
Ende op dat se souden schynen hier in
niet te sondighen, datse den volcke de
kelck weygeren, onderstaen sy haer niet
veel redenen te beschermen, die wij nu
hier overloopen willen.

Ten eersten seggē sy, dat in het wt- den kelck
deylen des Kelcx totten volcke, groote dē volcke
perykelē ghelegen sijn, als t'storeē des niet wtge
bloets Christi op der aerde. Uller t'selue deylt wort
mach in veel dwaze mispriesters ghe- in de Ro
schiedē, Waerō bereydt men niet lieuer sche kercke
bequaec-

Dit leest-
men by
Gab.biel.
Lec.84.

bequaeme coppen: Ch̄ristus, die Apo-
stelen, ende oude vaders, hebben si dit
perycel niet aengesien: Uer tot dien
tyden was de leere der Transubstan-
tiacie noch van den Paus niet ghe-
baert. Maer wt dit perycel ende de na-
uolghende gesproten syn. Soude men
(segghen sy) den volcke den Cop wt-
deylen , als men het broot doet , so
moestmen ooc den wijn met den broo-
de bewaren: Maer den wyn soude in
edick moghen veranderen , ende so
mocht den crancken oorsake gegheuen
werden, afgoderie te doen . Want de
wyn in edick verkeert sijnde (so sy lee-
re) is niet meer het bloet Christi. Voor
der (seggen sy) de wijn mochte inden
winter vervriesen , ende inden somer
1. mochten daer wt vliegen gegencreeert
werden. Het waer oock periculoes, de
2. wijn in menigerley plaatzen tot de crac-
ken te dragen: Men soude oock niet wel
3. een bequaem vat vinden, om daerin de
wijn te consaceren. Het waer ooc ee-
nen grooten cost voer den volcke, in de
landen daermen niet wel wijn heest.
Dit syn de sonderlickste perijfelen, die
4. ick in haer boeken vinde , waerom sy
den volcke, den cop des Heeren ontrec-
ken willen. De welcke al ydel ende wt
de

De valsche leeringe der transubstancia
tie meest ghesproten sijn. Conde Christus ende sijn Apostelen, op dese peryc
feien ooc gheen acht hebbenz. Aengaen
het bewaren des broots ende wyns,
ende het draghen der seluer tot de cræ
ken, daer af sullen wy achter na wat
breyder handelen.

Daer syn andere Pausche leeraers
die desen kerck roofdes felix listigher
willen beschermen, seggende dat Christus
alleen den Apostelen, dat is den
priesteren, broot ende wyn wtgedeylt
heeft. Hoe comt dan dat sy den volcke,
ia ooc den vrouwe, het broot dorue wt-
deylen? Maerom weygeren sy ooc haer
priesteren den cop, als sy buyten de
missie niet den volcke communiceren?
Maer Christus heeft by de twelue Apo-
stelen de gansche gemeinte verstaen
ghelyck het wt den brief Pauli totten
Corin. claeer is. Ende dat Christus al-
leen sijn Apostelen ghenomen heeft, is
geweest om dat sy seker getuyghen sij-
ner worden ende wercken gheheel der
werelt ouer, syn moesten.

Sommighe soeken hier noch an-
der wtvlucht, seggende, dat onder de
ghedaente des broots, oock het bloet
Christi begrepen sy, so dat het volck
s' b'oot

i. Cor. xi.

7.

fol. 87.

8.

t'broot nuttēde, ooc t'bloet Christi intē
me, ende daerom van gheenen noode
heeft den Cop des Heeren te drincken:
d'welck oock wt de leere der Transub-
stanciatie is spruytende. Aldus ooc sou-
de Christus den cop te vergheefs inge-
stelt hebben. Ende de priesters souden
met den broode in haer missen, mogen
te vreden sijn, nae datse niet meer in-
den kelck dan in het broot hebben. En-
de wry hebben hier bouen gehoort, dat
de papistische leeraers selue schryuen,
als dat het broot alleen verkeert wer-
de in het lichaem Christi, ende de wijn
in het bloet. Het is wel waer, dat in
het recht ghebruyck des Viachtmals,
doer broot ende wyn, een dinck, name-
lick de doot Christi, beduyt sy: ~~Ma-~~
niet te vergeefs, heest daer en tusschen
Christus broodt ende wyn geordineert
Want de cracht syns doots doer de ey-
gen schappen des broots ende wijs,
volcomelicker wtgedrukt werdt, dan
doer een alleen. Whelyck de wijn ver-
blydt, laest ende suyuert de wonden: al-
so verblydt, laest en suyuert de cracht
des doots C H R I S T J allē ghe-
looighen. Datse nu voorder seggen,
datter veel gheenen wijn in nemen cō-
nen, van weghen der natueren of siec-
ten,

ten, dient tot gheenen propoeste. De fol. 88.
crancheyt van sommige menschē, can
het generael ghebodt Gods nyet bre-
ken.

Ende als dese Papistische leeraers
met alle de voerseyde redenē haer niet 10.
connen beschermen, so segghē si dat se
den volcke oock somtijts den felck ghe-
uen : iac maer dat doen'se om den mit-
te spoelen, niet om volcomelick het
Nachtmael Christi des Heeren wt te
richten. Maer waer toe dient datse so 11.
veel deckselen haerder boosheyt soec-
ken: Daer is een redene alleen, waer-
om sy de ghemeinte Christi vandē cop
des Heeren, so hartnekkelick willē be-
roouē, namelick om haer versiert prie-
sterdom ende de Missē groot te makē. 1418.
Wāt aldus schryft Gerson, ee doctoer
van Parijs, Waer't datmē (seit hi) het
Sacrament onder beyde de gedacen-
ten wtdeylde, so soude in het nuttē des
lichaeus Christi, de weerdicheit der
leecken, so groot wesen, als der prieste-
ren. Mer een ghetrouw dienaer Christi
sal nae sulcke ydele glorie nyet staen:
maer Christo den Heere akyst ghehoor
saem sijnde, de gansche Ghemeinte,
broot ende wijn verdeilen, in de ghe-
dachtenisse sijns doets. Wy syn dienst
fnech-

Rom. vi. Knechten, dien wy dienen. Nu laet ons
kiesen, of wy Christo dienēde, sijn knech-
ten sijn willen, of dienende den men-
schen, Bisschoppen ende Pausen, haer
knechten willen wesen. Men can geen
Mat. vi. twee Heeren te passe dienen.

Wat het officie des volcx sy
in de oeffeninghe des
Vlachtmael,
Cap. vi.

Gelyck wyp hier bouen be-
wesen hebben, in wat ma-
niere hem t' Volck tot den
Vlachtmael des Heeren be-
reydē moet, op dat het des
lichaeins ende bloets Christi niet schul-
dich werde: so moeten wy nu desghe-
lycx wtlegghen, hoe hem een yegelick
inde oeffeninghe des Vlachtmael,
Christelick draghen sal. Een God vree-
sende mensche sal hem dan schicken,
tot alle heylicheyt ende manierlicheyt.
Hy sal verre van alle supersticie, ouer-
ulocdicheyt ende pomperije der cleede-
ren wesen, op dat hi daer doer, de ar-
me niet verachte, ouerleggende, dat
Christus voer ons allen arm en naeckt
ghe-

gheweest is, op dat hi ons ryck maken fol. 89.
ende decken soude. Het knielen ; 2Cor. 18.
ouermidts dat het supersticioes is , en Van het
versterckt de crâcke, in de grouweliche knielen
afgoderie des Misgods , moet achter
ghelate wesen , ghemerckt dat wy nae
de leerlinghe Pauli, ons van alle ghe-
daente des quaets wachten moetē, en
lieuer hier volghē (so verre alſt moghe i. Thes. v.
lick is) t' sitten nae het exemplē der A-
postelen ende der eerster kerckē, ouer-
midts daer in groote ende troosteliche
leeringē gheleghen syn, ghelyck te vo-
ren verhaelt is gheweest.

Daer nae sal een yeghelyck neerste-
lick acht hebben, op alle de worden en
wercken des Dienaers, op dat hi te be-
ter in sijn herte, alle de verborgenhe-
dē des Nachtmaels prente. Het broot
ende wijn, d'welck vande Dienaer wt
ghedeylt werdt , sal hy in sijn handen
(ist moghelyck) ontfanghen, ende daer
nae nutten: Het broot etēde, ende den
wyn drinckende. Hier salmen hem
wachten van de ghemeyn supersticie,
datmen het broot inswelcht sonder
knouwen. Want Christus seyt niet.
Swelcht in , maer eedt, d'welck eens
deels met den tandē gheschiet . Waer
in oock een groote leerlinge verborghē

¶ is:

Dat broot
salmen
niet in=
swelghen.

is: Te weten, dat wij verdich sijn ons onse sonden also ewelick ghebrysel te syn, ghelyck het broot met onsen tandē ghebroken werdt; ten ware, dat Christus voer onse sonden gheslaghen en ghebroken hadde gheweest. Dese onwitspreklike weldaet Christi sullen wy met danckbaerheit, opheffende het herte na den Hemel, ouerdencken, als wy dat broot ende wijn des Vlachtmael's nutten: waer doer groote vrucht ende blijschap in onse herten, doer den heylighen Gheest, comen sal.

Ende ist datter eenighe lesse der Scriptuuren, openbaerlick ghelesen sal werden, de wyle het Vlachtmael werdt wighedeylt, so sal de gheloouighe nerstelick toehooren: op dat hy na den inwendighen en retwendighen mensche alleen niet Hemelsche saken besich sy, met der herten opghetrocken synde inde Hemel. God wil ons de ghenade, aldus te doen, doer Christum Jesum gonnien. Amen.

Wat het officie der ganscher Gremeyntē sy na de oeffeninge des Vlachtmael's, ende watmen niet het ouerblyssel des broots en des wijns doen sal,
Cap. vij.

¶

De gausche Gemeinte sal fol. 90.
den Heere voer alle syne
weldaden wter herten dāc-
ken, ende daer nae bidden
teghen alle listē des Duy-
uels, op dat niemant van hem bedro-
ghen synde, van Christo den Heere
doer ondankbaerheyt afualle. Een ye-
ghelick sal ooc nae syn vermoighen mil-
delick den armen by staen, ende in een
onnooselheyt des leuens wandelend
verclarē hem een findt Gods te syne:
schouwende niet alleen alle sonden,
voer de welcke Christus ghestoruen is,
maer oock alle oorsaken der sonden, en
in sonderheyt de ghemicynscap der boo-
sen: ende dat niet voer eenen dach, we-
tc, oft maent, oft twee lanck, maer ghe-
heel sijn leuen. Aldus dan sullen haer
de kinderen Gods nae dē Nachtmael
des Heeren dragen. Het is wel een
slechte supersticie, datmen dan nyet
derf spouwen op de aerde: Maer het
is een onlydeliche afgoderie, alsmen
daer nae in veel Kercken ende Cluysen
loopt afaert soeken, al of het bloet Chri-
sti ons niet van alle sonden reynighen
conde. Ende dit is een seker teeken
der grooter ontwechtenchaps ende
ondankbaerheysts, alsmen nae het
VI 2 Nach-

Rom. iii.

Nachtinael des Heeren achter straten
ende velden ringelt, den tijt met ydel
clappinghe ende pronckerie doerbren-
ghende. Men behoorde den armen,
crancken ende bedruckten te besoecke,
Gods wordt hooren, lesen, ende daer
af spreken, ter versterckynghe des ghe-
loofs, ende vertroostinghe der coscien-
tien. So wie nerstelick sonder haet of
nijt, niet een oprechte ooghe ouerlegge
wilt, al dat wy van de rechte forme des
Nachtinaels ghescreuen hebben, die sal
lichtelick verstaen, hoe valschelick dat
si ons beliegē, die ons Sacramētschē-
ders heetē. Maer t'is beter vande mē-
schen dā van God veroordeelt te wesen.
Ic bidde God, dat hi haer dese logenē
wille vergeuen, en tot den rechten ver-
stande brenge, so verre als sy doer slech
te onwetenschap dwalen. En van alle
christeliche lesers begeer ic, dat si dat
selue wter herten doen willē. Ende in
sonderheit bidden voer Coningē, prin-
cen ende vorsten, dat si mogen dē geest
Ezechie, Josaphat ende Josie hebben,
om alle afgodische missen, outare, beel-
den, ende grauen te verniclen; ende so
oprechten alle heilige ende christeliche
oeffeningē, na de Wet des Heere. Al
so sal de graanscap Gods, die mi tegen
de

de gansche werelt onsielen is, geblust fol. 91.
werden, ende oock niet anders, gelyck=
men ten laetsten beuinden sal.

Maer laet ons nu verclarē, watmē
met dē ouerschot des broots en wijn
doē sal, ouermidts dat hier af meniger
ley sententien sijn. Hier moctmen dan
voer alle dingen verstaen, dat de wtwe
dighe elementen der Sacramēten, die
niet haer natuere, maer het ghebruyck
alleen veranderen, een deel des Sacra
mēts syn so lāghe als men'se na d'insel
tinge Christi ghebruyct. Want na dat
de Sacramētische offeningē gheeyndt
sijn, so sijn'se niet meer stukken der
Sacramenten, danse te voren waren.

Also is het water der Jordanē alleen
so lange het elemēt des Doopsels ghe
weest, als Johannes doopte. Het sel=
ue moeten wy oordcelen vā het water
daer in de Eunuchus, van Philippo
ghedoopt was. Men vindt oock exem
pelen in menscheliche handelinghen,
die dese verclarē. Eenen seghel is niet
langer van werden, dan de meyningē
des brieſs haer verstrekt. Maer son=
der de seghel niet beter is, dan puer
was. Also eenen legpenninck als de re
kenynghe ghedaen is, wat is hi meer
dā eenē anderē penninck? So gaet het

Van het
ouerblyf=
sel des
broots en
de wijn.

Luce.iii.

A Eli. viii

met den elementē des broots en wijs
in het Nachtmael. So langhe also in
de Christeliche Ghemeite wtghedeilt,
ghenomen ende ghenut werdē, so sijn
se om haer ghebruyck, heylighē dingē.
Maer so wāneer dit nutten ophoudt,
so synse niet anders dan sy te vorē wa-
ren, ghemeyn broot ende wyn. Maer
wt nu claeſt is, wat grooter supersticie
ende afgoderie dat het sy, het ouerblyf-
sel des broots oft wyns, tot eenige ver-
ceringhe te bewaren. D'welck inde
Roomſche Kercke geschiet, sonder het
ghebodt Christi, teghen het ghebruyck
der Sacramēten, en tot eenen val des
Volcx van God tot de afgoderie. Wat
men daer het broot, voer den Heere
Christo aenbidt. Ende om desen ver-
sierden ende valschen afgod te aenbid-
den, so maectmen huyskens, en ciboriē:
Men heft hem op, en men draecht het
omme. Men maect hem costeliche ca-
pellen; men stelt broederscappen in, en
heydensche processien en ommeganz
ghen, sonderlick daermē denct een mi-
rakel ghedaē te syne. Als te Brusel, Loe-
nē, Ghendt, en in ander plactsen meer
gheschiet, God beteret. Maer de Pau-
ſche Priesters bewyſen selue merter
daet wel claeſt, dat niet van desen
broo-

broode en afgod sy. Want inde Paesch
daghen, alser een groot deel besworen
ouwelkens ouerschieten, si verbranden
die heymelick, of graue se in der erde,
d'welck si niet doen souden, gheloofde
si dat het warachtich lichaem Christi
ware: Ten si dat se willen Christu oock
als eenen ketter der Roomsscher kerken
verbranden, ende leuendich begrauen.
Maer laet varen die blinde afgoden
dienaers, ende wachten ons van alle
afgoderie, nae de vermaninghe Joanz-
nis, Schout de afgode. Die dan Chri-
stum te rechte dienen wilt, die sal hem
met den ghclooue inden hemel soeken,
ende daer aenroepen, en gheensins op
deser aerde aenbiddē: Maermen hem
oock soude willen wijsen, of op de ou-
taer, of in't huysken, of op de strate. ec.
Wat het broot des Nachtmels, is tot
gheen dingē meer geordineert, dā om
dat het in de gemeete Christi, tot de ge-
dachtenisse syns doots, soude wesen ge-
broken, gegeuen, genomen, en ghenut,
met dancseggyngē: d'welck allen Chri-
stenē genoch wesen sal, na dat se geen
breeder gebot inde Scrituere ontsan-
gen hebbēn: en dit bewaren en dragen
des broots, si vande menschē ingestelt,
ghelyck bouen bewesen is gheweest.

fol. 92.

i. Ioah. v.

In hoe menigherhande wyse de
oprechte forme des Vlachtmels
in de Romsche kercke ghescon-
den sy. Cap. viii.

So wie wt eenen acker eenige
vruchten ontfangen wilt, die
moet daer in, niet alleen goet
saet sayen, maer oock alle quade
cruyde daer wt royen: also ach-
ten wy nootsakelick om te behoudē de
godsalige leere vanden Vlachmale des
Heeren, na dat wy syn recht gebruyc
en forme wtghelicte hebben, ooc wt te
royen (na ons vermoghen) al dat daer
tegē inde Roomische kercke onderhou-
den werdt: Hoe wel dat die blinde we-
relt dit niet lyden wilt, maer lieuer in't
slyck der supersticie en afgoderie wen-
telt als de swynen, dan se de soeticheyt
der Scrifstueren soude wille smaekē: en
roept terstont wt, vier, swert, ende ket-
terie, alsmen de afgoderie met eenen
woede wilt acnroeren. Maer ouer-
midts dat wy Gods en niet der men-
schen dienaers sijn, so sullē wy ooc sijn
eere (nae ons vermogen) beschermen,
hoe seer ooc ons de werelt versmaet,
bespot en veroordeelt. Het Vlachtmel
deo

des Heeren dan, werdt in de Room- fol. 93.
sche Kercke in dese nauolgende stückē
gheschonden, in de Missie: int afgo-
disch omdragē en opheffen desbroots,
int dragen des broots totten siecken,
ende int wtdeylē des Nachtmels op
de paeschdaghen, waer af wy cortelick
handelen sullen, ende ten eersten van
de Missie: van de welcke wy wat ouer-
uloedelicker sprekē moetē, om dat haer
der boosheyt, met veel schoon doeckēs
der supersticien bedeckt is, so dat haer
grouwel, seer qualick bekent mach we-
sen. Waer by het ooc coemt, dat se van
vele beschermt werdt. Ooc van de ge-
ne, die in de kennisse Christi eenichsins
geprofitert hebben: Ende ghemein-
lick is den afgod de Missie, het laetste
dat wy connen begrypen. De' welcke
nochtans het hoofd is aller Romscher
afgoderyen. Also wy doer de genade
des Heeren bewysen sullen, op datmē
niet segge, dat wy moetwillichlick ver-
werpen, dat goet is.

VI 5

Sat

Dat de Mis^e gheen sacrificie der
versoeninghe, voer de
sonden sy.
Cap. ix.

Vanden naem der Missen
(die omtrent de tyden Bre-
gorij, voortghecomen is)
achte wy niet: Quermidis
dat de Papisten selue niet
weten, van waer dat desen naem inge-
comen sy. Daerom willen wy d'wesen
der Missen aensie d'welck wy als ee
onlydelicke lasteringhe teghen de wer-
dicheit des priesterdoms Christi, wter
herten ganschelick verwerpen: ende
dat om vele sware oorsaken, die wy ver-
claren willen, ende ten eersten, om dat
in de Roomische Kercke sterckelick ge-
leert werdt (ghelyck alle haer boecken
ooc getuygen) Dat de Mis^e sy een sa-
crificie der versoeninghe voer de son-
den der leuenden ende dooden. Den
welcken de gehuerde Mis^epapen in ha-
ren Memento dat willen toeschickē. De
welcke afgryseliche leere van de Pau-
sche leraers, noch huydē s'daechs hart
nekkelick beschermit werdt. Want se
haer iacerlicx noch groot goet weert is:
Ende daer wt sijn ontalliche veel cloos-
steren

steren, canonisien, capellen ende bene-
ficien wtgesprote. Ja dese leere is als
eenen gront des ganschē Pausdomis.
Maer op dat een yegelick, hoe slecht
dat hy oock sy, verstaet den gront deser
leeringhe van de Missie, sal ick nu ver-
claren wat een sacrificie sy, ende hoe
menigerley dat het sy, ende daer na re-
denen wt der Schriftueren voortbren-
ghen, waerom dat de Missie, voer geē
sacrificie der versoeninghe (dat in't
latijne secht *Sacrificium Propiatorium*)
gehouden mach wesen.

Sacrificie is inde Schriftuere ghe-
naemt, een goet werck, *Dat wy God,* wat een
tot sijnder eere gheuen. *D'welck in de* *Sacrificie*
sy.

Met tweederley is geweest. *Dat een,* *De sacri-*
maer doer Gode genoech gedaē wert *sificien des,*
voer de schult ende straffe der sonden, *wets.*
D'welck genaemt werdt Propiatorium
ende expiatorium, dat is, versoenende,
wtlesschende ende reynigede: niet dat
het inder waerheyt de sondē voer God
wt dede, maer alleen by den menschē,
ende dat het was een beelde vā de wa-
rachtighe ende eenighe offerhande
Christi, doer de welcke alleen de on-
gerechticheit moeste wtgedaen wer-
den. Want als Paulus seyt, het bloet Heb.x.
Der stieren ende hocken, mochte de son Heb. ix.

de niet wechnemen:ende wederō, De sacrificien ende offerhanden, connen de ghene diese oeffenen, nae de conscientie niet volmaect maken. De ander maniere der offerhanden was een offerhande der dancksegginge, de welke gheoeffent werdt tot eender ghetuyghenis des godsdienst, of om wat te begeeren, of voer een dancksegginge, om te bewyzen des hertē dancbaerheyt voer de ontfangē weldadē Gode. Daer sijn oock in de gemeynte Christi tweederley sacrificien, dat cen is een versoenoffer, de menschen met God versoenēde:namelick de eenighe offerhande Christi, doer de welcke hi op dē cruyce, de sode des werelts wechgenomen heeft. De ander is, een offerhāde der dancksegginghe, de welcke allen Christenen toebehoort, die Gode ghestelike offerhanden offeren, niet tot de versoeninghe haerter sonden: de welcke versoeninghe sy alleen in Christo soeken, maer tot verclaringhe des ghehoorsacheyts ende danckbaerheyt tot God. De welcke danckofferhande ons in de schriftuere voergehouden, namelick dese: de vercodinge des godlickē Worts, ende des Euāgelijs, de doodinge onses vleeschs, en ee offerhande

De sacrificie der gemeuten
Christi.
Heb. vij.
xx.x.

Rom.16.
Ioan.12.
Phil.ij.
Heb. xij.

hande onser lichamen, de aelmoessen, fol. 25.
dacksegginge, ende los Wods voer de
ontfangen weldaden. Dese sacrificien
alleen sullen alle Christenen, Coninc-
liche priesteren, Wode altijts niet een
vicerich herte(eē yegelick na synē roep)
offeren. Want wy gheen versoenende
offerhande meer hebben: die Chri-
stus niet syne eenighe ende volmaecte
offerhande ganschelick wech ghenoe-
men heeft.

Sy sondighen dan grootelick inde
Roomsche Kercke, die daer leeren; dat
de Missie sy eē versoenede offerhande
voer leuende ende doode: ende sijn al-
dus lasteraers tegen Christum dē Hee-
re in veelderhande manieren. Ende te
tersten, doer dese leeringhe werdt de
werdicheit des priesterdōs Christi ge-
schonden. Want Paulus betuycht, dat
het Priesterschap Christi sy eenich, ee-
rich ende volmaect: O welck doer
gheen successien tot den anderen cōt.
Het werdt eē eenich priesterschap ge-
naemt, om dattet van eisen. **CHR**: Van ha-
STO, eenmael alleen moeste geschiede-
nen, ende oock gheschiet is. Waer doer,
de sonden des werelts wech ghenoe-
men sijn. Het werdt eerich ghe-
naet: Om dat het gheen ewic ghehadit
heeft maerō de i-
missie geen
versoenen
de sacrificie
cie sy.

Heb. 7. heest of hebben sal, so datter gēc versoe
offer sy, tot de awasschinge der sondē,
dan de eenige offerhande C H R J=

Heb. 7. S T J aen het hout des Cruycen. Het
werdt volcomen ghenaeint, om dat al=
le sonden, ende haer schult ende straf=
se, volcomelick daer doer sy wechgeno
men, ende daerō gheen successie heeft,
tot ee ander priester, die doer eenige sa
crificie, een deel der sonden, soude moe
gen wechnemen. Want aldus soude
i'sacrificie Ch:risti onvolcomē wesen,
soude doer ee ander sacrificie, de min=
ste sonde des werelts connen wechge
nomen sijn. Dit(niet te min)werdt in=
de Roomsc̄he Kercke gheleert vander
Misse, dat se een *Sacrificium propiciato-*
rium, dat is, versoenoffer sy voer leuen
de ende doode. Ende so werdt de offer
hande Christi des Heere (die he tot de
doort, voer onse sonden geoffert heeft)
iāmerlick gescheurt, onder de voetē ge
treden ende te niet ghebrocht: dacrom
sullen alle Ch:istenen dese grouwelicke
leere vander Missē schouwen. Voor
der de Schriftuere leert ons, dat men
vergiffenisſe der sonden allen predikē
sal ouer al, tot den cynde des werelts
inden name Christi: so dat hy vergiffis
nisſe der sonden, volcomelick hebbe die
in

Lue. 24.
Acta xii

in Christum betrout, na de cōditie des fol. 96.
nieuwen testaments. Jere. xxxi. Hebr. x. Heb. i.

Mer waer vergiffenis der sondē is,
daer is geen offerhande meer voer de
sonden. Waerom woy nu belyden moes-
ten, dat nu in de gansche werelt geen
versoenende sacrificie sy: ten sy dat wy
seggen willen, tegen de Schriftuere,
dat de vergiffenis der sonden doer
Christum niet geschiet sy. So wie dan
vander Missie, een versoenende sacri-
ficie maken wilt (ghelyc sy alle nootsa-
felick belyden moeten, die eenich gelt
voer de Missie onfangen of wtgeuen)
die seyt, dat doer Christū geen vergiffe-
nis der sonden te vercrygen is, ende
dat alle de Apostelen ende heylighen,
menich hondert iaren daer na, verdoet
syn, die gheen vergiffenis der sonden
hebben connen cryghen, wat de Missie
noch niet was. Voorder leert ons Pau-
lus, dat sonder bloetstortinghe gheen
vergiffenis der sondē geschiet. Hier
moeten dan de Papistische leeraers,
een van tweeën belyden, of dat Christus
in de Missie, wederom gecruyst ende
ghedoot werdt, of dat daer doer, geen
vergiffenis der sonden geschiet. En-
de ist dat hy daer niet ghedoodt werdt
(als hy in der waerheit daer niet
ghe-

Heb. 9.

ghedoodt werdt, want hi eens gheof-
fert ende ghestoruen is: de doodt sal
he niet meer overweldighē) so is in de
Misse gheen verghiffenisse der sondē
ende so sâlse geen versoenende sacrificie
wesen, tegen de leere der Roôscher
kercke. Maer willen si daer by blyuen
dat se een versoenende sacraficie sij, so
werdt Christus daerin, daghelyc van
den mispriesteren ghecruyft ende ghe-
doodt. Hier vint machmēn de grouwe-
lychit der missen sien. Hier soeken sy
een wylucht, dat het Sacrificie der
Misse, sy een onbloedich soenoffer.
Maer na de leeringhe Pauli, daer ca
gheen soenoffer wesen, dan dat bloe-
dich ss. Gelijct als het sacrificie Christi
aen het cruyce geweest is. Wiens ge-
dachtenisse hy in het Nachtmel ingez-
stelt heest.

Wat de co-
ditien een
der versoe-
offerhan-
de syn.

Heb.7.10.

Daer en bouen, het versoenoffer
Christi heeft sommighe conditien ende
eyghentschappen, de welcke duermids
dat sy niet de Missē niet dier een co-
men, so machse oock gheen versoenof-
ferhande wesen. Ten eersten in de ver-
soenofferhande moet den offer en die
daer offert, een wesen. Also heeft Christus,
na de leeringe Pauli, op den ou-
taer des cruycen, hem seluen gheoffert
ende

ende was die offerhande selue. Maer fol. 97.
in de Misse werdt Christus, voer de
offerhande : ende voer de Priester,
die de offerhâde doet, ghehouden: So
can de Misce dan gheen versoenof-
ferhande wesen.

Wederom so moeste de priester in-
den versoenoffer onschuldich sijn, den
welcke niet van noode sy, als den prie- Hebr. vii.
steren Aarons, daghelicks alder eerst
voer sijn eyghen sonden, ende daer nae
voer de sonden des volcx te offeren,
maer moeste vâden sondare, verschey-
den wesen. Sulck een priester is alleen
Christus, ende niet de Mispriesters,
ghelyck de gansche werelt wel bekent.

Ten derden , het versoenoffer
moeste maer eenmael gheschië, om sijn
der volmaectheit wille. Daerom ghe- Heb. vii.
lyck dat Paulus , wt de daghelicsche
verhalinge der Joodscher sacrificie be
wesen heeft, dat se tot de vergiffenisse Heb. 7.10
der sonden, niet machtich waren: So
moeten wij oock wt de menichtie der
Missen, die daghelick verniet werde
leeren dat se nyet tot de verghiffenisse Heb. x.
der sonden vermogē , en daerom ghen
versoenoffer sijn. Maer Christus doer
sijn eenighe offerhande, heef. se inder
ewicheyt volcomē ghemaect, die daer

O heyl

heylich ghemaect werde. En hoe wel
5 dat het wt die Scriptuere claeer is, dat
ter maer een warachtich en volmaect
versoenoffer voer de sonden sy, na-
melick de offerhande Christi Iesu: So
onfinnich en betoouert sijn nochtans
Heb. vii., de Pausche priesters met haer Missie,
datse die crachiigher dorue maken, dan
de offerhande Christi: Want sy trecken
de cracht der Missen ooc tot de doodē,
en tot allen leuenden, hoe ongoddelic
datse oock sijn, so verre als sy eerlick
voer de Missie betale. Maer wt de me-
schen groote vryheit tot sonden, en ver-
achtinghe des oordeels Gods daghe-
licks nemen. Denckede de Missie, een
ghereede medecine der sielen te wesen
voer leuende en doode. Maer de cracht
des doots Christi, strect haer alleen, tot
de warachtige geloouigē, die haer pro-
cuen, nae het wtgheue der Scripture.

6 Voorder doer dese Papistische ende
ongoddeliche leeringe hebben de prie-
sters, haer voer salichmakers der men-
schen wtghegeue, en oock dat meer is,
houen Christū ghestelt. Want die daer
offert is grooter dā het offer, maer in-
de Missie stellen sy Christum de offer-
hande, te wetē dien de priester God dē
Vader offeren moet voer de sonde des
volgx:

volcx:van welcke grouwelen, alle chri= fol. 98.
stenen haer nerstich wachtelick sullen.

De Papistische leeraers soeckē wel Met wat
alle middelen om desen valschen prijs redenen de
der Misse te bevestighen. Maer ouer- Misse be-
midts, dat al slecht ende licht is datse schermt
voortbringhen, (sonderlick alsmen op= werdt een
rechtelick de cōditie des priesterschaps versoen of
Christi , te voren verhaelt, wel gronde serhaide.
lick verstaet) so willen wij oock in haer te wesen.
teghenwerpingen niet langhe blyuen.

Ende ten eersten datse vande reyne of Mala.i.

serhande, wt den prophete Malachia voort bringhen , is vande Misse niet ghesproken, maer vande geesteliche sa-
cificien en godsdiensten der christene,

• Die aen gheen tijt, plaatse , oft persoon geboden sijn. O welck verstant ooc Ireneus, en Hieronymus, op dese plaatse ghe-
hadt hebben. Also moeten wy ooc ver-
staen dat de prophete Daniel van dat ewich sacrificie is sprekede . En datse van Melchisedech voortbringhen; die broot en wyn voortzochte tot Abraham, dient tot de Misse niet : gelijck sy selue met de daet bewyzen: Wat Melchi sedech gaf broot ende wyn tot Abraham ende den sijnen, om haer, die vanden frych vermoyt waren , te lauen:maer de Priesters in haer Missen, houden't

Dani. xii.

Gene.14

al voer haer, ende geue den volcke niet
Het is wel waer dat de Vaders het
Vlachimael een offerhande, oft Sacri-
ficie ghenaemt hebben. Maer niet op
desē Papistische ende afgodische mei-
ninge: maer (ghelyck als sy haer selue
in vele plaetsen wel wtgheleit hebbē)
om dat het was eē ghedachtenisse des
oppersten Sacrificie Christi, ende een
dancksegghinge daer voer. Daer bouē
so hebben de Vaders dicmael by den
name der offerhande verstaen, de ael-
moesen die in de ghemeinte ghebrocht
waren ter onderhoudinge der aermē:
ghelyck men wt de scriften der vaderē,
ende oock wt den grooten Canon der
Missen (als hij oprechtelick verstaet.
is) claecklyc merken mach. Dese leerin-
ge sullen wy dan voer warachtich hou-
den, dat de Misse gheen versoenoffer-
hande sy, wat dat ooc de Papistische
leeraers , teghen de eerlicheyt des
Priesterdoms Christi, schandelick wt-
stoeten.

Of de Misse een Offer-
hande der danckseg-
ghinge sy.
Cap. x.

De

De Pausche leeraers, ouer
wonnen synde niet de voer
gaende redenen, willen van
de misse een dāckoffer ma-
ken; soeckēde also dē naem
der sacrificien te behouden, om het sim-
pel volck daermede te bedrieghen.

Maer ist dat wy ripelick, de misse niet
Gods wordt ouerlegghen, sullē beuin-
den, datse ooc gheen dancoffer genaēt
mach wesen. Want sij is het Vlach-
mael des Heeren niet, maer alleen
een versieringhe der menschē, en daer
om is se oock gheen Sacrament.

Want hoe wel datse schynt een ghelyc-
kenesse te hebben niet den Vlachimael
des Heere, daerom is syt inder waer-
heyt niet: ghelyck dat oock een simme,
gheen mensche is, hoe wel datse den
menschen in sommighe dinghen ghe-
lyck is. Doer de gelyckenissen der vals-
cher dinghen, met de warachtige, ghe-
schiet daghelicks in de werelt groot be-
droch, in wereltliche saten: maer veel
meer in gheesteliche. Daerō moermen
wij̄s wesen, om recht onderscheyt nae
Gods wort, in sulcke dingē te maken.

Ende dat de misse gheē Sacramēt
sy, is wt desen sekeren regel(die ooc de
Pausche leeraers bekēnen waer te we-

Hoe dat
de Missē
ghen Sac-
ramēt sy

sen) seer claer, Latet wort den Elementen toeghedaen werden (segghē sy) en het sal wesen een Sacrament . Nut welcken regel wij leeren , datter twee dinghen nootsakelick sijn om een Sacrament te maķe , namelicke d'wort en de Elementen: Maer in de Misse is , noch wordt , noch het Element des Nachtmels Christi: so isse dan gheen Sacrament, en can so gheen danckoffer wesen, ghemerct dat daer doer , de instellinge Christi gheschonden werdt

Hier roepen sy wt, dat sy in haer misse het wort en de Elementen hebben. Want (segghen sy) men leest in de misse de Epistel ende het Euangeli. Over het broot ende wijn , werden de worden der consecratien ghesproken; *Hoc est enim corpus meum. Hic est sanguis. &c.* De Elementen hebben wy oock (seggen sy) namelicke broot en wijn. Daerō is de misse een recht Nachtmel Christi ende een dancoffer. Maer sy aldus sprekende, gheuen wel te kenne , dat sy niet verstaen, wat het wort en elementen inde Sacramente syn : d'welck wy hier tot meerder verclaringhe vander saken, verclaren willen .

wat het
wordt in't

D'wort in d'Nachtmel , is niet een heymeliche ende der ghemeinte on be

Bekende witsprekinghe der scker wort^{fol. 100}
den,maer is de sin en wille Gods selue ende daer of een clae^{Nacht-}
ghetuyghenis^{mael sy.}: Een openbare verha-
linge en wtelegginghe der goddelicker
beloftenissen: Item een vercondinge
der vergiffenis^e der sondē om christus
wille, die voer onse sondē gestorue is,
De welcke vercondinge in de worden
des slachtmels, in't corte van Christo
begrepē is. Aldus heeft Paulus dit ge-
bodt der ghemeinte gegeuen: Ghi sult
de doot des Heere vercōdigen tot dat
hy come. De welcke vercōdinghe des
doots Christi tot den volcke, in de misse
met den worde Gods niet gheschiet,^{i. Cor. xi.}
maer alleen met cleederen, en guyghel-
sche maniere, die het volck ende de prie-
sters selue niet vestaen. Ende daerom
heeft de misse, d'woort des slachtmels
niet, ende is gheen Sacrament.

De Missē
en heeft
d'wordt
gods niet.

Dat nu in de misse, stukken der epi-
stelen ende der Euangeliē en ooc an-
dere heilige worden ghelesen werden,
daerom heeft se het wordt Gods niet
meer da de tooueraers doē, die Gods
wordt in haer toouerien missbruyke, en
dicmael het beginsel der Euāgelie Jo-
annis lesen. De Euangeliē en epistel
syn goet, al se wel ghebruyct syn:

O 4 melick

melick alsinien de meyninge en wille
Gods daerin aensiet, verstaet, de volke
gheitrouwelick vercodicht, en niet de
gelooue ontfanc. Anders op lettere en
syllaben te staen, als of eenighe cracht
daerin ware, is meer der toonerie, dan
den christelick ghelooue gelyck. Ende
in voertyden, de Euangelien en de epi-
stelē ware in de oeffeninge des Nacht-
maels niet alleen, in een bekede sprake
ghelesen of ghesonghē, maer oock den
volke nerstelick wtghcleyt. D'welck
daer wt blykelick is, dat noch in veel
plaetsen, sonderlick het Sondaechs,
een predicatie ghedaen werdt tot den
volke, nae dat het Euangeliuum van
der Missē ghelesen of ghesonghen is.
Willen dan de priesters oprechtelick
het Euangeliē en Epistelē, en so d'wort
in haer Missē hebben: so sullen si die
openbaerlick in een bekende sprake be-
scheydelick den volke lesen, ende Christum
met een leuende stemme vercon-
dighen, dat in hem alleē vergiffenisſe
der sonden sy. Anders sullen sy
met haer singhen ende brūmelingen,
met haer vrēde contenācien en cruyce,
niet niet de dienare Christi, maer niet
den Tooueraers ghestelt wesen, die sy
so nerstelic in alle dinghe na volghen.

Aen

Aengaende nu de worden der con- fol.ici.
secracie so si de nomen) Hoc est enim
corpus meum. Hic est sanguis. &c. sprekken
sy seer onwetelick, ende ongoddelick,
leerende, dat alsulcke een cracht in de
worden sy, dat se volcomelick vutges-
proken synde, veranderen de natuere
der dinghen. Also stellen sy gheheel de
cracht der Transubstantiacie des
broots, in het vutspreken deser sekere
vijf worden, oft acht syllaben. Hoc est
enim corpus meum. So datmen seyde,
Hoc est enim corpus me: ende nyct toedes-
de (um) segghende(meum) so leeren sy
datter gheen Transubstantiacie ghe-
schiet. Can dit anders dan toouerie we-
sen? Datmen de sake ryckelick ouerley-
de, men soude heuinden dat al de **H**is
priesters, tooueraers sijn: veel swaerlic-
ker, dan diemen dagelicks om haerder
swarte consten wille, met rechte nae
Gods wort doodende is.

Want dese gheesteliche Tooueraers,
werden voer haer Toouerye ghecert,
onderhouden, ende van Princen be-
schermt: daer sy nochtans alle n mē-
schen, die haer helpen ende betrouwē,
in de siele schadich syn, treckende die
van **C H R I S T O**, tot haer tooue-
raersche insettinghen. Men moet dan

Leui xx.
Deut. xviiij

Os vers

Exod.12.

staen , dat de Elementen der Sacra-
menten,niet heyligh werden,doer eeni
ghe sekeren Worden, oft toouenaersche
ouerbiasinghe, mer haerer ghebruyck
is alleen heyligh doer de insettinghe
Christi . Des ghelycks het water der
Jordanē maer mede Joannes doopte,
was niet heyligh doer seker tooueraer-
sche worden daer ouer ghebrumelt,
maer t'ghebruyck des waters ende de
Doopinge, nae den wille Gods, was
alleen heyligh. Also oock een murmelin
ghe deser wordē ouer het Paeschlam,
Dit is den doerganck des Heeren,
maecte geen Sacramēt. Maer het sla-
chten , bereyden ende eten des lamis,
na het beuel Gods, met de vercondin-
ge der godlicker weldaden. In de sel-
ue wyse,in het Vlachtael des Heere
het broot ende dewijn,sijn niet heyligh
doer een tooueraersche ouerblasinghe
van seker worden. Mer het ghebruyck
daer af is heyligh doer de insettinghe
Christi te weten het breken, widecle,
nemen, eten ende drincken des broots
en wijns in ghedachtenisse des doots
Christi, die openlick tot den volcke ver-
condicht werdt. De welcke ghemerckt
dat sy in de Misze niet onderhouden
sijn, so can se ooc geen Vlachtael des
Heeren

Heeren ende Sacrament wesen. fo. 102.

Voorder, ghelyck men inde Missē De Missē
geen wort heeft, so heeft men daer ooc heest
gheen Elementen. Want niet de natue= gheen ele=
re der Elementē, maer haerer gebruyc mēten des
na Gods wordt, sijn stukken der Sa= Nacht-
cramenten, ende als inde gāsche Missē maels.
se niet is dat met de Sacramentē Chri= stī ouer een comit:
sti ouer een comit: so cander ooc niet in
beuonden sijn, dat voer een element
stuk of deel des Sacraments gehou= den mach wesen.
den mach wesen. Het broot ende wijn
dan, syn gheen Elementen des Nacht
maels, so verre als men se niet ghe= bruycēt na d'instellinge Christi,
bruycēt na d'instellinge Christi, de wel
ke is, dat men het broot sal breeken, den
volcke gheuen om te eten, ende dē Cop
wtdeylen, om te drincken, inde gedach= tenisse des doots Christi.
tenisse des doots Christi. Maer al dit,
werdt inde Missē niet ghedaen: so
heeftse dan gheen elementen. Want
de mispriester eet ende drinckt alleene,
ende dat ooc voer d'andere, teghen het
heuel Christi. Si heffē slechs het broot
ende den Cop op tot afgoderie: maer
de selue willen sy niet wtdeylē nae het
ghebodt Christi. Si seggen hier, dat
den volcke genoech sy, datse het lichaē
ende het bloet Christi gheestelick nuttē
namelikē als sy het broot ende dē Cop
op=
Oft volck
Christum
gheestelick
eet inde
Missē.

opheffen. Maer waerom is ooc dit dē
priesteren niet genoech? Voorder hoe
compt het (na dat inde Schriftuere de
gheesteliche etinge, ende niet de vlees-
scheliche, beloftenisse des ewigen le-
uens heest, ende daerom ooc werdi-
ger is) dat sy den volcke hare wtwen-
dighe, als de voerneemste, doruen ver-
coopen: na dat het volck (so sy seggen)
geestelick eet, ende daerō het beste deel
des Nachtmels heeft: Of is het wt-
wendich eten verdiger dan het inwe-
dich? Maer cylasen, het geestelick ete
des lichaems ende bloets Christi ghe-
schiet niet, doer het aenschouwen des
broots ofte cops, maer alleen doer een
warachtich gelooue in de verdiensten
des doots Christi. Maer af dat het
Volck niet verstaet, noch doer d'acn-
schouwen des Broots daer af onder-
wesen werdt. De priesteren des oude
Testaments, hebben so met den volcke
niet ghespot, dat sy om ghelyc het Pae-
schlaic voer yemandt souden hebben
willen eten. Het is sonder twyfel eenē
grooten grouwel, om ghelyc voer ye-
mant het Nachtmel des Heeren wil-
len nutten. D'welck niet meer gheocr
loest is, dan om gelyc voer een ander
ghedoopt te werden. De priesters soec-
ken

Fen haer hier te ontschuldighen, segge fol. 103.
de, dat se wel begeerden den volcke wt
te deylen broot ende wijn, waer't de
gewoente, ende dat het volck dat be-
geerde. Maer gewoente sal de waer-
heyt wyken: ende is het volck slap, sy
behoordē haer daer toe met straffe ver-
maninghen te bewegen. Maer aenge-
siē dat se al dit in haer Misse niet doē,
noch de doot Christi den volcke vercon-
dighen: so ist cl aer dat de Misse, noch
wort, noch Element heeft. Ende daer
om gheen Nachtmael des Heeren,
noch Sacrament, noch dancoffer sy,
maer eenen vondt der menschen, waer
doer de insettinghe Christi (welck ee-
welick te beclaghen is) in menigerhan-
de wyse gheschondē, ende met voeten
getreden werdt.

Ander redenen/waerom de ghelees-
looijige de Misse verwerpen
sullen. Cap. xi.

Oermidts dat het niet wel
mogelick is, wt te legge al-
le onreynicheden, die onder
de schoon cleederē der miss-
se syn schuylende: so sul-
len wy de voerneemste stuc-
fen

stucken haerder stinkende onreynicheyt alleen verclaren, op datmen verstaet, waerom datmen se schuwē moet. Ten eersten, also het bewesen is. De Misse is gheen Sacrament : daerom al waer't schoon, dat in het recht ghebruyck des Vlachtmaelts, eenighe lichameliche tegenwoordicheit des lichaems Christi onder het broot ware, (dat nu niet is) so can' se nochians inde misse niet wesen. Ende daerom sijn' se alle afgoden dienaers, die dat opghcheinē broot ende kelk aenbidden. Vandien welcken Paulus schryft, dat' se het rijke der hemelen niet beeruen sullen.

Maer oft so ware datmē de misse voer een Sacrament des Vlachtmaelts des Heeren, hielde noch canse niet blyue staende: om veelderhande oorsaken.

Ten eersten om datse gehoude wert voer een versoenoffer, in de welcke de priester, Christum wederom offert den Vader, voer de sonden der leuenden ende dooden. O welck wat grooten grouwe dat het sy, is te vorē niet veel worden wt de Schriftuere bewesen.

Ten anderen, de heyligen werden in de Misse aengeroepen, doer welcker verdiensten, de mispriester begert de bermheiticheit Gods, ende dat ter

gr oo

grooter oneeringe , der verdiensten fo.104.
Christi des Heeren.

Ten derden , werden de Missen
dickmael ter eerē der heylighen gedaē,
en in de Canō der missē leest de priester.
dat hi sijn offerhāde doet,in de gedach
tenisse Marie ende ander heylighen,
waer af dat sommighe (moghelick ist)
inden afgroont der hellen liggen.

Maer Christus heeft gheboden , dat= 1,Cor.ii.
men t' Nachtmael in synder ghedachte
nisse houdē soude.

Ten vierden,
doer de cracht der Missen voegen sy de
voode menschen toe , de verdiensten
des doots Christi : daer Christus sijn De Missie
Nachtmael alleē den leuenden heeft in voor de
gestelt,die haer proeven, en syne doot dooden.
danckbaerlic vercondigen moghen.

Want dat si veel sprecken van een ve= Van den
genier, daer de sielen der Christenē in vegetier.
pyne ligghen, voer eenen sekeren tijt:
waer wt sy doer de hulpe ende wercke
der leuenden , ende sonderlick doer de
Misse, verlost werden, is niet alleē een
ydel, maer ooc een Duyuelsche leere,
sonder eenigen gront der Schriftue-
ren, van menschen versiert: waer doer
de verdiensten des doots Christi onder
de voeten getreden werden : ende me-
nich rijck mensche tot de verdachtenis-
se be

se beweecht; denckende dat hy syn sonden met veel **U**issen, nae syn doot soude mogen met gelde afcoop. **U**en mochte hier veel dingen voortbrengē, ter bewijsinge datter alsulck een vegeuier niet si: maer ouernidts, dat dit buxten onsen voergenomen handel is, so willen woy daer af niet veel, maer alsleen, ter versekeringhe der treyfelaechtiger conscientien, een weymich spreken.

So vrage ick dan van de Papistische Priesteren, wien sy in het Veghemier stellen, geloouige oft ongheloouinge? **E**n geloouch mensche is, die vastelick betrout, dat God hem een bern her, ich Vader is, doer de verdiensten des doots Christi. **E**n ongeloouch is, die dit niet oprechtelick gheloost. **U**n deruen sy niet seggen, dat de ongeloouinghe, in't Vegemier liggen of sitten: Want daer gheschreue staet, Die niet gheloost, is nu schoon verdoemt: want hy niet gheloost heeft inden nacm des eenigen geboren Sone Gods. Ende wederom, die de Sone niet gheloost: sal dat leuen niet sien: mer den tooren Gods bluft ouer hem. So moeten sy dan seggen, dat de gheloouinghe in't vegemier sijn. Ende daerom singhen of lesen sy daghelick aldus. **D**e siele aller
Ioan. ii. 23.
Ioan. 3.

ghelooighen moeten in vrede rusten. fol. 105
Soer welcke leeringe , sy de gansche
Scrifture breken , het Christelick ghe=
looue schenden , ende de verdiensten
Christi vernielen. De Scriftuere leert
ons , datter gheen vergiffenis ghe=
schiet sonder bloetstortinghe: Ende dat
het bloet Christi ons van alle sonden
reynicht. Welck niet waer blyue ca,
is ser ee Vegheuier, daer doer eenighe
sonden afgewaschen soude werden.
Ten sy dat wy van t' Vegheuier, het
bloet Christi maken. In Christo(seyt
Paulus) hebben wij verlossinge doer
syn bloet. Die in Christum vastelick ge=
loost , heeft dat ewich leuen: ghelyck
Christus selue, met eenen eedt, ons ver=
sekerd heeft, segghede: Voerwaer voer=
waer segghe icke: Die myn wordt
hoort ende gheloost hem, die my ghe=
sonden heeft , heeft dat ewich leuen,
ende sal in gheen oordeel comen, maer
is vande doot,in't leuen ouergegaen.
Icke dencke niet, dat sy van t' Vegheuier,
een leuen willen maken . Want by
het wordeken, leuen, wert alle vruecht
ende blyschap verstaen : ghelyck daer
staet inde openbaringhe Joannis, dat
sy salich syn, die in den Heere steruen,
ende rusten van haren arbeiden. Wat

Animæ
omniū fīz
deliū. &c.

Heb. ix.
i. Joh. ii.

Ephe. i.
Col. i.
Ioan. iii.

Ioan. v.

Apo. xiii.

P ruste

ruste cā int Vier wesen, so sy versierēt

Het is wel waer, datter niet int ryc
ke Gods comen mach, ten moet te vo-
ren reyn wesen: Ende dat niemandt
in dese werelt volcomelick reyn is, ens-
de daerom moet ghesuyuert werden.

Apo. xxi.

Dit versaken wy niet, maer leeren met
de Scrifstuere, dat wy dese reynicheit
alleen ende volcomelick in het bloet
Christi des Heeren hebben, die doer
een offerhande, inder ewicheyt vol-
maect heest ghemaect, die gheheilicht
werden. Soude onse reynicheyt op on-
se verdiensten staen, so waer se onuol-
maect: maer nae dat se op Christū staet,
so is se doer hem volmaect. Wāt hy is
onse gherechticheyt, heyligmakinghe,
ende verlossynghe: In hem (seyt Pau-
lus) sydy veruult. Dit is oock een arti-
kel des gheloofs, dat wy gheloouē ver-
ghiffenis der sonden. Is desen arti-
kel waer, so isser gheen Vegemier, dat
eenighe sonden der gheloouighen can
afuegen, ghemicret dat wy verghiffe-
nis der sonden, ooc in dit leuen, doer
Christū Jesū hebbē. Desen troost dan-
der gheloouigen in Christo, en den ar-
tikel des Christelicken geloofs, werden
doer de lecre des Vegemiers geschon-
den; en daerom moet se valsch wesen.

i. Ioan. ii.
Heb. 10.

i. Cor. i.
Col. ii.

Ephe. i.
Col. i.

Mact

Maer al waer daer schoon een Vege= fol. 106

tier na dit leuen (d'welck niet mogelic
is) hoe deruen si den mēschēn toeseggē
eenige hulpe, doer haer vigilē, wywa= ter,
en̄ Missenz Syn si met God ouer
comen, dat haer asgodische werckē, die
se om gelt vercoopen, den menschē na
haer doot, souden behulpich wesen:

Ende of schoon haer singē en̄ klinckē
goet ware, sullen si met haer wercken,
een ander connen wter pyne helpen:

De vys wyse maechden seydē, dat haer
olie misschiē niet ghenoechsaem soude
wesen, voer haer en̄ voer de vys dwase
maechden. Ten gaet so niet toe, in't oor
deel Gods: Maer als Paulus seyt:

Mat. 25.

Een yeghelyck sal syn pack dragen: en̄

de heylighe Gheest spreect, haer werckē
ken sullen haer volgen. D'welck ooc Cy

Apo. xiiiij.

priamus met corte worden bekent heeft,
Contra
seggēde. Wānceer men vā hier verschei
Demetriū
den is, so iſſer gheen plaetsc des leedt=
schaps noch cracht der voldoeninge.

Hier werdt d'leue verlore of behoudē.

Dese onse leere, is ooc der Patriarkē,

Prophetē en̄ Apostelē gheweest, die so

groot een werck der liefdē, tot dē ouer= i. Tess. iiiij

Iedenē niet verswegē soudē hebbē, had

dē si vā eenich vegeuier na dit leue ge=

looft. Sonderlic Paulus soude hier af

Gal. vi.

P. 2 ghe

ghescreue hebbē, die ons so nerstelick,
wat wij vanden dooden gheloouē moe-
ten, ghelcert heeft. Laet ons dan (ver-
Gal. vi.

foyende dese Heydensche ende Plato-
nische leere des Vegemiers) te wijle

Heb. 3. 4. dat wy tijt hebbē, weldoen, tot alle mē
schen: Ende, als wy de siēme hooren,

lact ons onse hertē niet verstappen:
ende niet alleen hooren, maer ooc ghe-

loouen, op dat wij in de ruste van alle
onse wercken, comen moghen. So is't

nu dan clae, dat se grootelick, teghen
de Scrifstuere ende onsen Christelickē

ghelooune, ende teghen de werdicheit
der verdiensten Christi sondighen, die

de cracht der Missen, wtstreckē totten
dooden, ende also eenige Missē doen,

oft om ghelyt doen doen: Want daer
gheen Missē sonder dese lasteringhe

gheschiet. Ende dat de leere des Ve-
gemiers, een nieuwe leeresy, machmē

alleen daer wt wel mercke, dat aller sie-
len dach si inghestelt, meer dan duys-

sent iaren nae Christum, onder den

Paus Sergius den vierde: Ende dat

doer d'ingheuen van eenen Abt in Si-

cilia, die hem jeluen liet duncken, dat

het ghetier des berchs Ama (die vā na-
turen vier wwerpt) sy geweest vā de

sielen des Vegemiers. Nut welcken.

droom,

Polid.

Virgil.

li. 6. ca. 9.

Droem, aller sielē dach ende de menich te der sielmissen, ghesproten is: ende dit misbruyc vande missie, totten dooden te voeghen, is daghelyc meer en meer ghegroyt. Dit is dan de vierde oorsake, waerom dat men de missie verwernen sal, al waer se schoō het viacht mael Christi.

Ten vijfsten, de missie is alleen in wtwendighe, Joedtsche, Heydensche, guygelsche ende tooueraersche ceremonien ghelegghen. Maer doer de werdicheit des viachtmaels Christi, en syne Priesterdoms, grootelick verdonckert, onteert, ende ghelaشتert werdt. Christus heeft syn Sacramentē, sonder eenich groot ghebaer der wtwendigher dinghen, willen instellen: om de syne tot den gheestelicken Godsdienst beter te trecken. Maer dese wyssheit Christi, werdt by den Pauschen Priesteren, sot heyt gherekent: Anders souden sy, so veel wtwendichede in haer missie, niet inghebrocht hebben.

De mispriester moet wesen gheschorren, ghesalst, niet veelderhāde ghevye de cleederen omghegot: Veel bootsen moet hy in syn missie spelen, niet drayē, climmen, dalen, knielen, cussen, lecken, wasschen, drooghen, slapen: De han-

De Missie
is alleen
in wtwen-
dichen
ghelegghen

den nu t'samen doen, dan wtrecken, da
opheffen, dan ouer de kelck drayen om
toouenaersche cruycen te maken, ende
dier ghelycke rele. Den outaer moet
wesen van eenen Suffragaen, ghe-
wyet ende besworen, of ten minsten
moetmen eenen viercanten ghewyde
steen hebben : Dan moet den outaer
met seker ghewyde clecderen bedect,
en met licht verciert wesen. Maer wie
soude connen alle de sotte Ceremonien
verhalen, dieſe in haer Misſe ghe-
bruycfen, ende daer doer de insectin-
ghe Christi, in een guychel spel veran-
deren?

6

Cor. 14.

De Misſe
ſticht niet

Ten ſeften, Paulus leert ons dat
alle dinghen, in de Ghemeinte, totter,
ſtichtinghe ghedaen moeten werden,
dat is totter leeringhe, trooſtinghe en-
de vermaninghe : Want ſtichten by
Paulo bediedt, beter maken. Maer
wt de Misſe werdt niemāt gheleert, in
de cōſcientie ghetrooſt, en tot alle God
ſalicheyt verwect: Want de Misſie-
ſter, staet niet den rugghe teghē den
nolcke, dat hy niet een leuende ſtem-
me, wt den worde Gods, behoorde te
leeren, trooſten ende vermanen. Hy
murmelt oock tuſſchen de lippen, dat
men hem nyet can verhooren, ende
werdt

werdt niet gordynen ende tralijen, van fol. 108
de vergaderinghe afghesloten. Ende
of hy schoon int midden vaden volcke
stonde, ende niet luyder stemmen riepe
of songhe, wat stichtinghe soude daer
wt moghen comē? Wat helpe't dat sij
sommighe Mis̄e singhē en̄ wtbrullē?
Wat verstant heestmen daer wt? Met
haer oghelen ende discantenz? De ver
blinde heydenen hebben haer eerlicker
in haer afgoden diensten ghedragē, dā
dese doen die haer voer dienaren Chri
sti, ende stadhouders der Apostelē wt
geuē. Bloch al waert schoō, dat se haer
Mis̄e ghestadelick, niet luyder stēmē,
wordt voer wordt, lassen of songhen,
daer can noch gheen stichtinge afco
mē. Quermidts dat se alle dinghē doe
in een onbekende sprake: De welcke in 1. Cor. 14.
de ghemeinte ghebruyckt, na de leerin
ge Pauli, niet is stichtende:tē si datinē
dat selue, den volcke getrouwelick wt
legge. Maer hier in geeft de Paus ge
noech te kennen, dat hy een wederpar
tie Christi, iae den Antichrist selue sij:
Wat Christus heeft sijn Apostelē niet
menigerley tonghen begaeft, om dat se
sijn wordt en̄ weldaden, allen nationen
souden moghen vercondigen: maer de
Paus begeert, dat de syne, eē sprake al

Van de latynsche
Sprake en-
de Kerke,
Ireneus.
anno, 128.

Ie[n] sullen leeren , namelicke de latynsche om Christū , en sijn wort daer doer te bedecken . O welcke nochtans niet gheschiet , sonder de voersichticheyt Gods: Want Ireneus een oudt schyuer, heeft ghepropheteert, dat den eyghelic ke[n] naem des Antichristis , soude wesen *Latimus* , dat is , de Latynschen . Den welcken naem de Paus bekendt, ende naemit syn Kerke, de Latynsche Kerke. Want hy den Antichrist is, die doer de Latynsche tonge (die in haer selue noch tans goet, ende eē gauw Gods is) alle dwalinghen inghebrocht heeft, met de selue, alle syn dingen wrichtende: als doopen, misse singen , het beswerek der feersen, assche of palme, trouwe, absoluerten, aflaet brieue geuen en dier ghelycken. In haer kercken, mach niet dan in Latyn ghelesen of ghesonghen wesen: Daerom de arme nonnekens, moeten oock Latyn, als een Pagegay, leren, om dat in de Kerke te singhen of te lesen. Daer mach oock niemand int coophuys der Roomischer Kerken , coopman wesen, ten sy dat hy wat Latyns can, of niet groote vriende of niet ghelde datascoope: Ja dat noch slechter is, de Pausche verbiedē den volcke, in haer moeders sprake te bidde : endē willen

willen , datmen Pater noster, credo ende fol. 109
Benedicite Dominus, in't latijne sal seggē:
So verre sijn sy verblindt, wel bewij-
sende dat de prophecie Irenēi, in haer
veruult is, datse de Latijnsche Antichri-
sten sijn.

Ten laetsten moeten wy de Pau- 7.
sche Missie verwerpen, niet alleen, dat
se niet is stichtende:maer datse ooc me-
nigerley schadelick is . Sy maect een 1.
ongoddelick onderscheyt , tusschen de
verdicheyt des priesters, ende der gā-
scher Gheynuten. Want sy leeren dat
de Priesters, alleen om de Missie wer-
digher sijn, dan alle Princen ende Co-
ningten. Iac oock alle Enghelen:ouer-
midts dat sy broot in God veranderen
connen, so sy seggen. Daer bouen , so 2.
werden doer de Missie, de rechte ende

troostighe eynden des Nachtmels te
niete ghedaen:ende valsche daer tegen
ingebracht. Het Nachtmel des Hee
ren, was inghestelt om eenen seghel te. Nach-
wesen, onser ghenadiger verlossinge, mael ghe
doer de verdiensten des doots Christi. schonden.
Ende om ons so tot liefde ende alle an-
dere duechden te verwecken . Maer
wie isser inde werelt, die doer de misse
eenighe beweginge vindt totter liefde
sijns naesten , oft verwekt werdt tot

een warachtich ghelooue, in Christum
Jesum: Niemandt voerwaer. Haer
cer werdtmen daer doer, van Christo
afgetoghen, ghemerckt datmen leert,
ende gheloost, de Missie te wesen een
crachtighe plaester om alle wondē der
sielen ende des lichaems te ghenesen:
Ende dat voer eenen cleynen pēninc.
Hier wt sijn ghesproten menigerhan-
de Missen, voer reysende, trouwende,
Francken, arbeydende vrouwen, doodē,
voer verloren dinghen, ende alderhan-
de saken, voer pestilencie, tegen dieren
tijt, oorloge, duynel, helle, ende veghe-
uier. Waer doer de straffe Gods groo-
telick veracht syn geworden, beternis-
se des leuens achter rugghe gestelt,
ende de Missie in de werelt opghe-
wassen. Want nae dat een yeghelick
meynde, dat de Missie een seker reme-
die was, teghen alle quaet der sielē en
de des lichaems, sonder eenighe voer-
gaende straffinghe der sonden, of be-
ternisse des leuens te doen (so verre
alsmen den mispriester wat ghetts be-
taelde) So hebben de menschē in haer
herten, de sonden ende de dreyghemen-
ten Gods, teghen haer, cleyn gheacht:
Mer de priesters ende haer Missie,
hebben sy begonnē te verheffen. Wat
wie

wie soude den medichijn meester niet fol.110.
beminnen, de welcke met soete dranckē
groote crancheden om een cleyn gelt,
soudewillen en connen wechnemenz
Die den tantsweere heeft, soekt eenē
meester, die de tanden al lachende can
wt trecken. O welck nae dat de Prie-
steren den volcke doer de misse beloeft
hebben, hoe wel valschelick, ten is geē
wonder, dat de Misſe tot nu toe, in so
grooter eeren gehoude is geweest; en-
de dat de misp:iesters, eenen so groote
onsaligen schat van gelde, wt de Misſe
vergadert hebben. O welck is eenē
veruloecten Judas ende Simon Ma-
gus schat, met logenen, afgoderye en-
Act. ix.
de siclmoorden vergadert tot een ver-
doemenisse haerer allen, die haer niet
willen betere. God wille alle Pausche
priesteren verlichten, ende vā dese ver-
doemenisse verlossen.

Hoe de Misſe inghecomen
is. Cap. xii.

De

DE seeticheyt vande voer-
seyden vermaledyde schat
hindert de menige datse
de boosheyt der Misſe niet
kennen, noch oock kennen
willen: Maer soeken lieuer alle mid-
delen, om de selue te beschermen, daer
sy nochtans niet niet allen hebben, wt
de Schriftuere, daer mede sy se mogē
houden staende: Ende brenghen alleē
voort, dat se lange ijt also onderhoude
is geweest. Die met desen argumēte,
niet wilt te vreden sijn, dien willen sy
met den swerde, ende viere leeren.

Daer sijn Papistische leerakers, die
haer niet schamen te seggen, dat de Apo-
stelen Misſe ghedaen hebbē: waer
doer sy den gemeynen man de oogen,
mont, ende vyf sinnen stoppen, ende
betooueren. Maer verstaen sy by den
naem Misſe, de oprechte forme des
Nachtmels Christi, die wy te voren
wtghelyct hebbenz: So laten wy wel
toe, dat de Apostelen Misſe ghedaen
hebben: Ende was te dien tydē gheen
Misſe, mer d' Nachtmel des Heeren
ginaē: Mer soudē si by den name der
Misſen verstaen, dat guychelspel, dat
se nu in haer kercken bedrijuen: so sijn
se grootelick verdoelt, ende lieg en wes-
tens ende willens. Want haer eyghen

Of de Apo-
stelen mis-
ſe gedaen
hebben.

hoecken ons leeren, hoe dat de stucken
der Missen sijn van diuersche Pausen
toegedaen. Ende hebben so het Nacht
mael des Heeren, met so veel gheraep
te stucken ouer een ghelapt, dainne het
eerste deel des rocx niet can kennen,
niet meer, dan men in veel brooiwede
laers mantelen doet.

fol. 111.

Maer hoe dat alle dese stukken, en van
wien, en wat tijt dat se sijn ingebracht,
daer wil ick niet breedter af spreken: mer
alleen vande Collecten, den Canon der
Misse, ende het opheffen des broots
ende des Kelcx, in de Misse, om die te
aenbidden. Ende om van dese dry stuc-
ken goet verstandt te hebben, moetmen
verstaen wat voer een maniere de ou-
de Christenen hadde: namelick dese.
De Christenen in het beginsel der ker-
ken, seer vierich in Christo den Heere,
hebben dictinael, het Nachtmael des
Heeren in de vergaderinge gehoude.
Die ryck waren, brochten inde ghe-
meynte haer aelmoessen, van alderhan-
de nootsakelike dinghen ter hulpe der
noordrustighen. De Dickenē der ker-
ken hebben dese almoessen vergadert,
ende te samen ghebrocht: De Dienaer
des wordts, heeft dan een ghebet ghe-
spoken, ouer de almoessen, God bid-
dende

Vide Po-
li. Virgil
lib. 5. ca.
10.

dende voer haer, diese ghegheuen had
den, ende dat ghebedt was ghenaemt
een Collecte, om dat het ghesprokē was
wat de col
lecle is. ouer de vergaderde aelmoessen. Want
dat wozdeken Collecte, comt van ee Latijnsche wordt dat vergaderen bediet.
Hier af dan sijn noch de collectē in de
Missen, sonder vergaderinge der aelmoessen ghebleuen.

*Van het
ophaffen
des broots
inde misse*

Voorder, die Dienaer des wordts,
heeft de selue aelmoessen, wat hooghe
opgeheuen in het aenschouwen des
volx, ende God daer voren gedancē.
Hier wt is gesprotē het opheffen des
Broots om te aenbidden, nae dat de
Trāsubstātiatie beuesticht is geweest.

*Van den
Canō der
Misse.*

Dat Canon der Mis̄e werdt van
niet veel Priesteren verstaen, om dat
sy de oude gewoonte der Christenen,
hier bouen verhaelt, niet weeten.

Want by dese worden hostie en
de offerhande, verstaen sy Christum, in
den welcke het broot verandert salwer-
den of verandert is. Hē welcke si oock
den Vader offeren (so sy haer niet
schamen te seggen) daermen nochtās
by de voerseyde worden verstaē moet,
de aelmoessen, t'gebet ende dācseggin-
ge der gemeinten. Maer dit niet ver-
staende bedriuen sy groote afgoderie,
ende

ende lasteren schandelick de doot Christi in haren Canon. Den welcken si niet verstaen, als het wt veelderhande dinghen claer is. Want dese worden Iube haec perferrari. &c. Dat is, Gebiet God dat doer vven engel, in vven hoogen outaer dese dingen gebocht moghen werden: verstaen sy niet vande almoezen, ghebeden ende danksegginghen der ghemeynuten, maer van haren ronden missgod. Naer waerom bidden sy dat God hem soude opnemen inde hemel: of God dat dede, wat souden sy dan eten: Voorder, men leest veel worden in den Canon, die getuygen dat oock de ghemeynite, het Nachtmael met den Dienaer ghemut heeft, na de ordinacie Christi, ghelyck wij bouen bewesen hebben. De Priesteren dan, in haer Missie, den volcke Broot noch wijn wtdeylende, verstaen haren Canon der Missen niet, of wetens en willens staen sy daer liegen, seggende, dat se de ghemeynite wtdeylen, of wtgedeylt hebben: het welck sy nochtans niet doen, maer eten ende drincken alleen: de insettinghe C H R I S T I, doer haer heymelicke hoeck-missen, brekende. De welcke wt een flauwicheyt des volcx, ende verachtinghe

Van de
hoeckmisie.

ghe der ordinatie CHRISTI, ende oock wt de ghiericheit ende onwoeten= schap der priesteren, achter aen inghecomen sijn. Waerin de Monic= ken der Benedictinen, ende de vier Be= delakers oordenen, de Duyuel grotelick behulpich sijn geweest, om dusdanich afgodisch misbruyc der dagelicscher hoccmissen in de werelt te bringhen.

Het volck soude oock nimmermeer so groote last der leger ende lecker monic= ken en priesteren hebben willen in een stadt lyden, hadde dit misbruyc der Missen niet inghebrocht gheweest, d'welck een yegelick by hem selue wel verstaen mach.

Hoe costelick dat de Missen dan sy, machmen wt den Canon wel mercken dat voer het alderheylichste stuck der Missen vanden priesteren ggehouden wert: Ende souden lieuer het Euange= lium wt der Missen laten doen, dan de sen Canon. Den welcken nochtans sy niet verstaen, ende is vol lasteringhe, ende dictmael sonder hoofst of steert. So sy wel oordeelen moghen die hem uerstelick ouerlesen. Want hy is wt veel stukken t'samen ghelapt, doer eenen die ghenaemt is Scholaisticus, wel viij hondert iaren na Christum, ghe= lyck

ghelyck Gregorius de grooten scrijft: fol. 113.
ende is noch daer nae vā somighe ver- Lege epis
andert ende gheineerdert gherweest. sto. 7. Gres

Waer vut het ooc claer blijct, dat de Missie van S. Jacob of van Basilio nyet gheordeneert sy. Waerom het een claer loghene is, dat mē in s Paus rech ten leest: Dat de Missie van S. Jacob en Basilio inghestelt sy. Want Iacobus is corts na de doot Christi ghestorue. Ende Basilus ontrent vier hondert iaren na Christum, ende de Canon der Missen heeft men begonne t'samen te lappen, ontrent vijf hondert iaren na Christum. Hier vut siet mē dan, dat de Missie nyet sooudt sy, alsmen meynt: Ende of sy schoon grooten langhe tijt onderhouden hadde gherweest, wat ca dat haer verschoone ghemeeert dat se teghē Gods wordt, ende de eerlicheit des Heeren Christi, is stridender. Ghe woente can in godlike dinghen gheen wet maken, maer moet der waerheyt al tijt plaatse maken. Christus spreeckt, ick ben de waerheyt. Ende seyde nyet, ick ben de ghewoete. Soude de oude ghe woente wat teghen de waerheyt vermoghen, so hebben de Philistinen recht ghedaen, by harē Dagon ende andere afgoden blyuede. Ende de Goddeliche

Q Coninc

Ioh. xiii.

Judi. xv.

4.Re.18.
ende.xxiij.

4.Reg.18.

Nu.xxi-

Ad Pom-
peium.

3.Esdr.3.

ghen Ezechias ende Josias , niet wel
ghedaen,die de hoochden vernielt heb
ben:de welcke Dauid, Salomon ende
somighe propheten gheleden hadden.
Ja Ezechias heeft het metalē Serpēt
verdaen,dat doer t'gebot Gods(maer
tot een ander eynde) inde woestynē op
ghericht was. Doer de ghewoēte,had
den haer moghen alle heydenen,teghē
de Apostelen beschermen, En de Turc
ken hebben nu oock langhen tijt, met
groote victorien ouer de Christenen ge
regneert. Is haer ghelooue daerō op=
recht? Lact ons dan onse ooghen van
de duyster gheroente,tot de bernende
kerse des wortes Gods feeren: als ooc
Cyprianus christelick vermaent heeft,
scriuende aldus : De gheroente be=
hoort niet te beletten, dat de waerheyt
de ouerhandt neime: Want de gheroē
te sonder de waerheyt, is een ouder=
dom der dwalinghe. Daerom lact ons
(de dwalinghe verlatende) de waer=
heyt aenhanghen , wel wetende , dat
by Esdrām de waerheyt ouerwonnen
heeft . Alle die desen Christelicken
raet Cypriani volghen , sullen haer
niet lichtelick stooten , ende wel ver=
staen het recht ghebruyck des Nach=
maels , ende de afgryflicheyt der

Mis-

Van ander misbruyc-
ken des Nachtmels
Christi, in de Room-
sche Kercke.
Cap. xiij.

Hier willen wy ordenlick, in
het corte, van d'ander mis-
bruycken des Nachtmels
Christi, in de Latynsche Ker-
cke sprieken, die noch daghe-
licks, ter grooter blaemte der insettin-
ghe Christi, ggehouden werden.

Ten eersten, dat omdraghen des
broots in eenighe processien, teghe oor-
loghe, wateruloet, pestie, dierē tijt ende
diergehelycke dinghen, is gansch afgo-
disch, teghen de insettinge Christi: De
welcke gheboden heeft dat men in het
Nachtmael, het broot breken, nemē en-
de eten sal tot synder ghedachtenisse.
Dit ghebodi werdt veracht, ende het
broot werdt omghedraghen, en anghe-
beden voer God, met alder heydēscher
wyse. Ende al waer Christus schoō in
dat omghedraghe broot (d'welck noch
tans niet is) so soude men hem niet
met alsulcke heydensche pomperiē, als

Q 2 niet

met singhen, spelen, klinckē, bestroyen,
kerzen ende tortsen, vereeren. Maer
meer inde gheest, met een warachtich
betrouwren, en ghehoorsaemheyt syns
wordis. Maer het volck wilt hier af
niet verstaen, een groot behaghen in
de afgodische processien hebbende.

Welck ons gheen wonder gheuen
sal, ist dat wy de ghenegentheyt der
menschen, ende de listen des Duyuels
aensien. Het volck der gäfscher werelt,
is tot sinnelicheit, of tot wtwendighe
gheueinsde heylicheyt gheneghen:
Daerō heeft de Duyuel, op dese treee
dinghen alle valsche godsdiensten ghe-
timert. In sommighe is alle wellust
des vleeschs, singhē, spelen, dansen en
brassen. Also lesen wy, vanden Moabi-
tischen Afgod Baal Peor: Ende van de
Isracliten, als si het gulden Calf ver-
cerde, scriyft Paulus: Het volck is ghes-
eten om te eten ende drincken, en sijn
opghestaet om te spelen. In sommighe
afgoden diensten, is wtwendighe cas-
stydinge des vleeschs. Also hebben de
Beydenen, ende de verdoelde Joden,
haer natuerlickē kinderen den afgod
Moloch, doer het vier ghcoffert, ende
de Baalamische priestern hebben haer
met missen ende vliemkens totten bloe-

Nu. xxv.

i. Cor. x.

Exo. 32.

Leui. 28.
ende. xx.

4. reg. 17.

3. Keg. 18.

de

de ghequest. Maer in sommige afgo- fol. 115.
dische Godsbiensten, heeft de Duyuel
seer schadelick, dese twee dinghen t'sa-
men ghemengelt, ghelyck men inde
Papistische processien, en Sacramēts
feestdaghē sien mach. In de welcke
veelderhande dinghen versiert ende
ghedaen werden, om de vleescheliche
menschen te behaghen. Daer en tus-
chen synder oock die in haer lijnwaet
bloots hoofds ende voetē gaen. Waer
doer den superstitionē mēschē ghe-
noech ghedaē werdt, ende de afgodis-
che processien grootelick ghepresen, en
in de herten der menschen gheprent.
Maer alle Christenen sullen haer van
desen Enghel des luchts, ende der
duysternissen, den Duyuel, wachten:
Niet alleen in dese afgodische proces-
sien, maer in alle andere dinghen.

Ten anderē, so werdt in de Room
sche kercke het Vlachtmāel Christi mis
bruyc̄t, doer haer Paesch Vlachtmāel of
Paesch hoochtijt: Want daer in, t' volk
knielede, ontfancet inde mont, het broot
met sommige Latynsche wordē vandē
priester ghesprokē, sonder eenighe ver-
condinghe des doots Christi, ende wt
deylinghe des Kelcks. Waerom het ooc
gheen Sacramēnt is, dat si daer han-

delen. Quermidts dat het wordt ende
de Elementen des Nachtmels achter
ghehouden werden. Daerom sullen
oock alle gheloouighe Christenen haer
daer nyet vinden: ende sonderlick om
dat de Papisten, een yeghelick daer toe
dwinghen, als tot een openbaer betuy-
ghen ende teeken datmen de Room-
sche afgoderie voer goet houdt: d'welck
niet anders is, dan Christum te loodhe-
nen. Dē welcken, is't dat wij versaeke,
hi sal ons oock versaecken.

6

2.Tim. 6.

De Mis-
sicht niet.

Ten derden, is een groot misbruyc
in het draghen des broots tot den siec-
ken: Want daer gheschiet gheen ver-
condinghe des doots ende der welda-
den Christi. Den Cop des HEE-
RENL werdt daer nyet vutghedeylt:
ende meynen noch doer dat werck
te verdienen. Want si houdē hem qua-
lick ghestoruen te sijn, die daer sonder,
van deser werelt scheyt. Daer bouen so
gheschiet dit wtdeyle des Broots, buy-
ten de vergaderinghe tot eenen men-
sche alleen. Maer CHRISTVS
heeft het Nachtmel, openbaerlick in-
de vergaderinghe sijner Apostelē inge-
stelt. Als wij ghesont sijn, dan sullen
wy nerstelick ons in het Nachtmel
des HEREN, als't openlick ende
god-

goddelick vutghedeylt is ; ons oeffe= fol. 116.
nen. Cranck sijnde, sullē ons met Gods
wordt ende sijn toesegghinghen troo=
sten. Maer de menschen sijn daghelicx
so verdrayt: Als si Gods wordt hooz=
ren ende sijn Sacramenten ghebruy=
ken moghen, dan willē sy't nyet . Ende
als sy't niet moghen , dā willen sij. De
Jodē hebbē haer paeschlam, maer eēs
riaers, in Jerusalē ghenut, ende heb=
ben't tot die ander(die doer crancheyt
nyet comen mochten)nyet ghedraghē :
Want doer haren noot waren sij ont=
schuldich; so verre als daer gheen ver=
achtinghe der godlicker insettinghe
was, ende betrouwde in God doer Chri=
stum: Aldus sullen dan, haer oock de
crancken troosten. Hier willen wij no=
chans niet verdomē de goddelicke ge=
meyntē, In de welcke het toegelate is ,
t'nachtmael des heerc by eenē sieckē so=
der eenighe supersticie te houdē: Daer
mē de doot Christi vercōdicht, en broot
ende wijn vutdeylt, nyet alleen dē crāc=
ken, maer oock allen gheloouighen die
daer teghenwordich syn willen. Hoe
wel het sekerste ware, het Vachtmael
alleē inde ghemeynete(so verre alſt mor=
ghelick ware)vut te deylen, om de groo

te perikelen die daer soudē moghen wē
spruten. Maer hoe dat dit gheschiet,
so can dat draghen des broots tot den
crancken, inde Roomſche Kercke gheen
ſins om de voerſeyde redenen, toegehe-
late wesen. Men ſal de crancken niet
Gods wordt trooſtē. Ende desghelyck
de vrouwen (die tot de kindcracrbeyt
nakende ſijn) niet God's wordt, ende
niet niet het wtdeylen des broots, buy-
ten t'ghemeyn ghebruyck des Vlacht-
maels trooſten, op dat men gheen oor-
ſake of voetsel der ſuperſtitien gheue.

Ten laetſten, iſt een groot myſ-
bruyck als sy het broot wtdeylen, tot
proeuinghe vā cender onbekende ſake,
ende dan ſprcken (het broot in dē mont
ſtekende) Het lichaem Christi moet v
wesen tot cender proeuinge. Wāt hier
doer de trooſteliche eynden des Vlacht
maels verkeert werden, ende den broo-
de werdt een tooueraersche cracht toe-
gheheuen, want sy dat ſonder het
wordt Gods doen.

¶ Of het den gheloouighen gheoer
loeft ſij eenighe ghemeinschap te
hebben, met de voerſeyde Roos-
ſche lasteringhen des Vlacht
maels Christi. Cap. xiiij.

De

De mensche die van God, fol. 117.
met de gane der redenen
gheschepen is, om dat hy
hem alieen wter herte vree
sen, dienē, ende prysen sou
de, is hem aliyt wederspannich, daer
alle andere onredeliche creaturen, hem
na hare natuerliche conditien, prysen
ende eeran. Want het schepsel der ge
dachtenissen des menschen herte, is
(so God selue betuycht) alleen boos,
en dat tot alle tyde: de welcke boosheyt,
wunderspannichheit ende hartnechticheit
teghē God, bewyft de mensche in alle
dinghen: maer sonderlick in goddelic
ke saken, in de welcke hy hē aldermeest
behoorde gehoorzaem te wesen. In af
goderic, logenen, ende versierde gods
diensten, heeft hij sijn behagen. De
waerheyt, die God tot de menschē wt
ghenade ende liefde seyndt, verwerpt
hy, veruolcht' se, of neemt haerder geen
acht. Het is eenen cleynen hoop alleē,
die de selue danckbaerlick ontfanckt, en
de sijn leuen daer na ganschelick stelle
wilt. Laet ons de sake met een Exem
pel bewyzen. Christus de Heere heeft
(tot de ghedachtenisse syns doots) het
vlachtnael inghestelt, ter oeffeninghe
ende versterkinghe onses gheloofs in

O s hem,

Gen. vi.

Van de
boosheyt
ende onda
cbaerheyt
der men
schen.

hem ende der liefden onder malcande
ren. Maer dese Goddelicke ende troo-
stelike insettinge Christi , is doer de
listen des Duyuels, in menigerley la-
steringhen, in de Roomische Kercke ver-
keert. De welcke God doer syn onspree-
kelike goetheit , huyden s' daechs ge-
openbaert heest, doer den dienst syner
dienaren. Maer dese ondaenbare we-
relt, acht dese Godlike weldaet niet,
mer veruolcht de clare waerheyt, ende
wilt by de duysternissen blyuen. Som-
mige , al is't schoon dat se de rechte
waerheyt, ende de lasteringe der Mis-
sen, en des omdragens des Misgods
verstaen, so vinden sy haer nochtas in
de Missen, en hebbē gemeynschap mes-
de Papisten in het wrdeyle des Broots
tegen de ordinacie Christi. Onder de
welcke veel sijn, die van dese geueyns-
heyt vermaent synde , alle wtuluchte
soecken om haer te bedecken, ende wil-
ken die gheensins bekennen. Waer in
de boosheyt der menschelicker nature,
claerlick te mercken is. Ende aenghes-
sien datter huyden s' daechs veel sijn,
die, met dese valsche opinie verstrickt
synde, ghemeynschap hebben met alle
roomische lasteringē des Nachtmaelo
Christi, denckende daerin niet te sondis-
ghen

ghen, so moet ick van deser sake in het Fol. 118.
corte wat handelē, op dat die doer on-
wetenschap dwalē, en rechtē verstan-
de gebrocht, ende die voer God noch
oprechtelick wandelen, versterckt mo-
ghen werden.

En hier wil ick niet handelen, oft ye
mant geoerloest sy, na dat hy dē grou-
wel der Missie betēt, Missie te doē, of
om ghelyck te doen doen, of te dienen, of
syn hoofd te ontdecken voer den Missie-
god, ende dier ghelycke: Maer alleen
ofmen tegenwoordich sijn mach, daer-
men de Missie doet. Want is't dat wy
niet de Scriptuere bewyzen, die niet
geoerloest te syne, van d'ander vragē,
sal gheen iwyfelinghe wesen. Ende
als ick van de tegenwoordicheit der mis-
sie spreke, So spreke ick vā alsulke, doer
de reecke, dat yemant soude schynē de
Missie te vereeren, ende te bevestigen,
oft eenighe ghemeynschap niet de pa-
pistische supersticien te hebben. Want
by gheual doer eenighe plaeſte gaen,
daer de Missie gedaen werdt, is geen
sonde, so verre als dat tot eenige ghe-
ueynstheyt niet geschiedt, ende dat geē
teeken der reuerencie, tot de Missie be-
wesen werdt.

Maer datter huydē ſ' daechs so veel
syn dienen qualick wijs maken can,

Of me ter
Misse gaē
mach.

Den gron-
wel der
Missen.

hoe dat hem een yegelick, van de Missie aftrucken moet: Comt hier wt (also ick meyne) dat se niet te rechte verstaen willen de grouweclicheyt der seluer, die sonderlick in twee hoofdstucken gelegen is. Dat eerste is, dat daer doer de doot Christi (doer de welcke wy het leuen ontfangen) met voeten ghetreden werdt, het priesterdom Christi te niete ghemaeckt, openbare afgoderye ghehandelt:ende is een t'samēlappinge aller Papistischer supersticien, gelijck wy te voren verclaert hebben.

Daer sijnder sommige, die alle dese grouweelen der Missie, met ons wel verstaen, maer soeken haer (hoe wel het te vergeefs is) wat te verschoonē, om dat se een goet beghinsel ghehadt heeft: namelick het Nachtmael des Heeren, ende werdt ghedaen ter eerē Christi, so sy seggen. Want een goet beghinsel, onschuldicht de nauolgende afgoderye niet: Anders, souden de sacrificien der heydenen, die haren oorspronck wt de sacrificien Gods gehomen hadde, verdrachelick sijn geweest.

L. Reg. 18. Ende de Coninck Ezechias, soude het metalen serpent (dat ten eersten van God, tot een goet eynde ingestelt was niet hebben mogen verbranden. So werdt

Num. xi.

werdt ooc de Missie niet ter eerē Christi fol. 119.
st:maer tot synder grooter schanden
ende blaemte ghedaen , al sextien
schoon dat se ter eeren Christi ghedaē
werdt. Want God in sijn insettinghen
aensiet niet wat de menschen daer af
seggen:mer alleē wat daer in der daet
teghen of niet sijn wordt gheschiet.

Waer God niet het seggen ende goet
duncken der menschen te vredē, so sou
de Aarons calf, ende Jeroboams cal-
veren,die ter eerē Gods opgherecht
waren, iae alle afgoderyē onschuldich
wesen. Dat ander stuck des grouwels
der Missen is , dat se van de Papisten
gehouden werdt voer een wtredich
teeken ende pant, datmen het gansche
Pausdom voer goet houdt. Want die
ter Missen gaet, is een fint der Room-
scher kercken genaemt.

Maer die se ganschelick verlaedt
wert van haer een ver achter der Roō
scher kercken gehouden: Ende daer by
comt ooc, dat se alle menschen daer toe
dwinghen,ende mercke wie daer gaet
of niet. Maer aenghesien dat het gan-
sche Pausdom, sy het rijcke des warach-
tighen Antichristes , vol van alle laste-
ringen Gods, ende afgoderyen: So
moet dan de Missie eenen groote grou-
wel

Exo. 32.

3. Reg. 12.

wel sijn, die der seluer lasteringē, niet
alleen het hooft, mer oock den pandt
is. Dese twee stukken der lasteringen
sullen woy dan in de Missie nerstelick
mercken, om de tegenwoordige vraghe
wel te verstaen. Alsinen dan aldus
vraecht, oft den Christenen gheoverloest
sy ter Missen te gaen, is ghelyck als
ostmenen vracchde, oft den geloouighen
toegelaten sy, met rechter conscientien
in afgodische Gods diensten, teghen=
wordich te sijn: Op welcke vrage, het
licht is antwoerde te gheuen, den ghe=
nen die niet haer eygen vernuft, pro=
fijt ende eere, maer alleen Gods wort
ende wille soeken, ende met Samuel
wt der herten seggen: Spreect Heer,
Want rwen knecht die hoort. Ende
met Paulus, Heere wat wilt Ghi dat
ick doe? Den seluen gheest God ant=
woede, sprekende aldus: Ick ben ure
Heere ende God, die v wt Egypten
landt geleydt hebbe. Bhy sult gheen
vremde goden voer my hebben. Doer
welck ghebodt cyscht God, eenen vol=
maecten reynen dienst, totwendich
ende inwendich. Gelijck als hy spreekt,
My sal alle knyc buyghen ende alle ton
ghe my sweeren: Mijn eere sal ick tot
niemand anders geuen. Ende onder
den

1. Sam. 3.

Act. 9.

Exo. 20.

Esa. 45.

Rom. xiiiij.

Esa. 42.

4. 8.

den naem der vreinder goden, werden fol. 120.
verstaē alle onreyne, versierde ende af-
godische Godsdiensten. De welcke, ge-
merckt dat God niet wilt dat men'se
hebben sal, so ghebiedt hy dat men'se 1. Cor. x.
schouwen sal, ghelyck Paulus sext,
Schout afgoderij.

Maer nu seggen sy, wy schouwen
noch afgoderye, ende niet gässcher her-
ren verdoemen wy de Misje, hoe wel
wy, na den lichame daer tegewordich
syn. Maer de Heyliche Wheest stelt dē
warachtighen ende oock den valschen
Godsdienst, in wiwendicheyt.

Den dienst Gods is tweeduich
warachtich ende valsche. Den warach-
tighen Gods dienst, is éénoudich, te
weten, als wy metter herten ende li-
chame God, in alle dingen na syn hey-
lich wordt dienen.

Den valschen Gods dienst is me-
nichuuldich. Ten eersten, als wy God
noch metter herten, noch metten licha-
me dienen, als alle boose Arbeitsten en
de Libertynē, niet de openbare afgodē
dienaers doen. Ten anderent, alsmen Esa. 29.
niet den lichame, ende niet metter her-
ten God dient, als alle geueynsde xpo-
cryten ende ghierighe menschē, die
broeders ghenaemt sijn.

Vande wa-
rachtigen
ende val-
schen God-
dienst.

En

Ten derden, als het lichaē niet ver
eenicht is met het herte inden dienst
Gods. Dese drie maniere der valscher
Gosdiensten, werden inde Schtiftue=
re grootelick ghestraft. Ende ouer=
midts dat de derde maniere, des val=
schen Godsdiensts: namelick als wy
metter herten God dienen, ende niet
metten lichame, van velen cleyn ghe=
maeckt werdt, so wil ick nu wter Scrif
tuere bewysen, hoe datse grootelick ver=
boden is.

*Men moet
god dienē
met herte
ende li=
chaem.
Ioan.iii.*

Christus spreeckt met de Samaria=
taensche vrouwe, van de warachtige
aenbidders des Heeren aldus: De
warachtige aenbidders sullen den Va=
der aenbidden, in den geest ende inder
waerheyt. Want de Vader soect soda=
nige, die hē aēbidden. God is eē geest,
ende die hem aenbidden, moeten hē in
den gheest ende waerheyt aenbidden
Want hoe aenbiddē sy God inder waer
heyt, die anders genoelen dan si doēt?
Dit is geueynsdelic, ende niet warach=
telick aenbidden. Dese aenbidders sijn
dan valsche aenbidders, die de Vader
niet soect: want sy God anders aens=
bidden dan het behoort.

Waer't dat wy de verdicheyt onser
lichamen wel aensaghen, wy soudense
met

met afgoderie niet willen ontreyningē. fol. 121
Christus heeftse met synen bloede ver= i. Cor. vi.
lost ende gheheylicht. Sy sijn ledekens Christi. Ende daerō wilt Paulus niet,
datmense eender hoeren lidtmaet ma= kēn sal. Ende sullen w'ye doruen een= der gheestelicker hoeren, der afgoderie ledekens maken: Gheen eerbaer man, soude het lichaem synder huysrouwē, so reel als eens, tot eenen anderē, ghemeyn willen maken. Wy sijn maechdē met Christo onsen brudegom getrouw: de welcke een maccht, ende gheē ouer= i Cor. xi.
speelders hebben wilt. Voorder onse lichamen werden tempelen des Hey= i. Cor. vi.
lighen Gheests, ende des leuendighē ii, Cor. vi.
Gods ghenaemt: Maer wat gheinein schap heeft den Tempel Gods met dē afgoden: oft eenighe valsche godsdien sten: Ten laetsten, onse lichamen sijn gheordineert met der sielen tot den ewighen leuen: So is't dan recht datse met der siele, God den gheuer der onsterficheyt, dienē sullen. God can gheē deylinghe liden, dat de siele tot hem, ende het lichaem tot den Duyuel co= men soude. Hy wilt den ganschen mensche, oft nyet. Hy eyscht van ons allen een oprecht herte, met een wtwo= dighe belijdenisse. Met der herten ghe

R loopt

Philip. iii.
i. Cor. xv.

Math. v.

God wilt loofmen (seyt Paulus) tot de ghorecha
datmen ticheyt: Maer met dē monde gheschiet
hem wēre de belydenisse tot der salicheit. En leert
delic bely= ons, dat wij niet alleen gheēghemeyn-
den sal.

Rom. x. dat wy se veel meer straffen sullen.
Maer met de afgodische menschen, by
valsche GODS diensten te staen, is

Ephe. vi. niet straffen, maer bewillighen ende
prijsen. Is Christus ghecomen, om
dat hy de wercken des Duyuels soude
vernielden: ende de Misser cē werck des
Duyuels is, so moeten die de marach-
tige Christenen helpen verniele, niet
doer haer teghenwoerdicheyt, vercieren
ende bevestighen. Johannes de E-
uangelist misprijs de pricen, die om

2. Ioan. xii de eere der menschen van Christo op-
baerlick niet beleden, dat sij gheloof-
den: Sullen sij dan ghepresen wesen,
die doer haer gheueynstheyt de eere
Christi verdonckeren? Ende hem al-
so loochenen? Wij moeten nyet licht-
uerdelick voer by laten gaen, dat Pau-
lus scrift, Ist dat wy dē Heere looche-
nen, hy sal ons oock loochenen. Ende
dat Christus spreeckt. Sie hem mijns
ende mijner worden scaemt, de Sonne
des

2. Tim. ii.

Des menschē sal hem oock sijnder scha fol. 124.
men, als hy comen sal in sijn heerlic= Luce. ix,
heyt des Vaders ende der heylighen
Enghelen. Maer datter vele tot de
Misse loopen, is alleen, om dat sij
haer des Heeren Christi schamen, wat
sij schoon anders voort brenghen. So
moeten wij dan God, niet alleen met=
ter herten bekennen ende dienen: maer
oock wtwendelick belyden, een yeghe=
lick nae de condicie sijns roeps, ende
mate der gauen, die hy van God ont=
fanghen heeft. Want alle gheueynst=
heyt ende dobbelheit, sonderlick die ee=
nighe ghedaente der verloocheninghe
heeft, is ganschelick verboden.

Men mach oock hier wt wel merke=
fen, wat groot behaghen dat **W** **O** **D**
heeft, in de bewaringhe des lichaems 3. Reg. 9,
vā alle afgoderie, dat hy sijn dienaers, Roma. xi.
van alle andere hier doer ondersheyt,
datse haer knyen voer Baal nyet ghe=
buycht, noch sijn handen ghetuist heb=
ben. My sal alle knye buyghen, spreect
B **o** **d**. De christenen souden grootelick
wesen te misprijsen, die in Turkien le=
uende, haer soudē inde Turcksche af=
goderie vinden. Waer't voer **W** **O** **D**
ghcoerloest, hem alleen metter herten
te dienen, de kercke **B** **o** **d** **s**, soude gheen

z. Reg. 9,
Roma. xi.

Esa. xlvi.

Martelaers hebben. Daerom de exes
pele n der heyligher mannen en vrou-
wen, die om de belijdenisse des waer-
heyts, de doot ghestoruen sijn, leeren
ons claeरlick, dat den warachtighen
Godsdienst, beyde in't herte ende lica-
haem, ghestelt sy. Abrahā heeft Ur der
Chaldeen ghelaten. De Propheten en
de Apostele sijn om de belydenisse des
waerheyts vernolcht, ende ter doot ge-
brocht gherewest. Tobias heeft niet(na
Jeroboams afgodisch ghebot) in Sa-
marien, maer in Jerusalē (nae het be-
uel Gods) gheoffert. Inde propheetie
Danielis lesen wy, dat de vier kinder-
ren, niet hebben willen eten van des
Conincks tafel, op dat se doer gheen
oorsake besmet souden werden: want
veel spijse haer doer de Wet verboden
was, ende gheenen wijn mochten se
drincken: dan die wt den vieriarighen
wijngaert gheprest was. De volstan-
dighe belijdenisse der drye kinderen, is
oock wel bekendt, die haer lieuer in ee-
nen gloyenden ouen hebben laten wer-
pen, dan se eenich wtwendich teeken
ter vereeringhe des afgods, bewyzen
souden: noch hebbē ooc aldus by haer
seluen niet ghedocht, Wij sijn in groo-
ter authoriteyt, en van den Coninck be-
mint

Gene.xi.

Tobi.i.

3.Reg.12.

Daniel.i.

Leui.xi.

Deut.14.

Leui.xix.

Dani.ij.

mint: Wij mogen grootelicx ons volck
dat hier vremt is, behulpichwesen, is't
dat wij wtwendelick alleen, de beeldē
ecren: Wāt anders sonde het volck om
onsen wille qualick varē. Dese dinghē
(segghe ic) oft dier ghelycken, hebben
sy niet gheseyt. Maer hebben God
bouen al ghehoorsaem gheweest, hem
alle dinghen beuelende. Daniel heeft
lieuer ghehadt, den Leewen voerghe-
worpen te syne, dan drye daghen son-
der belydenisse syns gheloofs, doer het
ghebet tot Bod, te wesen. De exempelē
van Eleazarus, ende der moeder
met den seuen sonen, is van allen wel
bekent. Het is nu dan claer, dat de wa-
rachtighe dienaren Gods, haer niet
siel ende lichaem tot God begheuen
moeten, ende datmen dat een van dat
ander niet scheyden mach.

Die wat hart syn in haer opinie, ma-
ken hier dese rotulucht, dat het een sa-
ke indifferent oft middelmatich sy, dat
is, noch goet noch quaet, in de Mis-
te syne, so verre als't herte goet is.
Maer (seggen sy) indifferentē din-
ghen syn den Christenen gheoverloest:
so machmē dan sonder sonde ter Mis-
se gaen, met alsulck eenherte. Maer al
waer't schoon indifferent(also het niet

Dani.vi.

ii. Mac. vi
vii.

is) daerom is't haer noch nyet gheoder-
loeft: Want in het ghebruycf der indif-
ferente dinghen, is niet alleen weten-
schap, maer oock liefde van noode. En
¶.Cor. viii de ouermidts dat Paulus, de selue vra-
ghe hadde met den Corinthen, so wil
ich nu syn argumenten ghebruycken.

Maer voer al, so moet miē hier weten,
dat in de stadt van Corinthen, nae dat-
se doer den dienst Pauli tot Christum
bekeert was, noch veel in haer ofgode-
rie ghebleuen sijn, die haer Goden of-
serhande deden, ende ter eeran van
haer, maeltyden hielden, tot de welcke
sij de Christenen, die haer vrieden was-
ren, noorden. Ende syn ghegaen tot de
sacrificien ende maeltyde, betrouwende
de haer seluen op dese wetenschap, te
weten, dat se wistē, dat de afgodē niet
waren. Maer Paulus heeft dit ver-
doint, om dat het teghen de liefde en
de cerste tafel was, ghelyck hy leert in
het. viij. en. ix. Capitel des eerstē brieſs.
In het achste Capitel bewiſt hi, dat se
teghen de liefde sondichden, om dat se
gheen acht op de crancke broederē had-
den, die daer in vererghert warē: dene
ende dat den dienst der afgoden, so
grouwelick niet was, ende sijn also
doer haer exempl, oock ter sacrificien
ende

ende maeltyde der afgoden ghegaen , fol. 126.
hoe wel haer conscientie daer in nyet
gherust was. Also die ter Missen gaē,
sondighen , al is't schoon, dat se we= i. Cor. viii
ten , dat se nyet is; om datse doer haer
exempel den crancken , den voet ghe=
uen daer toe te gaene, oock teghē haer
conscientie , sonder dat oock de vian= i. Cor. viii
den des waerheits , daer doer in haer
boosheyt versterckt werden . Teghen
alsulcke wyse menschen, sonder de lief= i. Cor. viii
de, spreeckt Paulus aldus. De wetent= i. Cor. viii
heyt blaest op, maer de liefde die sticht
Ende op dat een yeghelyck bekenne de
swaerheyt deser sonden , daer mede
men den crancken in der afgoderye
sterckt, oock in dinghen die indifferent
sijn , Laet ons dese nauolghende wor= i. Cor. viii
den Pauli aenmercken . Siet toe(seit
hy)dat dese ure macht den crancken
gheenen aenstoot werde . Want is't
dat v die de kennesse hebt , yemant siet
ter tafel sitten in der afgoden huys, sal
nyet de conscientie van hem die cranck
is , veroorsaeckt werden der afgo= i. Cor. viii
den offer te eten ? Ende de crancke
broeder sal doer ure wetenschap ver= i. Cor. viii
gaen, voer den welcken Christus ghe= i. Cor. viii
stouen is . Maer als ghy so sondicht
teghen de broederen , ende quest

I. Ioan. iii.

Luce. xv.

haer crancke cōscientie, so sondicht ghi tegen Christū. Dese nootsakeliche lees ringe sullē wij alle vastelic in onse her ten prentē. Maer o Paulus een yeghe lick vermaēt, seggende. Siet toe, name lick alle de ghene die de waerheit ver staet, en onderscheit vā de valsche gods diēstē hebt, dat ghi ure wetēscap niet misbruyct, tegē de salicheyt van uwen crancke brooder. Wāt hi doer v exēpel veroorsaect sal werdē, om de selue afgoderie te doen, ende so sal ure broeder vergaē, voer den welcken Christus gestoruen is. Wie can den gruwel vā des ser sonde genoech vutsprekē, of denckē: die om ons profyt doodē, niet een, maer veel broeders, voer de welcke Christus gestoruen is: waer is onse liefde, doer de welcke wy behoerdē, onse siele te stel len voer onsen broeder, die doer quaet exemplē, om ons profyt, onse broederē doodē: Christus om een scaep te winnē heeft negē en negētich scaepen verlate en sullen wy meer dan negen en negē tich verderuen, doer ons quaet exēpel, om ons eyghē verganckelic en onseker goet: Tis een onmēscheliche wreetheit een cranc mensche te slaen ende te quet sen in dat ledt daer hi cranc is. Maer dit doense, die den crancken veroersaeken,

fen, teghen haer cōsciencie ter missen fol. 125.
of tot eenigē afgodischen dienst te loo-
pen, haer quetsende, in de crancke con-
sciencie. Ende ten laetsten, sondighen
sy oock in Christum : Want de crancke
syn de ledelens Christi. Waerom al-
men tegen haer sondicht, so sondicht
men teghen Christum, d'welck niet on-
ghestraft bliijft, ghelyck ons Christus
selue leert, sprekende aldus: Mat.xvij
Dese cleyne, die in my gheloouen, ver-
erghert, het is hem nut, dat eenen mo-
lensteen aan sijn hals ghehanghen
werde, ende also versmoort werde in
de diepte der zee. Wee der werelt van
erghernissen. Want het is noot datter
erghernissen comen. Mat.xvij
Nochtans wec dē
mensche, doer den welcken erghernisse
coemt. Die dese Boddelicke vermanin-
ghen ende dreyghementen verwerpt,
sal ten eynde weten, wien hy veracht
heeft. Al waer het dan noch een sake
indifferent, hem in de afgodische ver-
gaderinghen te vinden, alleen na den
lichaeem, so ist noch niet geoerloft om
onsen crancken bzoeder. Want in sa-
ken die indifferent sijn, moeten wy de-
se lesse Pauli volgen. Gheeft gheen er-
gernisse noch Joden, noch heydenen,
noch de ghemeinte Gods, ghelyck dat

oock ick, in alle dinghen (te weten die
indifferent sijn) alle menschen beha-
ghe, niet soeckende myn eygen profyt,
maer het profyt van velen, op datse sa-
lich werde. Die hem na desen godlic-
ken regel voecht, sal hem in gheen *Mis-*
se, of ander afgodische oeffeninghen
vindē, al waeren se schoon indifferent;
d'welck oock *Augustinus* wel bekēt heeft,
schryuende aldus, *Wy* mogen niet ge-
bruycken, dat tot de cere ende diest der
afgoden is dienende. Noch ten helpt
niet dat ghy soudt segge, v herte recht
te wesen. Want uwen naesten aensiet
niet v herte, maer v werck.

Vlae dat *Paulus* aldus berwesen
heeft in het achste Capittel dat het
werck der Corinthen, teghen de liefde
was, so leert hi in het thiende Capittel,
dat dat selue ganschelyck ongeoerloest
was, ende teghen God ende sijn cere,
ende daerom afgoden dienaers warē,
die haer in dē afgodische hoop in haer
sacrificien ende afgodische mactyden
vonden, hoe wel datse metter herte op
de afgoden niet stondē, Daerō spreect
Paulus, *Mijn beminde*, schout afgod-
derye. Endestelt haer voer ooghen de
Israëlitēn, die om haer afgodcryen,
van God ghestraft hebben gheweest,
op

Op datse doer dese dreyghementē, haer fol. 128.
vā de afgodische vergaderingē treckē
souden. Ende ouermits dat de Corin-
then hadden moghen vraghen, Hoe
ist mogelick dat wy afgodē dieniers
syn, na dat wy de wetenschap hebben,
dat den afgod niet is, daer wy gheen
hope op hem stellen? So brincket Paulus
de Israeliten voort, sprekende als-
dus: Siet Israel na den vleessche, die
van dē offer eten, syn'se niet deelachtich
tich des outaers: dat is, sy behoort tot
een lichaem. Also oock ghi Corinthen
(wilt Paulus seggen) die deelachtich
syt der afgodischer sacrificien, behoort
tot den lichaem der afgoden, ende syt
also lidtmaetē des Duyuels. Want dat
de heydenen offeren, dat offeren'se den
Duyuelen. In de selue wyse die hē in
het sacrificie des Antichristis vindt, te
wete de Misce, die is oock cē lidt des
Antichristischen lichaems, ende so een
afgoden dienaer, hoe groote kēnissen dat
hy oock van de Misce hebbe. Want de
se leerige Pauli is claer en seker. Noch
tās synder noch vele, die haer daer on-
der niet willē buygen, mer soeken alle
middelen om te bevestigē, dat het geē
afgoderye sy, mettē lichaem sonder het
herte, in de afgodische vergaderingē
ghe

ghe hem te vinden: Ende brengen het
4. Reg. 8. Exempel van Vlaaman Syrus voort.
Maer ick wilde, dat sy desen Vlaaman
gelijck waren, die haer afgoderye niet
hem soeken te bedecken. Wat Godde-
licker ma dat het sy geweest, is wt den
text wel clae, inden welcken wy lesen,
dat hi beloefde openbaer belydenisse
syns gheloofs te doen, namelicke dat hi
tot niemandt dan tot den warachtige
Godt van Israel offeren wilde, ende
nam daerom aerde der Isracliten met
hein. Daer na bekent hy syn schult, oft
so quame dat hy ten dienste van sijnen
Coninck nederuallen soude, inden tem-
pel des afgods Rimmon, ter wyle dat
men de Sacrificie dede, begeerde dat
hem God ghenadich soude wesen.
Soude Vlaaman Syrus ghesondicht
hebben, die noch een ionghelinck was
in de leere des waerheyts, die open-
baer belydenisse syns gheloofs dede,
die inden tempel des afgods, niet ghe-
gaen soude hebben, dan met synen Co-
ninck om he te dienen: sullē sy niet son-
dighen, die ouer langhe tydt de waer-
heyt bekent hebben, ende gaē noch ter
Wissen, om datse voer warachtighe
Christenen, niet ghehouden soudē wes-
sen: De Prophete gaf Vlaamain goe-
den

Den moet, gebiedende dat hy in vrede fol. 127
gaen soude, te weten, om dat hy voer
hem, G O O bidden wilde.

Want die sterck sijn, moeten voer de
crancke bidden, en de crancken moeten
met Vlaaman haer crancheit altijd
beschuldigen, ende niet ontschuldigē.
Maer al waer het so dat Vlaaman ten
dienste sijs Conincks, toeghelycē had
de gheweest, in den tempel van Rim-
mon neder te vallen, ter wylen dat men
den afgod offerhande dede, dat Priui-
legie can het gemein gebot Gods niet
breken.

Datse nu voortbringen van Paulo,
dat hy gheschoren ende gherelyncht is
gheweest, ende heeft Timotheum be-
sneeden, dient totter sake niet. Want de
crancken Joden, waren de ceremoniē
des Wets, voer eenen tyt vry toeghe-
laten, tot dat d' Euangелиe wat clae-
der vercondicht was: want sy niet lich-
telick begrypen consten, hoe dat de in-
settinghen des ewighen Gods, doer
Messiam te niete ghedaen moesten
wesen. Tot der stichtinghe ende
vermeerderinghe dan des heerlick-
heits Christi, mochtmen se onderhou-
den, ende niet anders. Also schrijft Pau-
lus; dat hy den Joden een Jode ghe-
worden

Act. 18. 22

Act. xvii.

1. Cor. x.

wozden is , ende den heydenen ee' hey
den(te weten in het gebruyck der cere
monien des Wets) op dat hi'er meer
Aet.xvi. winne soude. Also om de Joden te win-
nen heeft hy Timotheum besnede, sijn
hoest beschoren in Cenchris , ende syn
beloften te Jerusalem voldaen. Om
de heydenen te winnen , heeft hy Ti-
tum niet willen besnyden , ende heeft
Petrum voer de gansche ghemeynre
gheslaft. Maer hy heeft hem niet de
heydensche afgoderie niet bestreden, en
de heydenen so te beter te winnen: ge-
lyc't oec niemāt geoorloeft is, ter Miss-
sen of iot eenighe afgodische vergade-
ringhen te gaen, om yemant te winne.
Baruc.vi. Voorder wt den Prepheet Baruch co-
nen sy oock gheen deeksel vinden: Wat
de Prephete seyt niet , datse te voete
vallen sullen voer de babilonische af-
goden , ende sprekken in het herte : V
moetmen O heere acniddē: maer ver-
maent de Israäliten, datse de menichtē
niet sullen volghen, maer God alleen
de eere gheuen. So ist nu dan clae,
hoe dat den gheloouighen, om gheen-
derhande oorsake gheoorloeft sy , in de
papistische Missen tegherwordich te
syne. Want wy moeten God met gan-
scher herten ende lichaem, in der waer
heye

1.Timo .1.

heyt dienen, ende onse trouwe moetēn
wy Christo onsen brudegom houden
ongescheynt. So ist ooc hier wt claeſt
dat het niemant, nae Gods wort ghe-
oerloest sy, eenighe Misſe te doen, ofte
doen doen, oft yemant daer toe ſticerē,
ofte ſendē: dat mē oock het Nachtmel
papistelick niet nutten mach, ghelyck
sy omtrent de Paeschdagen, oft by den
Franckē wtdeylen: dat men oock den
misgod gheen cere berysen mach, met
eenighe knielinge, ontdeckē des hoofts
met keersen, tortsen, bloemen, bellen,
ende dierghelycke.

Maer nu soude yemandt moghen
vraghen, wat ſe doen ſullen die in het
pausdom in duysent peryfelen der af-
goderye leuen, op datſe noch ſiele noch
licheim, met der afgoderye besmetteſ.
Hier waer het licht antwoerde te ghe-
uen, waer't dat een yegelick wt der her-
ten desen raet vraechde. Maer de we-
reld is huyden ſdaechs vol van ghe-
ueynſdicheit en dobbelheyt. Veel vra-
ghen in dese ende der gelycke ſakē wel
raet, maer alleen om datſe wat hooren
ſouden tot haren proſyte. Si ſoecken
ſachte cufſene om daerop te slapen. Si
willen hooren, vrede, vrede, daer gheen
vrede

fol. 130.

Ioan. xij.

Van de
vraghers
wat men
doē moet.

Eze. xiii.

Nu.22. vrede is. Sy gelijcken Balaā, die altijt
vā God vraechde of hy tot dē Coninck
Balach mochte gaē, daer hy wel wiste
dat sijn reyse God niet behaechde.
Wy hebben huyden veel vragers van
Boddelicke dinghen, mer (dat te becla-
ghen is) luttel doenders, ende gelycke
also den rijcken ionghelinck in't Euani-
geliie, ende den volcke, daer af dat God
totten Prophete Ezechiel spreeckt, Sy
hooien wel uwe redenen (scit hi) maer
sij doen se niet : nae haer profyt gaet
haer herte. Alsulcke ypocriten ende be-
spotters des Heeren, sal niemant con-
nen ghenoech doen: daerom willē wy
de selue gheen antworde gheuen, mer
alleen den Godfruchtighen, die na de
glorie Gods, ende haerder sielen salic-
heyt dorstighen, ende die doer vleesche
licke wijsheyt dē wille Gods niet soec-
ken te wederstaē. Dese dan can ick gee-
nen beteren raet geuen, dā Paulus dē
Corinthen gegheuen heest, seggende:
Mijn beminde, schout afgoderye. En-
de wederom, Trecht gheen iock met dē
ongheloouighen. Want wat gemeyn-
schap heest de gherechticheyt met de
onghorechticheyt? Wat gemeynschap
heest het licht met de duysternissen?
Hoe comt ouer een Christus ende Be-
lial

Mat.19.

Eze.33.

Men moet
hem van
afgoderye
wachten.

1.Cor.3.6.

lial? Oft wat deel heeft de gheloouige fol. 131.
in et de ongheloouighet? Wat ghelycke-
nis se heeft de Tempel Gods niet den i. Cor. iii.
afgoden? Want ghi syt den Tempel des ende, vi.
leuendighē Gods. Ghelyck als God ge
sproken heeft. Ick sal in haer wonen,
ende in haer wādelē. Ende ick sal haer
God wesen, ende sy sullen myn volck
wesen. Daerom gaet vut midden van
haer, ende scheyt v van haer, spreeckt de
Heere, ende roert dat onreyn is niet
aen. Nijn kinderē, spreekt oock Joha-
nes (sijnen brief besluytende) wacht v vā
afgoden. Amen. Desen raet, ghe-
merct, dat hy noch myne, noch eenichs
menschē, maer des leuendighē Gods
raet sij, so sal hem een yeghelyck sonder
murmuratie volghen. Maer dit vlien
gheschiet aldereerst metter herte, ende
gheest, ende daerna met den lichaem,
op dat wij God so met siele ende lichaem
prisen ende louen. Met den lichaem
vliedē wij, als wij daer niet, geen algo-
derē vereeren: D'welck wederom in
tweederhāde manierē gheschiet: te we-
ren, of bliuende in een afgodisch landt,
of treckende in een landt, daer de soete
ende blide stemme des Euangelijs ghe-
hoort werdt, ende vrucht is van alle
afgodische supersticien. Wy willen nie-

Leu. xxvi

i. Joh. v.

Men moet
afgoderie
oock met
den lichaem
verlaten.

S man

Hoe dat **m**ant wt synen lande dryue: onse **H**eezen
men in een **r**e ende **B**od mach ghedient wesen in
asgodisch **S**odoma, **E**gypten, ende **B**abylon.
landt bly- **M**aer die so in eē asgodisch landt bly-
uuen mach **u**ē wilt, die moet wetē, hoe hi hem god
Gen. **xix.** **d**elick draghen moet, als **L**ot in **Sodo**
xxxix. **m**a, **J**oseph in **E**gypten, ende **D**Dan. i. vi.** in **B**abilonien ghedaen hebben. **W**āt
ten eersten, sal hy met gheen afgode-
rie ghemeinscap hebbē: **w**āt dit is het
ewich ghebot Gods, **b**hy sult gheen
vremde goden voer my hebben. **T**en
anderen, so moetmen syns gheloofs
eenighe belijdenisse doen, nae dē roep
van een yegelick, ende de gauen die hy
ontfanghen heeft. **D**e welcke belyde-
nisce aldererst in het huysghesin ghe-
schien sal, doer een goddelicke en neer-
stelicke onderwysynghe des huysghe-
sins, na den wille des **H**eren. **H**i sal
niemand wt syn huysghesin (so verre
als't in hem is) laten ter **M**issen of tot
eenighe afgoderie gaen: den onuersta-
dighen sal hy doer alle oorsaken leerē.
Ten derden so sal hy by alle manieren
soeken eenighe Christelicke vergade-
ringe met de broederē te maken, want
het volck Gods werdt in de **S**criptue-
Mat. xvi. **r**e, nyct te vergheefs een **G**hemeynte
Heb. x. **g**henaemt. **D**e afwijckinge van de
ver-**

Vergaderinghe der bröderen , is vol fol. 13²^o
perykelen . Die dan sijn leuen aldus
in het Pausdom doer de genade Gods
stellen can , dat hy daer blijue in den
naem des Heere . Maer yemāt mochte
nu segghen , wille wy aldus leuen , het
volck sal in ons verergert werden , om
dat wy in gheen kercken ende cluyzen
gaen : ende wij sullen daer toe in groot
perykel comen . Aengaende de ergher-
nis^e des volcx , die moeten wy niet ach-
ten , in saken daer toe wy van God be-
dwonghen sijn : iae de selue te verach-
ten , is een groote duecht . Christus
spreeckt , dat hy ghecomen is , nyet om
vrede , maer om een swaert , ende vier-
te senden . Om te scheyden den sone te
ghen den vader , ende heeft selue de er-
ghernisse der Phariseen niet gheacht .
Hadden de Apostelen ende Viertelaren
ghedacht , dat men hem van dese
erghernisse sonde hebbent moet wach-
ten , si hadden gherustelicker in dese
werelt moghen leuen .

Aengaende de perykelen , aenuech
tinghen , ende aenstooten , die ghe-
meynlick volghen , als men den Duy-
uel aldus op den cop treden wilt , men
sal daer doer den moet niet verliesen ,
maer aensien de troosteliche verma-
sullen .

Van de
erghenis^e
der gods-
loosen .

Luce. xiiij.

Mat. xv.

Hoe wy
ons teghen-
de auech-
tingen des
Duyuels
wapeneiz
fallen .

S 2 ninghe

Luce.xii. ninghe Christi. Ick segghe v myn vriëden(spreect hi.) Weest nyet versaccht van haer die het lichaem dooden, ende daer nae hebben nyet meer datse doen connen: Ick sal v hem wesen dien ghy vreesen sult: Vreest hem, die(na dat hy ghedoort heeft) de macht heeft te werpen in den afgront. Voerwaer segghe ick v, Vreest desen. Coopt men niet wycleyn muschen om twee penninghenz nochtans is niet een van haer voer God vergheten: maer oock de haren ws hoofts syn alle ghetelt, vreest dan nyet, Why sijt beter dan veel muschen. God is onse goede ende berinhertige Vader, die oock de macht heeft ons te beschermen, ende te bedecken van de ooghen onser vianden, ghelyck hy Jesremiam ende Baruch van haere vianden bedekte. Ende is't dat so coemt, dat wij wat om Christus wille lyden, laet ons niet de Apostelen verblyden, ende den Heere oetmoedelick bidden, dat hy ons ghelooone meerderen ende stercken wille. Wij moeten aerbeyden om doer de enghe poorte in te gaene, ouer den enghen wech, die tot den leuen leyt. Wij moeten cloekelic stryden, God sal hulpe, ghenade, ende victorie gheuen. Sijt wel ghemoet, spreect

Iere. 36.

A&L.v.

Luc. xvii

Math. vii

Luce.xiii

Spreect Christus, ick hebbe de werelt o^e: fol. 133^a
verwonnen.

Maer nu synder sommighe, die de
sen raet, ende niet des werelts, ende de
perikelen des leuens nyet connen ver-
draghen, daerom doruen sy haer leuen
na de voerseyde reghelen nyet stellen,
in het Pausdom blyuende. Ick weet
wel dat de godfruchtighe in dese sake
grootelicx beladen sijn. Maer ick can
haer hier gheenen anderē raet gheue,
dan dat sy ten eersten God almachtich
om hulpe en stercke daghelicx acnroe-
pen: en ten anderen, souden si vreesen
inde perikelen der afgoderie te comen,
datse lieuer haer in ee ghewillighe ver-
huysinge gheue, tot een landt, daer de
warachighen godsdienst sonder ceni-
ghe afgodische supersticie onderhoude
is. Den welcken raet miē niet verwer-
pen sal, ouermidts dat hy in de Scrif-
ture bescreuen is. Want God beveelt
datmen Babilon verlaten sal. Esa.
xlviii-lii. Jere.li.ii. Cor.vi.en in de opē
baringe Johānis lesen wy, datter een
stemme quam wt den hemel vā Babi-
lonien, met dese wordē: Trect daer wt
myn volck, op dat ghy haerer sonden
niet deelachtich sijt, en van hare plage
ontsanct. Also heeft ooc God tot Abra-

wanneer
men syn
vaderlant
om afgo-
derye ver-
latē moet.

S 3 ham

Apo.18
Apoca. ii

hā dē vader aller ghelooijē ghesproea
Gene. 12. kē: Gaet vuit ure aerde ende v vader-
landt, ende vut den huyse vus vaders,
tot een landt dat ick v wijsen sal. Dit
ghebot om Babyloniam, dat is alle af-
godische plaetsen te verlatein , heeft
God niet sonder groote oorsake so ner-
stelick ons voerghestelt , namelick om
dat wij die vā naturen broosch sijn lichte-
lick doer quaet exemplē ende ghemeyn-
schap verdoruen werden. Ende daerō
heeft oock God de kinderen van Isra-
el vut Egypten gheleyt, ende vut Baby-
loniē wederbrocht, ende verboden dat
se niet den ongheloouighen nyet trou-
wen souden. Quade t'samensprekings
ghen, bedruen goede seden, ende wie
het peck ghenaect , die werdt daer af
besmet.

Maer de wederspannighe mensche
is seer voersichtich, ende heeft veel raet
slaghē eer hi dē wille Gods gehoorſaē
sijn wilt, maer in de wegē des Duuels
loopt hi sōder omsien , iac is vertoort
als mē hem daer af trecken wilt, In de
weghē des Heere vreesen wij aer moe-
de, verlatinghe, siectē, ende ander veel
perykēle, ende doer dese becoringhe ver-
laten wy onsen God ende vader. Maer
op dat nienant vut alsulcke ydele ver-
feerde

De belof-
tenissen
Gods tot
den genen
die d'afgo-
derie ver-
jaten.

Dat selue niet danchaerheit ende vro- fel. 136.
licheit der herten, wel wetende, dat se
Christi syn, ende dat doer hem al ghese
ghet en gereynicht is, wat se gebruyc-
ken, maer dat den ongheloouighē alle
dinghen onreyn blyue. Desen rydom
hebben dese warachtighe Christenē in
alle tegespoet, ghelyck Paulus spreect,
Vijet hebbende, so besitten sy nochtans
alle dinck. Dese beloftenissen dā salmiē
tot de oueruloedicheit der wtwendiger
dingē, sonder eenich cruyce niet trecke
hoe wel dat God de selue oueruloede-
lic is genēde wiē hi wilt, en als t hem
belieft: gelyck wy in Abrahā en Jacob
sien. Die dan eenighen troost tot dese
goddeliche beloftenissen hebben wilt,
die sal hem seluen ganschelic de voer-
sichticheit ende goetheit Gods ouerge-
uen, syn glorie alleen soeken: met een
vast betr ouwen, dat God hem alle din-
ghen sal toeschickē, die tot synder salic-
hēt dienēde syn. Ende ist dat hē God
wat oueruloedelick verleent, dat sal hy
met danchaerheit ghebruyckē, den er-
men niet vergetende: ist datter sparich
is, so sal hi niet murmurere, maer dēc-
ken dat hem niet salich ware, anders te
hebben, ende dat God t'synen: yde an-
ders voersien sal, so hy weet dat hem
salich

i. Tim. iii.

ii. Cor. vi.

salich wesen sal.

Met wat
listen de
Duyuel de
menschen
soect in af
goderie te
houden.

Doer vriē
den.

Gen. xix

Nu. 13. 14

Mat. xvi

Naer die wt de Babylonische ghe
uanghenisse, doer het gebodt ende toe
seggingen Gods verrekt sijnde, soec
ken te vertrecken (ten sy dat se teghen
den Duyuel waeken) so sullen sy van
hem belet werden. Want hy dusentich
listen soect, om den mensche in afgo-
derie te houden . Ten eersten sent hy
wt onse vrienden ende magen, die niet
belooften , dreygementen ende spottige
worden ons goddelick voernemē soec-
ken te beletten, die dat van Gods we-
ghen behoorden te voorderē, also was
Loth van sijn swaghers belet ende be-
spot, doen hy'se vermaende om Sodo-
main te verlaten. De bespieders des
landts der beloefenis, hebben den
moet des volx ghebōren, ende groo-
te oorsake der murmuratiē ghegeuen,
waerom sy alle van God in de woesty-
ne ghestrast sijn gherweest. Als ons dā
eenighe vrienden doer schoon oft lee-
lycke worden van desen roep Gods af-
trecken willen , so sullen wy haer ant-
worden als Christus dede tot Petrum,
die hem van sijnder doot beletten wil-
de, seggende: Gaet hen achter my Sa-
than. Ghi syt my hinderlick. Want ghi
verstaet niet de dinghen die goddelick
syn

syn, maer de ghene die der menschen fol. 137.
syn. Also leert ons Christus, dat wy on Mat. 6.
se rechte ooghe, die ons erger t, wttrec-
ken ende wech werpen sullen, ende de
rechte handt afhouwen: dat is, wyl sul-
len van ons werpen alle die ons van
God soeken te trekken, al hadden se
wy lieuer, dan onse rechte ooghe ende
handt.

Daer is noch een ander beletsel, dat
wt ghiericheit, hoouerdicheyt, onghe-
looue ende eerghiericheyt is spruitende
Ende dit is de wortel aller onschuldin-
ghen, diemen daghelycx doet om in af-
goderie te blyuen. Wy soeken onsen
buycck, ghernack ende eere. Wy willen
niet veracht wesen, datmen ons segge
sal, Ghi vremdelinc waerom sidy in v-
landt niet ghebleuen: Ende om dese
vicerighe pylē des Duuels te blusschē,
moectē wy bouen al aēnemen dē schilt
des gheloofs. Wy syn in dese werelt
niet anders dan vremdelinghen, waer
dat wy oock syn. Wy hebben hier geen
blyuende stat, maer wy, &c. Wert ons
dat in een plaetse meer verweten dan
in d'ander, ghelyck als't Lot h van den
Sodomiten verweten was, laet ons
daer in niet grootelick bedruickt wesen.
Christus is wel in't syne ghecomen, en

Ephe. 6.

Heb. 13.

Gen. 19.

Ioan. 1.

de de

Ioan. i. de de syne hebben hem niet ontfangē:
Wederom God seyt dat hy den vrem-
delick bernint, ende gheest hem spyse
ende cleederē. Ende in Christo sijn woy
gheen vreindelinghen meer (waer woy
sijn)maer huysghenooten Gods. Dat
acerdriek is des Heeren ende sijne vol-
heyt. Ende doer Christum is se ooc der
ghelooinghen. Maer tegen de becorin-
ge vā het goet ende eere deses werelts
sullen wy stellen de leeringhe Pauli in
den brief tot Timotheum, ende de ver-
maninge des Heeren C H R I S T.

1. Cor. i. Is't dat remant my volgen wille (seyt
hi) die versake hem seluen, ende neme
sijn cruyss op hem dagelick, ende volge
my nae. Want die syn siele wilt be-
houden, die sal se verliesen: Maer die
syn siele verliest om mynen wille, die
sal se behouden. Want wat hate't den
mensche dat hy de gansche werelt wō
ne, maer verlore hem seluen, ende be-
schadichde hem? De menschen ghelyc-
ken den hondt A sopi, die na de schadus
we des vleeschs bytende, verloos het
vleesch dat hi in de muyle droech. Wat
is doch al het goet, eere, ende vrient-
schap deses werelts, dan eē ydele scha-
dure: by de vruecht die de kinderen
Gods (niet alleen in de toccomenende
wes

wereelt, maer oock nu in de Christeliche fol. 138*
vergaderinghen, daer C H R J = Mat. 19
S T V S in't midden is) smaken en ende 27.
de gheuoelen: Dese soeticheit smaecte
de Prophete dauid, als hi witspreeckt
tot God, In vre salen is eenen dach Psal. 84.
beter dan duysent in een ander plaat-
se. Ick hebbe lieuer te sitten aan de
doeren des Heeren huys, dan in de
tenten der godloosen te wonen.

Ende van Moses schryft Paulus al-
dus, doer t'gheloouie heeft Moses,
doen hi groot was, versaeckt Phara-
ons dochters soene ghenaet te wesen,
ende verfoos veel lieuer met het volck
Gods onghemack te lyden, dan te heb-
ben den tijdelicken lust der sonden. En
de heeft de versmaetheit Christi meer-
der rückdom gheacht, dan de schatten
Egypti. Want hi sach op de beloo-
ninghe.

Heb. 11.
Exod. 21.
ende 14.

Dit sijn dan de sonderlicste oo:sfa-
sken daer doer menige in de Pausche of meer
afgoderie blyuen stekende: d'welck sy missen gaet
nochtans niet bekennen willen, maer mach oxe
soeken haer geueynsdicheit niet schoon so andere
worden te bedecken. te leeror.

Ten eersten sijnder die seggen, dat
se in Babyloniē blyuen, om d'ander de
waerheit te leeren, en meyne, dat haer
afgodic

afgodische simulatie daer doer wel gē
recompenseert werdt. Maer het is
te vreesen datt er seer weynich sijn, die
ongheueinsdelick voer God, daerom al
leen blyuen, ende niet lieuer om haer
eyghen profijt. God wilt alsulcke ypo-
cryten straffen met verblindtheyt des
verstants, dat se ten cynde vā de waer-
heyt, diese d'ander gheleert hebbē, sul-
len afvallen, doer haer ghiericheit. Da
ghelicsche exēplen ghebreken ons hier
af niet, dat wel te beklagen is. Men
can niet God niet spotten. Het is wel
bekent, wat Paulus van den heydenen
schryft, hoe se God ghestrapt heeft, om
datse hem niet geeert hebben, na datse
hem bekenden. Maer al waer't schoon
datse in dese simulacie bleuen, om een
ander te leeren, dat can haer niet on-
schuldighen. Want daer gheschreuen
staet, men sal gheen quaet doen, om
datter goet wt comen soude. De liefde
des naesten moet onder de ghehoor-
saemheit des eersten tafels staen.
Niemand mach sondighen, om een an-
der te helpen. Het is ooc een crancē
leeraer, die syn leere niet den werke
wederstaet. God heeft ooc onse afgos-
dische gheueynsdicheyt vā gheenē noo-
de, om syn eere te vermeerderen. Die't
al.

Rom.1.

Rom.3.

al verlaedt om Christus wille , die leert fol. 139
meer dan hi selue meint . God can in
eens mans plaetse, veel ander verwees-
ke. Daer datmen coemt, mē sal oo:sake
vindē, om den naem Gods te vermeer-
derē. Voorder daer sijn ander, die seggē
dat in alle kercken gebrekk is, ende in al
le plaetsen veel ongodlike menschen .
Datmen daerom niet weet, waermēn
henen gāē soude, al wildemē Babylonie
en verlaten. Maer alsulcke moetē ver-
staē , datter eē groot onderscheyt is der
gebreken der kercken: de sommige hebbē
het recht sondamēt Christū Jesū niet:
Want si dwalen oft in sijn persoone, of
in sijn godlike of menschelike nature-
re , of in de cracht en̄ heerlicheyt sijns
conincrijcx , priesterschap s, ende pro-
pheetschaps: en̄ alsulcke moetē schou-
wen: als de Zoetsche, turcksche ende pa-
ristische ende der gelycke kercken . De
ander houdēde het sondamēt Christū in
synen persoon, naturende ende officie, syn
de warachtige kercke Christi, al waert
schoon, datse wat houts, hoüjs, stoppelē
op dit warachtich fondament ghetum-
mert hadde, so verre als de selue bekēt
synde, ghesraft werde doer GODS
wort. Alsulcke gemeynitē syn doe Christū
reyn ende sonder rompel. Alsulcke

Een onder-
scheyt tus-
chen de ge-
breken der
kercken.

i. Cor. vi.

Ephe.v.

T was

was de kercke der Corinthen en als ules-
ke kercken heeft God doer syn onspēcke
licke genade in onse tijden gheplant in
Duytslāt, Switserlant, Sauoyen en
Engelāt. Maer as wij dē heere Christū
nimmermeer ghenoech connen prijsen.
Het leuen des ganschen volks,
is nyet so oprecht, als wij wel begheer-
den. Den meesten hoop heeft altyt den
besten ouerwonnen. Maer alle sonden
werden in een Christeliche Ghe-
meynte scherpelick ghestraft: die broe-
ders syn, staen onder de Christeliche
straffe, doer de welcke de crancē ghe-
sterct, de gheuallen opgericht, de god-
vruchtighe onderhoude, ende opēbaer
godloosen uitgeworpē, noch tot de ge-
meynschap der Sacramenten toegela-
ten werdē. Desen cleynen hoop der ge-
looijigē (onder de welcke veel oprechte
lick syn wādelende, als getrouwē die-
naren Christi toestaet) salmē aensien en
volgē: niet sommeghe ondābare beestē,
die dē tyt haerder versoeckinge niet wae-
rnemē, en vergaderen dē tooren Gods
ouer haer hoofd doer haer ōgodlike on-
dābacrheyt. God wilse beterē. Amen.
Sommēge hebbē een ydele vreesē hoe
een plactse alle gelooijigē soude conne
ontfanghē. God can plactse ghenoech
voer

voersien. Ende de menichte der gheloo fol. 140
ueghen in een plaatse, bringt dē dieren
tijt niet toe. maer de ondanc̄baerheyt
des volcx. Hier af machmen lesen, Le-
uit. xxvi. Agg. i. Om dese ghelooouigen
werden alle dinghen gheseghēt. Zoar
was doer Loth bewaert, ende Laban
wardt ryc̄ke doer synen ghetrouwien
dienaeer Jacob. Christus heeft syn
macht nyet verloren, met de welcke hi
vyf duysent manne met vyf broodē en
twee visschen spysde.

So wie dan in het Pausdom hem
van de afgoderie onbesmet nyet bewa-
ren can (d'welck niet wel mogelick is,
want de Nisse ende de mispapen stekē
haeren noese al om in) die moet sonder
eenighe onsculdinge en vutstellinge van
daer vertrecken in een ander plaatse,
daermē god wter hertē dienē mach son-
der smette der afgoderie, ouermits dat
het God also gheboden, en troostelike
toeseggingē synder bystdicheyt dē sel-
uen ghegeuen heeft. Daer syn ooc voet
stappē der heyliger vrouwe en manne Gene. ii.
die wy volgē mogē. Abrahā is vut Ur
der Chaldee getrockē, waer af dat Pau Heb. ii.
lus hē grootelick prijs. Ruth heeft om
het recht gelooune haer vaderlāt gelatē. Ruth. i.
De welcke God so by gestac̄ heeft, dat

Gene. xix

Gene. 30.

Luce. ix.

Mae. xvii.

se niet eenen godlickēn mā, Boos ghe-
naēt, getrouw is geweest, en̄ heeft Obed
z. Para. ii.
Mat. i. Dauids groot vader gebaert. Wij heb-
bē huyden s̄ daechs veel exemplēlen der
christenē die ghewillichlick haer vader
lāt om den naē Christi verlaten hebbē,
vut alle naciēn en̄ sortē van volcke. Ede-
le ende onedele, gheleerde ende onghe-
leerde, r̄ycke en̄ arme, mannen en̄ vrou-
wen, dochterē en̄ gesellē, ooc ionge kin-
derkens met vaders ende moeders, en̄
vreesē wij noch op desē wech vā so veel
christenen getreden, te wandelen scha-
mē wij ons haer te volgē die Christum
voer haren leytsmā en̄ hoofstmā hebbē;
Die noch doer t'gebot gods noch doer
sijn belofstrenissen, noch doer de exempe-
len ende voetstappen der gheloouigen,
beweecht connē werdē om haer gāſche-
lick vā alle afgoderie te trecken, die syn
sonder twyfel noch seer crancēende cā-
dē seluen anders anders geenē raet geuen, dā
datse dagelick haer sonde voer God w-
ter herten bekennē ende beweynen wil-
lē, stercte des geloofs begeerde, en̄ sul-
lē haer oogē slaē, op dc wortclē haerder
crancheyt: te weten, begeerte des r̄yck-
doms, cergiericheit, vleeschlicheit begeer-
tē en̄ pōperiē des werelis. Dese wor-
telen sullen met alder neersticheyt met
de

de axe des worts aldereerst afhouwen. fol. 141
De gemeynschap ende dē ract der ghe-
ner, die yemāt in afgodische simulacie
soecken te houdē, sullen se schouwē als
serpentē. Ende vuter herten sonder ge-
ueynsdicheyt sullen si stercke van God
begeerē, ende den geest Christi sullē sy
niet wederstaen, op dat se God in eenē
verdraydē sin niet gene, om haerder on-
dācbærheits wille. Belyckmen huden
ſ' daechs veel mēschē vā God ghesrafft
siet, die eens de kēnisse gehadt hebben
maer sijn slap geuallē en hebbē de gat-
ne gods niet waer genomē. En nu soec-
ken de werelt. En wilde wel twee hee-
rē t'samē dienē, God en māmon, Chri-
sto en belial. En scheyden so noode van
Babylon, dat se oock ander soecke te be-
letten, die haer gherne van Belial tot
Christo begeuen soudē, de welche God
beteeren wille.

Her dat ic een cynde maake, so wil ik
met corte wordē de geloolige verma-
nē, hoe si haer dragen moetē, alse vut
Babylon tot de gemeynte Christi ver-
huyse. Wat hier ooc vā vele gesondicht
werdt, die haer selue laten dincken vol
maecte christenen te syn, alleen om dat
se wt Babylon gegae syn, O'welc niet
profiteert, ten sy, datmen tot den cynde
vol-

Math. vi

volstādich bliue in de wegē des heerē.
Gelyck den Israelen niet gheholpen
heeft, dat se vut Egyptē in der woesty
ne gecomen syn: wāt si syn om haer we
derspannicheit verslage. Ten cerstē sul
len si dā haer tot de christeliche gemein
te begeue met een belydenisse haers ge
loofs, en haer stellē onder de christelic
ke straffe. Ende sullen neer stich en vie
rich wesē in de christeliche vergadering
gē der gemeynten te hāteren. Tē derdē

Luce. xi.

sullē si haer bouē al wachtē, dat de Hu
uel der giericheyt. ac. in haer niet we
derō plactse vindē. Wāt anders sout er
gher met haer wesen, dan het te vozen

2. Tim. vi.

Die rycke syn, sullē den armē ger
ne ende mildelick met deylen, Die geē
hātwerck can, ist mogelick, sal een lee
ren: die eē cā, die sal hem daer in, so ver
re alst mogelick is, oeffenen. Int corte,
niemant sal in ledicheyt eens anders

Ephe. iii.

mās broot eten, mer eenich goet werck
doen, op dat hi oock wat hebbe mede te
deylen den behoeftigen. Maer die haer
seluē met ecnigē middel, niet genoech
helpen connen, sullen met de almoesen
der Ghemeyntē gheholpen werden, de
welcke si met dācbaerheyt sonder mur
acie gebruycē sullen, op dat se on
der den titel Christi niet schynen alleen

het

het broot ghesocht te hebbē. De welcke ooc van God ghestrafst sullen werden, ghelyck de Israeliten om haere murmureringhen in der woestyne ver

slagen sijn gheweest.

fol. 142
Exod. 16.

Ende alser eenich teghenspoet overcomen sal (ghelyckt dicmael gheschiet) so salmen den moet niet terstot verloren geuen, en sien achter om niet Loths huysrouwe, of met den Israeliten na de vleeschpotten van Egypte. Wani niemant die sijn handt aan den ploech slact, en siet achterwaerts om, is tot den rycke Gods bequaem. In den dach des teghenspoets (spreect God) roept my aen, ende ic sal u verlossen. Al die in hem betrout, sal niet beschaamt wesen. God die ryck is in bermherticheit, ende een vader alder troostinghe, die noyt yemant in den noot, die in hem berroude, verlaten heeft, sal ooc nu van ons niet beginnen, ist dat wij he dat, metter herten berouwen. Syn wy in den ghelooune cranc, laet ons met den Apostelen Christū dē Heere (sonder den welcke wij niet vermogen) haenroepen ende bidden, seggēde: Heere versterct ons ghelooune. En hi sal t sonder twijfel doen, gelijck hy ons beloest heeft, seggēde. Ist dat ghi

Gene. xix
Luce. xvii
Exo. xvi.

Luce. ix.

Psal. L

Rom. x.

Luce. 17.

Ioan. xv.

Ioan. xiii.

yet

yet doer mynen naem begheeren sult,
dat sal ick doen. Amen.

De Errata.

Fol. 32. Pag. 2. lini. 29. leest in het broet
verandert.

Fol. 37. pag. i. li. 18. leest afyoden dienaers.

Fol. 55. pag. i. li. 22. leest alseene niet noot-
jakelick.

Fol. 77. pag. i. li. 9. leest slauwicheyt,

Fol. 95. pag. 2. li. 27. leest alleen.

Fol. 100. pag. i. li. 3. leest openbaer.

Ibidem leest verstaen.